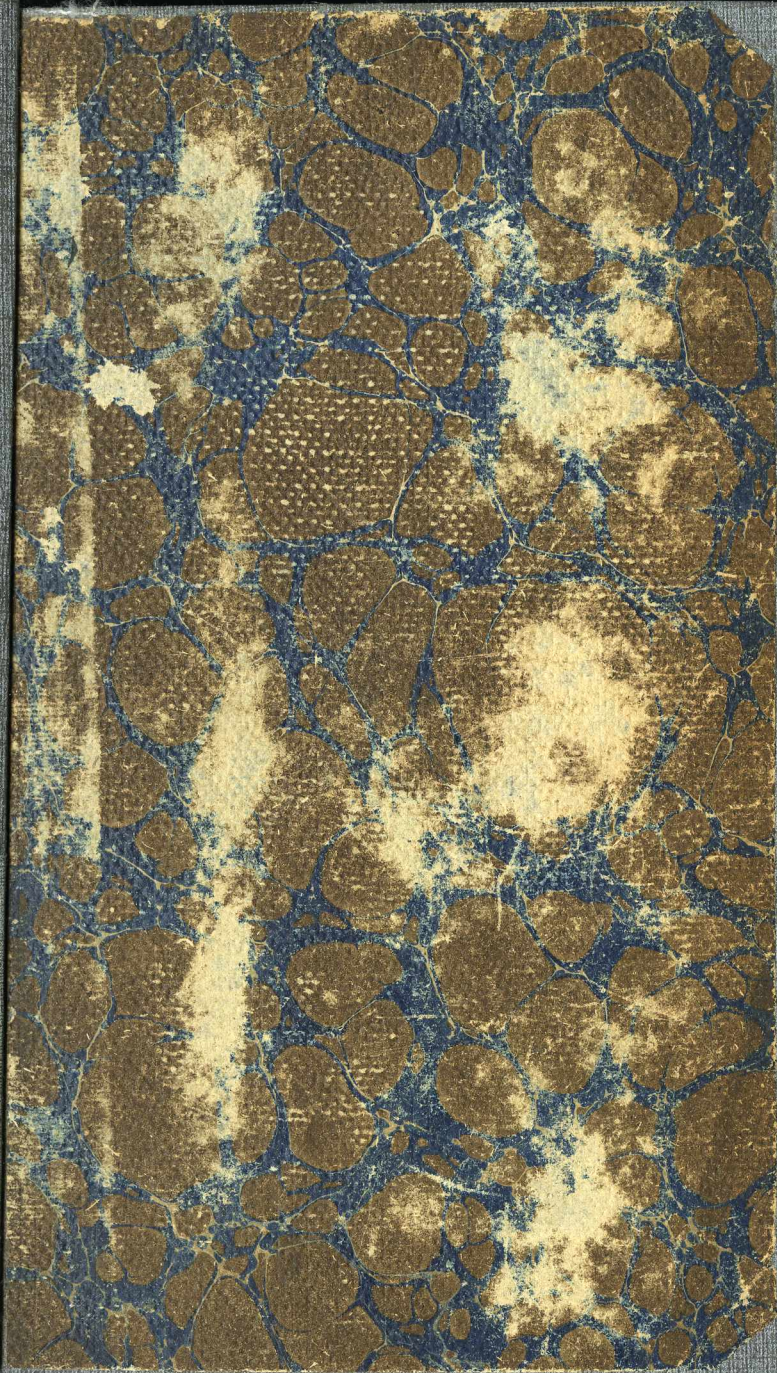

Politikai
röpiratok.

106.

1482

106
838

106
838

CASTELAR EMIL

B E S Z É D E I.

FORDITOTTA

SZATHMÁRY GYÖRGY.

9.

BUDAPEST,

AZ ATHENAEUM R. TÁRSULAT KIADÁSA.

1875.

Ára 90 kr.

CASTELAR EMIL

B E S Z É D E I.

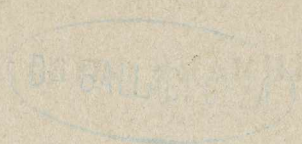
FORDITOTTA

SZATHMÁRY GYÖRGY.

BUDAPEST,

AZ ATHENAEUM IROD. S NYOMDAI R. TÁRSULAT.

1875.

Budapest, 1875. Nyomatott az Athenaeum nyomdájában.

ELŐSZÓ.

Castelar Emilt, csak nem rég magyar fordításban megjelent két kitünő munkája: »A művészet, vallás és természet Olaszországban«, továbbá »Egy szív története« után ismeri már a magyar olvasó-közönség mint regényíró, aethetikust, mint a művészet barátját. De kevésbé ismeretes nálunk Castelar azon oldaláról, mely őt mint politikust, pártvezért s mint parlamenti szónokot tünteti föl. Midőn tehát arra vállalkoztam, hogy a számos szónoklat közül, melyeket Castelar a közélet terén kifejtett jelentékeny működése folyamában tartott, nyelvünkre átültessem, czélom az volt, hogy »a világ legékesen szólóbb republikánusát« szónoki oldaláról is megismertessem a magyar olvasó-közönséggel.

Itélje meg az olvasó, vajjon felesleges, vagy hasznos munka volt-e ez. Vannak e beszédek között polemikus és rögtönzött, de vannak ugy tartalom, mint forma tekintetében gondosan kidolgozott szónoklatok is, melyeket a szónoklat iskoláinak lehetne nevezni. Valamennyi azonban a század mozgató eszméit tárgyalja. Castelarnak egy szintén nagy szabásu szónoklata a »köztársaság mellett« már megjelent magyar fordításban külön füzetben 1869. az Athenaeum kiadásában. Ezt tehát feleslegesnek tartottam e kis gyűjteménybe fölvenni.

Budapest, jan. 2. 1875.

Sz. Gy.

I.

A vallásszabadságról.

(Tartotta a spanyol cortes 1869. april 12-ki ülésében.)

Uraim! Sajnálatomnak kell kifejezést adnom a fölött, hogy az állásommal járó kötelmek azon kényszerűségbe hoznak, miszerint e magas ház figyelmét majd minden ülésben igénybe vegyem. Reményilem azonban, hogy a cortes kényszerítőknak fogja elismerni az okokat, melyek arra birtak, hogy egy terjedelmes, sokat átkaroló beszédben megragadjam a szót; viszont kötelezem magam, hogy a szőnyegen forgó tárgy további tárgyalásában nem veendek részt.

A mult ülésben azt mondá *R i o s R o s a s* tisztelt barátom, hogy nincs joga nekem jó tanácsot adni. Én e jogát minden időben elismerem, mert én, a kezdő, vele, az erőteljes szónokkal; én, ki államférfiuvá lenni töreksem, vele állok szemben, ki mint ilyen gazdag tapasztalatokat szerzett. Tanácsa nálam jó talajra talál és kételyem, kifejezéseim jogosultsága iránt a kath. vallás kérdéseiben azon napon támadt, midőn *R i o s R o s a s* ur azt a tanácsot adta nekem, hogy azokat kiméletesen, óvatosan tárgyaljam.

Ismételten kérdezém magamtól, uraim, mit mondtam akkor, vajjon helyes volt-e a mit beszéltem, és még mindig nem találtam, hogy valakit valási nézeteiben sértettem, hogy az isteni tisztelet valamely módját megtámadtam, hogy valamely hitcikelyt kárhoztattam volna. Én azt mondtam, hogy a kath. egyház nem fog megszűnni nekünk viszályokat és nehéz bonyodalmakat okozni, ha továbbra és önhatalmú állam lesz az államban és ha önök egy új szervezet által annak e hatalmát az államban megadják és megerősítik. Gondoljanak önök a felség is csalhatatlanság iránti igényekre, melyek teljesítésében a kath. egyház törekvéseinek idealis célját látja. Gondoljanak azon kitartásra és heves buzgalomra, melylyel ez alapelveket, e hatalmi eszméket minden népnél megvalósítani törekszik. Kimondhatlan zavart támaszt az ily uralmi vágy mind azon államokban, melyek üdvöket a rendben és szabadságban keresik: fenyegetőleg lép föl a szabad ember és polgár jogai-
val szemben s szakadatlanul azok gyakorlatának korlátozására törekszik. E fölött uraim, maga *M a n t e r o l a* ur oszlatott el minden kétséget, ki öntudatára, erényeire és egyházi állására hivatkozhatik, ha kérdés támad, hogy jogosítva volt-e ő arra, hogy e magas gyűléssel szemben mint a kath. egyház szószólója lépjen föl. Ő röviden és tétova nélkül fejté ki, hogy mint ítél és gondolkozik az egyház a népfel-ségről, vallási türelemről, a más felekezetűek üldöz-tetéséről és a népelet jövőjéről. Ha önök nem vették

észre, hogy ő épen azt vette oltalma alá beszédében, a mit én megbélyegeztem, hogy ő az egyházon kívül semmi jogot, semmi meggyőződést nem ismer el és napjaink összes bölcsészetét kárhoztatja, elítéli, — ha önök mind ezt nem vették észre M a n t e r o l a ur beszédében, akkor, uraim, helyesen mondanák, hogy én a levegőbe beszéltem. Azonban az ő beszédje egészben úgy, mint részleteiben, nem egyéb, mint szavaim megerősítése, úgy, hogy azt nyomatékosabban nem is kívánhattam volna; én tételeket állítottam föl M a n t e r o l a ur bizonyítékokat szolgáltatott azokhoz. Avagy nem igyekezett-e azt bizonyítani be nekünk, hogy a népfelség elve, melyet a bizottsági jelentés oly rendkívül mérsékelt alakban politikai tantételnek jelez, elvetendő, mert összeegyeztethetlen az egyházi felsőség dogmájával, melyet ő, minden mást kizárólag ismer el? És a mint ő előadta, ilyen még mindig, uraim, a kath. egyház gondolkozás módja; ne higyjék, hogy azon változtattak volna valamit a véres harczok, az investiturai viszályok s az egyházi dolgokért való borzalmas embermészárlások. Mindeütt megtalálhatják önök a bizonyítékot arra nézve, hogy az egyházi befolyás alól emancipált államok fölvirágzása és a törvény által parancsolt türelmes-ség a más felekezetűek vallásgyakorlata iránt nem gátolják az egyházat abban, hogy régi elveihez ragaszkodjék, azok szerint mondja ki ítéletét, hogy még mindig egy VII. G e r g e l y és egy III. I n c z e alapelveihez ragaszkodjék, melyek szerint egyedül az egy-

házat illeti meg a souverain hatalom és minden önálló államhatalom az egyházi jogok csorbitásán alapszik.

Senki sem örülhet annak annyira, mint én, uraim, hogy M a n t e r o l a ur, a juani jeles püspök és a santiagoi bibornok ő eminentiája e teremben jelen vannak. Alig volnék képes arra határozni magamat, hogy e magas házat az összes nép tökéletes képviselőjének, a nemzeti vélemények igaz kifejezésének tekintsem, ha abból kimaradtak volna azok, kiket a nép régi hitbéli kincseinek megőrzői és erkölcsi életének vezetői gyanát tekint. Én nagy tisztelettel viseltetem irántuk, tisztelem tehetségeiket, korukat, tisztelem a magas hivatást, melynek szentelik magokat, mert mióta gondolkozni tudok, mind azt, mi az élet és társadalom eszményi oldalát illeti, magasabbra becsültem az anyagihoz való ragaszkodásnál, mindig szívesen foglakoztam abstractiókkal s elkülönítettem magamat gondolataimmal azon társadalomtól, melyben nagyon is sok kapzsi nyervágy s nagyon is tulnyomó pénz- és vagyonhajhászat lép szakadatlanul előtérbe, míg egyidejűleg a szellemi élet iránti érdekeltség meghidegül s az eszme szolgálata iránt bizonyos tompultság vehető észre. Örömet vallom magamat az isteni, a végtelenbe vetett hit hívének és szívesen ragaszkodom azon magasabb világnézlethez, mely támogattatva a történelem előretörő nagy mozgalmi által, kétségkívül még napjainkban elismerésre jut s rányomja korunkra jelleget.

De nem elég, hogy én ily elismeréssel vagyok a főpapi székeken levő urak iránt, tovább megyek, uraim, s csak az igazságnak adom meg a tiszteletet, midőn kimondom, hogy az erkölcsi kötelékeket, melyek a társadalmat összetartják, azon mérvben kell szilárdítani és szorosabbra fűzni, a mint a szabadság működése által ama külső kényszereszközök megingattatnak, vagy éppen egészen meglazulnak, melyek eddig minket összetartottak. Ez a szabad társadalom lényegében fekszik: az erkölcsi alapok és kötelékek képezik életföltételeit. Mindenpolgárt át kell hogy hasson a gondolat, hogy vannak jogok és kötelmek, igények és szolgálatok, melyeknek semmi közük az erőszakos uralom parancsszavával, s melyek teljesítésére minket nem a katonák, hanem saját belátásunk, a szabad ember önelhatározása ösztönöznek. Innen lehet az, uraim, hogy én szolgaságban sinlődő népeknél nem láttam a vasárnapot megünnepelni; sem itthon, Spanyolországban, sem künn, Párisban, nem ünneplik meg a nyugalom és szellemi magábaszállás napját.

A vasárnap a leigázott népekre nézve ugyan az, a mik voltak a római rabszolgákra nézve a saturnaliák: az érzéki kicsapongás napja. Ellenben láttam utazásaim közben, hogy Európa két népe, az angol t. i. és a svájci, melyeket szabadoknak ismertem, a vasárnapot oly szigorral és erkölcsi komolysággal ülik meg, mely bámulatunkat kell hogy fölébressze. És mi e tünemény oka? Megmondom. Oka az önkényt elfogadott erkölcsi törvény erejében, a saját

meggyőződés iránti hűségben van, — de ezek egyike sem állhat fenn oly országban, hol a vallás a kényszer tárgyát képezi és a hatalom természetellenes szabványok által igyekszik leigázni a lelkiismeretet.

Egy orosz herczeg azt mondá nekem egykor Genfben, hogy Szent-Pétervárott több szabadságot lehet élvezni, mint New-Yorkban, s kérdésemre, hogy mivel tudná bebizonyítani ez állítását, így felelt: »Egyszerűen azzal, hogy én, mint zenekedvelő Szent-Pétervárott hegedülhetek vasárnap, New-Yorkban pedig nem.« Itt láthatják önök egy nagy elv győzelmét, mely az egyháznak az államtól való elválasztása által szabad fejlődésnek indult; a vallásszabadság elvét, mely önmagától emeli a vallási és erkölcsi fogalmakat törvénynyé, melyet az egyesnek lelkiismerete diktál. M a n t e r o l a ur bizonyára nem felelte el sz. Pál mondását, mely így hangzik: »Nihil tam voluntarium, quam religio!« Igen, semmi sem gyakoroltatik önkénytebben, mint a vallás; és ugyan ezt mondja Tertullian Scapulushoz intézett levelében: »Non est religionis cogere religionem,« azaz, a vallásnak nem feladata erőszakolni a vallást. Ennek még is ellene mond M a n t e r o l a ur ezen egész ülésben, főleg a bizottsághoz intézett hosszas fejtegetéseiben. Ő rá akarja kényszeríteni a vallást a spanyolra, s ezen kényszer elviselésétől tenni függővé a spanyol polgárt és spanyol nevet; azt akarja, hogy mindenki képtelen legyen polgári jogokat gyakorolni,

hivatalos állásokat betölteni, ha mintegy husba égett ismertető jelt, bélyeget nem viseli magán egy kényszer vallás külsőségét, a helyett, hogy szabadon gyakorolja a vallást, melyet az ész és lelkiismeret szava parancsol.

Miben különbözik a felfogás, mely M a n t e r o l a ur beszédéből kiviláglik, a pogány ókor felfogásától, mely soha sem volt képes megérteni, hogy az állam a cultustól külön választandó? Az ókori pogány világnak legfőbb papi hivatalt, vagy a legfőbb papnak politikai hatalmat adott és épen így akarják most is a római főpapot Spanyolország főkirályává tenni. Azonban a modern állam egyszer mindenkorra szakított ama tannal, hogy az állam az egyházra van alapítva. Az államnak, mint ilyennek nincs vallása; nem birhat, nem szabad birnia vallással, mert nem megy gyónni, nem vesz urvacsorát, nem kéri az utolsó kenetet. Ugyan sziveskedjék M a n t e r o l a ur megmondani nekem, hogy a Josaphat völgyének melyik részén fog föltámadni a spanyol államlélek ama nagy napon, melyen az utolsó ítélet tartatni fog.

Egy nagy német költő utazást tett egykoron az északi sarkvidékeken s bámulva nézte az északi fény rózsapírját, mely a végtelen sarkéjjelen a rengeteg hórétegekről visszacsillámlott. Magasztos, rendkívül szép volt e látvány. Vele utazott egy hitküldér is a pogányok megtérítésére, ki egy élénk mozgásban levő czethalat vevén észre, így szólt a költőhöz: »Látja

ön, mennyire hat a nagyszerű, csodás színjáték még a tengeri szörnyekre is, hogy az urat, teremtőjüket dicsérik.« — Azonban a missionariuson kívül volt még egy természettudós is a német költő társaságában. Ehez így szólt az utóbbi: »Ti természettudósok azt állítjátok műveitekben, mintha isten keze nem nyulna belé a természetbe és még is épen most figyelmeztet engem az isten e küldötte arra, hogy még a tengeri szörnyetegek sem tehetik, hogy mély meghatottság jeleit ne adják és istent saját módjok szerint ne magasztalják, ha ily pompás természeti színjátékot látnak!« De a természettudós így felelt: »A magasztalással igen furcsán vagyunk. Amott a czethal minden esetre igen élénken mozog és rázkódik, de csak azért, mert tengeri férgek kinozzák, melyek hatalmas testének legcsiklandósabb részein szoktak beharapózni. Bizonyára hatalmas zsirtömeget csikarhatnak ki belőle, de nagyon tartok tőle, hogy egy csepp istentiszteletet sem!« — Így a természettudós. Nem lehet-e bizonyos módosítással állítását a modern államra is alkalmazni! Ez is egy nagy szerves test, de a mit rendesen vallás alatt értenek, merőben különbözik annak lényétől. Nem volt tehát szükség M a n t e r o l a ur kárhoztató ítéletére, melylyel beszéde végén a súlyos balfogásokat és tulzásokat ostromozta, miket az előbbi század francia forradalmi férfiai vallási ügyekben elkövettek; — miután tettök e pontban észszerűtlen volt, romlásokra kellett hogy vezessen. Mondjon le M o n t e r o l a ur azon fölte-

vésről, hogy én arra vállalkozzam, miszerint védelmembe vegyem azok tévedéseit is, kiket a földolokban köztársasági ügyünk barátainak és előmozdítóinak ismerem el. A mi pártunk nem ismeri el a csalhatatlansági dogmát s az egyes párt tagok még kevésbé tartanak igényt arra, hogy menttek legyenek minden hibától és tévedéstől s hogy az igazság-hirdetés monopolumát gyakorolják. Miért tartózkodnám kimondani azt, hogy azok sem voltak menttek a tévedésektől, kik előttem a köztársaság ügyéért sorompóba szálltak, — ha ez a történelmi igazság? Mi mindnyájan emberek vagyunk s meghagyjuk az emberi gondolkozásnak és érzésnek a maga szabad fejlődését. Mi nem engedjük meg azt, hogy az emberi természet tizenkilencz századdal ezelőtt eljátszotta jogait s hogy fölötte, mint egy holt anyag fölött intézkedni lehetne.

Emlékeztetem önöket, uraim, arra, hogy egy férfi, ki mélyen behatolt a francia forradalom szellemébe, hogy *Barnave* a szabadság nevében, a lelkiismeret nevében ama királyi rendelet megsemmisítését követelte, mely megtiltotta a jezsuitáknak a tartózkodást Franciaországban. A nép-képviselő nem tett eleget kívánságának; én azonban azt hiszem, hogy annak teljesítése által jobb szolgálatot tett volna a haladásnak s körültekintőbbnek bizonyította volna magát, mint azon kényszer által, melylyel a papok kötelességévé tette, hogy állampolgári esküt

tegyenek le, mert e rendszabály csak zavart és szerencsétlenséget hozott a forradalom nagy művére.

A ki az államvallás behozatala mellett van, annak nem szabad kárhozatni VIII. Herik angol királyt, mivel egy rendeletet adott ki, melylyel katolikus népét protestánsokká változtatta; nem szabad pálczát törnie a francia forradalom fölött, mely az ész istennőjének imádását rendelé el, nem kárhozthatja Robespierret sem, ki egy rendeletben kihirdette, hogy senki sem lehet francia állampolgár a legfőbb lényben való hit nélkül; nem kárhozthatja I. Napoleont sem, ki Theodorichban hitt, ki egy államcsiny segélyével a római senatusra erőszakolta a kereszténységet. Napoleon azt hitte, hogy a polgári hatóságnak joga van ily hatalmat gyakorolni vallási ügyekben s egy ideig azon gondolkozott, hogy a régi kath. vallást állítsa-e vissza Franciaországban, vagy pedig a protestáns vallást hozza be. Az előbbi mellett határozta el magát. Miért? Mert a katholicismus lényénél fogva parancsoló s arra kényszeríti az embereket, hogy térdet hajtsanak. De jóllehet a katholicismus vissza helyezettett Franciaország templomaiba, nem helyezettett vissza a lelkiismeretekbe. Manterola ur a legsúlyosabb tévedést követi el midőn az erkölcsi és vallási eszmék nevében e kamarában a kényszerítő hatalmat s az állam anyagi segélyét követeli. Ki a vallásban hisz, az teljesíti annak parancsait lelkiismeretének sugallata szerint. A

ki pedig nem hisz benne, azt az állam parancsszava sem kényszerítheti, hogy higgyen, hanem azt a káros hatást gyakorolja, hogy ajkaival vallomásokot tesz, mik nem gyökereznek szívében.

Két eszme van, melyek még soha sem tudtak állandó eredményt kivívni a világon: egy vallás mindenki számára és egy nemzet mindenkire nézve. Különböző híres pápák megkísérlették e két eszme elséjét keresztül vinni, de hiában. Nagy Sándor, Caesar, Nagy Károly, V. Károly és Napoleon a második eszme keresztülvitelét kísérelték meg, de hasonlóan dugába dőlt tervök. A különféleség eszméje legyőzte a győzőket, a lelkiismeret különfélesége legyőzte a papokat, s a népek különfélesége legyőzte a harcosokat.

Monterola urnak nincs igaza, ha a katholicismusnak Angliában és az Egyesült-Államokban való terjedésével dicsekszik. A katholicismus terjedése Angliában nem vallási, hanem politikai; a katholicusok Angliában emancipáltattak a szabadelvű protestans párt által, mely ellen a katholicismus átkait szórja. Az Egyesült-Államok 37 milliónyi lakosainak körülbelől csak tiz százaléka katholicus és ezek nagy része is eredetileg katholicus területek, mint Texas, Louisiana, Uj-Mexico és California bekebelezéséből került ki.

A mi Monterola ur állításai közül legnagyobb csodálkozást keltett bennem, uraim, az, hogy a katholicismus hódításokat tett volna keleten. Sok

hódító tett már kísérletet, hogy a Keletet megnyerje: Nagy Sándor, Caesar, német császárok, végre Napoleon, de nem voltak képesek politikailag szilárd állást foglalni; a roppant ázsiai néptömbek mélyre ható különfélesége és önállósági érzéke meggyőzt minden hódítást, politikait úgy, mint vallásit. A meggyőződés szabadsága korlátokat szab a főpap hatalmának.

Európa népei négy főtörzsre oszlanak: románok, germánok, görögök és szlávokra. A román faj az öt jellemző sajátságokat: az egységre törekvést, a szükség-érzetet, hogy magát egy vezérnek vesse alá a rend iránti élénk érzéket a katholicismusban fejezte ki; a german faj jelleme, mely a lelkiismereti szabadságot s az egyéni jogot becsüli nagyra, a protestantismusban nyert kifejezést; a görög faj, ókori elődeihez hasonlólag, az erkölcsi érzet fölött a gondolatvilágnak adja az elsőséget, és mi a szlávokat illeti, kik arról álmodoznak, hogy Európát el fogják özönlenni, a császári birodalmak cultusformájával bírnak, mint az a császári Rómában uralkodott s az ázsiai államokban honos: egy kényurilag kományszott egyházzal, oly vallással, melynek főpapja egy autokrata. Így aztán eddig minden kísérletnek meg kellett hiúsulni, melyek oda voltak irányozva, hogy a különböző népek vallási irányzatai a meggyőződés általános egységévé olvasztassanak össze.

És mit mondjak a Keletről? Én, uraim, Ma n-

terola ur, mint ellenfelem ellen küzdöttem, de holnap a felebaráti szeretetből kifolyólag, melyet az evangelium hirdet, kész vagyok testvériesen hozzá közelíteni és neki egy könyvet mutatni, melyet a Kelet megismerésére alakult franczia társulat adott ki. Abban megláthatja leírva a terjedést, mit a katholicismus Keleten elérhetett s abból meritse a papi ur a bizonyítékokat arra nézve, mit épen most mondék.

Ázsiának már legrégebb története is két ősi néptörzset ismer: az indó-európaiat és a semita-törzset. Az ősi törzs, mely később Európában elterjedt, bálványimádásra adta magát, de államokat is alapított. Ennek köszönjük a bölcsészet alapjait s ennek további fejlődésében a római jogot. A semita-törzs magasztos, erkölcsi meggyőződésen alapuló vallásokat alkotott, tőle származott Mózes, Krisztus és Muhammed, még ma is az emberi nem közvetítőjekint szolgál, hogy az emberi élet minden oldalának megadja a vallási kenetet s erkölcsi felfogást teremtsen.

Ha tehát a népcsaládok össz-jellemét tekintjük, melynek egyes ágait Görögország, Róma és Németország fölvirágoztatták, úgy fogjuk találni, hogy mindnyájokban a különállás és önfelelőség eszméje uralkodik az egyhangú egyenlőség és akaratnélküli alávetés eszméje fölött.

Ellenben azt tapasztaljuk a semita főtörzsnél, hogy az egyöntetűség és együvértartozás eszméje tulajdonysággal bir a különállás eszméje fölött; e faj-

ból vette származását, mint mondám, a judaismus, kereszténység s az islam, de a kereszténységnek az indoeurópai népekre is kiterjedése által a jellemkülönfésőség következtében az az ellentét fejlődött ki, hogy a semita származású keresztények egyedül csak istent tisztelik s a háromságról mit sem akarnak tudni, míg az indó-európai keresztények a boldogságos szüz és a szentek iránt vallási tisztelettel viseltetnek, de a mellett istenre alig gondolnak. És miért? Mert a metaphysikai deductiok merőben tehetetlenek oly tüneményekkel szemben, melyek a faj szervezetével függnek össze, melyek ismét a természet megdönthetelen törvényein alapulnak.

Uraim! Engedjék, hogy kissé közelebről tekintsem Manterola ur beszédét.

Manterola ur ezt a kérdést vetette föl: Mikor bántalmaztattak a zsidók általában és melyik időben bántalmaztattak a katolikusok, a kath. egyház által?

És midőn ezt kérdezé, felém fordult, mintha ezzel kiakart volna hívni s hozzá tevé: »Ezt mondja meg Castelar ur, ő a történelem tanára az egyetemen.«

Igaz, én az vagyok és büszke vagyok rá. Ebből az következik, hogy ha történelemről van szó, eléggé nehéz helyzet, ha valakinek bizonyos történelmi események közel keze ügyében kell hogy legyenek, — mint a hogy nem volna könnyű dolog, ha én a theologia fölött oly egyházi állású férfival bocsátkoznám

eszmecsserébe, minő Monterola ur. Engedjék tehát elmondanom, hogy épen azon följegyzésekben, melyeket mai előadásomra tettem, a következő adatok foglaltatnak: A st. cosmei st. demiani kolostor alapító okmányában, mely 978-ról van keltezve, találhatik az inventarium, melyet a barátok következőképen vettek föl: a főosztályt »különböző tárgyak« képezik, aztán következik 50 kancza, továbbá 30 szerecsen és szerecsennő, vagyis ők előbbre helyezték az 50 kanczát a 30 szerecsen rabszolgánál és rabszolgánónél. E szerint a szabadság, egyenlőség és testvériség ama papjai előtt többet ért a kedvelt barom, mint rabszolgáik, épen azon módon, mint a régi görögöknél és régi rómaiaknál.

Uraim! Az iránt, a mit Spanyolországban vallási egység alatt értenek, egy előítélet uralkodik, mely fölött sajnálatomat kell kifejeznem, mint a hogy sajnálatomat fejeztem ki közelebb a monarchikus előítélet fölött.

Semmi sem könnyebb, mint csak úgy oda vetőleg állítani valamit. Spanyolország egy kiválólag monarchikus érzelmű nemzet, ez egy elfogadott eszme, melyet mindenütt hirdetnek s az unalomig ismételnék örökösen. Spanyolország a vallás ügyében türelmetlen nemzet, hangoztatják naponta füleinkbe, míg végül magunk is elhiszszük.

Én azonban azt mondom a tisztelt urnak, hogy vannak történelmünkben korszakok, a középkorban hosszú idők, melyekben Spanyolország épen nem volt

oly türelmetlen nemzet, mint Manterola ur gondolja. Van-e a világon magasztosabb, nagyobb, anyagi és erkölcsi megkoronázásra érdemesebb, az egész országban oly annyira tisztelt név, mint III. Ferdinánd, mondom III. szent Ferdinánd fényes neve? Van-e valami? Ismer-e M a n t e r o l a ur királyt, ki méltán sorakozhatnék a mellé? Mig fia Murciát meghódította, ő maga Sevillát és Cordovát vette be. És mit tett ő, M a n t e r o l a ur, mit tett a legyőzött mórokkal? Meghagyta biráikat, meghagyta őket mecsetjeik háborítatlan birtokában, meghagyta nekik sértetlenül saját törvényhozásukat. Sőt többet tett! Ha egy keresztény kiraboltatott, kárpótlást kapott, de ha egy mór raboltatott ki, ennek kétszeres kárpótlást biztosított. Ez az, a mit M a n t e r o l a urnak meg kell olvasni a nagy törvényekben, nagy szabadságokban, a mór törvényhozás nagy traditióiban, melyeket jó volna ha mi is alkalmazásba vennénk a különböző vallásfelekezetekre. A katholicismus új iskolájának félreismerhetlen irányzata, uraim, az, hogy azzá változtassa a vallást, amit a régiek róla mondtak: a régiek ugyanis azt mondták, hogy a vallás csak azért szükséges, hogy az embereket félelem által korlátok közt tartsa, ezért mondta a régi római patricius: »Religio est metus,« vagyis, a vallás félelmet jelent.

Én azoknak, kik ilyenén módon beszélnek a vallásról, ezt mondhatnám a bibliával: »Cognovit bos possessorem suum et asinus praesepe domini sui,

et Israel non cognovit et populus meus non intellexit,« vagy is az ökör és a szamár megismerik urokat, de az új iskola katólikusai nem ismerik meg istenöket.

A vallási türelmetlenség Spanyolországban mégis tulajdonképen csak a 14. század közepe táján kezdődik. A 15. században, midőn a királyok az egyház feletti suprematiára törekedtek, még inkább megszilárdult. Főleg a zsidókra tartottak hajtó vadászatot s az ily fajta legborzalmasabb üldözésekre Ferrero Vicze hitszónoklatai adták meg a lökést, ki csak úgy menydörgött a szószékről a zsidók ellen s ugyanazon meseszerű bünténnyel vádolta őket, mely Tacitus és más történészek bizonyysága szerint minden üldözött vallásfelekezetnek tulajdoníttatik, t. i. megölt gyermekek borzalmas történetével, kiknek vérért, Ferrero szerint, a zsidók megitták. A szent ember e hitszónoklatának lehet tulajdonítani, hogy akkor Toledóban a zsidók tömegesen lekonzoltattak, hálából azért, hogy szegényes Ghettojokból kilépve, ama várost Nyugoteurópa pompás kereskedelmi gócpontjává alakították át. És ily borzalmakra nézve nem bir M a n t e r o l a ur a kárhoztatás egy szavával sem, de sőt még nem is gondol annak szelid szavaira, ki kinzóiért imádkozott: uram bocsásd meg nekik, mert nem tudják mit cselekesznek!

Maga a tett fölött minden esetre kifejezte M a n t e r o l a ur irtózását, de hát miért nem kárhoztatja akkor a hitbeli gyűlöletet is, melyből az szükségkép

származott; valószínűleg igen nehezeére esik, hogy a főbünt az egyházra hárítsa, melyet e hitbéli gyűlölet fentartásának és élesztésének vádja terhel. Azt azonban még sem tagadhatja el Manterola ur, hogy az ily véres tettek gyalázatos foltjai ugy az egyházra száradnak, mint a vérfoltok Lady Macbeth kezein. A gyilkosnak azon mentsége uraim, hogy nem ő gyilkolt, hanem töre, nem fogadható el és az inquisitio uraim az volt az egyházra nézve, mi a tör a gyilkosra nézve.

Igen, a zsidók üldöztetése nem volt egy futólagos rendszabály, sőt inkább az egyház állandó czélja vala. Ha Manterola ur e tételre nézve czáfolhatlan bizonyítékot óhajt, akkor III. Incze encyclikáját fogom neki felmutatni, melyben a zsidók fölött az örökös szolgaság átka mondatik ki; bajos lesz aztán tagadnia azt, hogy az egyház türelmetlen sége rendszeres.

Méltó megemlékezni ama Pius pápa leveléről is, ki II. Fülöpnek azt irta, hogy okvetlenül egy gyilkost kellene fölbérelni, ki Erzsébet angol királynét leszurja, s hogy az illető ember nagy érdeme- ket szerezne magának ez által az állam és egyház körül.

Miután Manterola ur azt kérdezte tőlem, hogy voltam-e Rómában, azt felelem, hogy igen is, voltam, láttam rómjait, három száz kupoláját, egyházi szertartásait; de megtekintém Michel Angelo nagyszerű sybilláit is, melyek ugy néztek ki, mintha a mostani

Róma fölött inkább a bukás visszavonhatlan jóslatait mondanák, mint áldást egy nagy jövőre. Láttam szent Péter basilikáját a lenyugvó nap fényében ragyogni s lelkem e látvány által a magasztosultság azon fokára emeltetett, melyet a művészet s az átszellemített természet szépségei szülhetnek, de egyet nem találtam Rómában, még a legparányibb mértékben sem: a hitbeli bensőséget, a vallás vigaszát. Ama városból csak csalódást és kételyt visz el magával vallási tekintetben az ember.

Még valamit akarok én önöknek, uraim, ecsetelni, mit Rómában láttam s ecsetelésem valódisága tekintetében hivatkozom a spanyol nemzeti forradalom követére, ki oly nagy érdemeket szerzett magának a szent atya és palotájának tarka öltözetű őrei iránt; — én ugyan is látogatást tettem az ugynevezett királyi teremben Rómában, közel a sixtini kápolnához, mely Michel Angelo halhatatlan műveivel van diszítve s közel a Pálkápolnához is, melyben áldozó csütörtökön a myszteriumok ünnepeltetnek. E »királyi terem« az átmenetet képezi a csarnokokhoz, melyekben a pápa lakik s a festmények, melyek diszítik, ha emlékezetem nem csal, Vasari tól való, ki mint történész tüntette ki magát, de mint festő csak középszerű. Itt alárendelte magát a történetíró a festőnek és a történelmi tárgyakat, melyeket festményeiben megörökített, a történelmi igazságra való minden tekintet nélkül úgy állította oda, mint azok a papáknak tetszetősek lehetnek.

Ott látni Konstantint, amint a neki kóholva tulajdonított ajándékot teszi, — egy hazugságot, melyhez hasonló annyi van az egyház történelmében, pl. Izidor hamisított decretumai, Santiago hamis fogadalma, melyért Spanyolország annyi századon keresztül adót fizetett, mely, ha kamatostól visszaköveteltetnék az egyháztól, többet tenne ki, mint amennyi tőkeértékkel egész Spanyolország birs melynek fizetésére nem forgott fenn a legkisebb jogalap sem. Hogy a festő katolikus Ferdinándot is megdicsőítette a teremben, az, uraim, önként értetik s meglehet, hogy erre jogosítva is volt; de mit szóljunk azon képhez, melyen Franciaország egyik követe Coligny vérző fejét nyújtja át a pápának? Mit mondjunk a többi falfestményekről, melyek a Bertalan-éj véres orgyilkosai és hóhérjainak megdicsőítését képezik angyalok és égi fényzőn közepette?

E szerint az egyház a legnagyobb gazzetteket szentesítette, sőt megdicsőítette és pedig képekben, melyek egy Michel Angelo halhatatlan falfestményeinek csaknem oldala mellett vannak. Így lép az egyház a történelem ítélőszéke elébe, kihíva az ész és az igazság kárhóztató ítéletét, hogy az emberiség örökös átkával terheltessék.

Manterola ur tiszteletteljes hallgatásra akar minket kötelezni az egyház irányában, mert a tudást annak emlőiből szoptuk s mert az egyház volt, mely az egyetemeket alapította. De én azért nem hallga-

tok, valamint nem vonakodom elismerni ez érdeket, mert senki iránt sem akarok igazságtalan lenni, még ellenségeim irányában sem. Különben lehet-e csak képzelni is, hogy egy ily nagy intézmény oly sokáig tarthatta volna fenn magát, ha a századok folyamában semmit sem tett volna az emberiség fejlődéseért? Igen, akkor, a sötét korszakban, midőn a feudalismus egész Európát anarchikus zavarokba bonyolította, úgy hogy vadul meg szaggatva és chaotikusan széttépve volt, akkor minden esetre az egyház volt az, melynek eszmehatalma a durva erő tulkapásait szűkebb korlátok közé szorítja, az erősöket szelidíti, a gyengéket bátorítja, és a világosság-
nak fényes, áldásdús sugarait terjeszté szét Európa minden országain. Mert akkor egyedül az egyházban csoportosultak össze az értelmi elemek, a gondolat és humánitás emberei, kik azon korban léteztek és az egyházból küzdöttek a daczos, barbár hűbériség vad zajongása ellen. És e harcz támogatására alapította az egyház az egyetemeket.

De én hivatkozom e magas házra, kérdezem *Ma n t e r o l a* urat s kérdezem önöket mindnyájokat, uraim: hogyan viszonylanak az egyetemek, melyek megtartották a szellemet, melyben alapították, azokhoz, melyek a 16, 17 és 18-ik században más ösvényre tértek? A mi Salamancánk ama korban kitünő egyetem volt, de mi az ma összehasonlítva Oxford, Cambridge és Heidelbergával? A különbség ez: a mi egyetemeink megállapodtak, a külföldiek haladtak,

fejlődtek, lépést tartottak az emberi szellem haladásával, nagy bölcsészeket, kitünő természettudósokat hoztak létre. A természetes tehetségek, értelmiség, melyek azokhoz fordultak, nem lehettek nagyobbak azoknál, melyek a mi egyetemeink köré csoportosultak, de a mi népünk nyakára nehezedett gyalázatos járma az inquisitionnak, mely az értelmiséget korlátozni törekedett, és minden szabad, szellemi életet megbénított, enervált és megölni igyekezett.

Itt *Manterola* ur azzal a kérdéssel lép föl, hogy mi mondani valóm van *Descartes*, *Mallebranche*, *Origenes* és *Tertullian*ról?

Descartes kénytelen volt Hollandiában keresni menedéket, hol háborítatlanul irhatott. Ezt nem tehette a monarchikus Franciaországban, melyet a katholicismus uralt, míg a köztársasági Hollandban a lelkiismeret szabad volt. *Mallebranche*, a platonikus, kénytelen volt eltérni, hogy eszméi az istenről pantheismusnak kiáltassanak ki. *Tertullian* utolsó órájáig a molinismus hive volt és a mi *Origenes* t illeti, az egyház elvetette őt, nem mert is-tent, hanem mert a poklot s az ördögöt tagadta.

Hegel bölcsészetről azt mondotta *Manterola* ur, hogy Németországban meg van halva. Ez tévedés, mely onnan származik, hogy az egyház félre-ismeri a modern tudományok lényét. És ha *Hegel* bölcsészete Németországban meg is volna halva, még mindig él Olaszországban oly férfiak ajkain, kik Flórenczben és Nápolyban tanszékeket töltenek be.

És meg mondom a papnak, hogy ez honnan van. Ez a politikai élet hosszas elnyomatása s azon konokság folytán történt, melylyel a pápa Olaszország egységi és függetlenségi törekvésének ellene szegül. Olaszország kénytelen volt látni, mint raboltatott el a gyermek Mortara, mint akasztatott fel Monti és Togneti és ezért Olaszország hova tovább mindinkább hátat fordít az egyháznak, hogy a tudománynak szentelje magát s az ész világosságát kövesse. Igy cselekszik Olaszország az elidegeníthetlen emberi jogoknál fogva, ha mindjárt tagadja is a lelkesz ur azokat, vagy azt állítja és hiszi, hogy az »isten jog« által absorbeáltatnak.

A vallás, melynek én hive vagyok, az égi testek mechanikájában látja isten lételének bizonyítékait, de egy legfőbb, a mindenséget kormányzó értelem nem csekélyebb bizonyítékának tekinti szervezetünknek, akaratunk irányának törvényeit, lelkiismeretünk parancsait, gondolkozásunk működését, tehát a belvilági mechanizmust, mely magasztosságra a külvilággal egyenlő és arról tesz tanúbizonyságot, hogy isten ujjá érintette meg azon lény homlokát, mely embernek nevezetik, ki isten képére van teremve.

Van valami megnevezhetlen és még is félreismerhetlen, mely mindenütt jelen van : a levegőben, melyet beszívunk, a földben, melyen lakunk, a nap sugaraiban, melyek megvilágítják homlokunkat, az életviszonyok szövődékében, melyek születésünktől

fogva környeznek és e titokteljes valaminek hazája a szabadság légköre.

És M a n t e r o l a ur is csak egy szónak, melyet a szabadság szellemében mondott, köszönheti, hogy sikerült neki egy gyújtó szikrát vetni e gyűlésbe. Ő egy mintaszerűleg szabad állam ismertető jeleként tünteté föl azt, ha a házi jog tiszteletben tartatik; nyújtson tehát segédkezet nekem M a n t e r o l a egy mintaköztársaság szervezéséhez, gúnyolja ő is velem azokat, kik nem hiszik, hogy hazánk egy nagy foederalis köztársasággá alakulhat. Segítsen megalapítani az isten köztársaságát, melyben isten menedék joga tiszteletben tartatik, mely a gondolatnak és lelkiismeretnek oltalmat és szabadságot nyújt.

Hogy a zsidókra visszatérjek, uraim, M a n t e r o l a ur azt mondá, hogy Spanyolország nem vesztett bennök egyebet, mint ügyes papucskészítőket. Nézete szerint sem a tudományban, sem a művészetben nem tűntek ki. Erre sok ellenvetést lehetne tenni, de én csak néhány név fölemlítésére szorítkozom, melyek fénye az egész világon elvitázhatlan s melyek Spanyolországban fényeskedtek volna, ha abból ki nem üzik vala a zsidókat.

Először is S p i n o z á t említem föl önöknek. Helyeseljük világnézetét, vagy ne, az tagadhatlan, hogy Spinoza az utóbbi századok egyik legmélyebb gondolkozója volt. S p i n o z a nagyszülői spanyolok voltak és Spanyolországban született volna, ha türel-

metlenségünk nem üzi ki elődeit és nem fosztja meg a hazát egy dicső fiától.

De tekintsünk el a távoli multtól s nézzük a mai Angliát, mely oly büszke a Disraeli névre. E kiváló férfi ellensége az én politikai nézeteimnek, a torik táborához tartozik, ellene szegül a modern szellem mozgalmának, conservatív, sőt reactionarius gondolkozásu. Ez a Disraeli is zsidó és spanyol származásu. Ő, a jeles regényíró, hatalmas szónok, ügyes államférfi a spanyol nemzetet a dicsőség magasabb fokára emelhette volna.

Hogy még más neveket is említsek, uraim, föl-
emlitem Manint, Olaszország újabb történelmé-
ben egyik legragyogóbb nevet.

Manin egy valódi államférfiu volt azok sorából, kikre nekünk nagy szükségünk volna s kikkel birni fogunk, ha a sors oda nem visz bennünket, hogy lemondjunk szabadságunkról. Manin egy köztársaságot teremtett, melyről elmondhatá, hogy azt egyedül ő maga saját erejéből s az osztrák ágyúk golyó zápora között hozta létre. Mellét tartá az ellenség elébe, midőn arról volt szó, hogy az olasz hazát s a szabadságnak általa kibontott zászlóját megvédelmezze. És midőn csontjait nyugalomra kísérték, a párisi közvélemény a korlátokon tulcsapni fenyegetődött, oly hatalmas nagyok voltak a tömegek, melyek minden országból oda siettek, hogy a gyászmenetben részt vegyenek.

És ki volt e férfi, kit annyira tiszteltek azon

széles körben, melyben a szabadság barátai szét szórva élnek, ki volt e férfit, ki most már a san marioi basilikában nyugszik? Zsidó törzsből született, őszülői spanyol zsidók voltak.

Az által tehát, hogy Spanyolország kiüzte egykoron területéről a zsidókat, egész sorától fosztotta meg magát oly fiaknak, kik a hazának diszére váltak volna.

Manterola ur, a vitoriai kanonok, azt mondja itt nekünk, hogy a zsidók Palaestinába valók, oda térjenek vissza. Hogyan? Ő hisz ama borzalmas dogmában, hogy a gyermekek atyáik büneiért felelősek? Azt hiszi, hogy a mai zsidók azon zsidók, kik Krisztust fölfeszítették? Én nem hiszem, sokkal nagyobb keresztény vagyok, hogy sem hihessem. Nagy a sinai isten, menydörgés előzi meg, villámok cikláznak körülte, a föld remeg s a hegyek összeomlanak. De van ennél egy még nagyobb isten. Nem értem a felséges sinai istent, hanem a Calvária hegyi alázatos istent; keresztre feszítik, megsebesítik, szomjaztatják és még is így szól: »Atyám, bocsáss meg hóhérjaimnak, bocsáss meg üldözőimnek, bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekesznek!« Nagy a hatalom vallása, de nagyobb a szeretet vallása. Nagy a kiengesztelhetlen igazság vallása, de nagyobb a megbocsátó könyörület vallása. E vallás nevében állok itt és kérem önöket: írják föl az alaptörvénykönyv elejére: szabadság, egyenlőség, testvériség minden embernek!

II.

A lelkiismereti szabadságról.

(Tartotta a spanyol cortes 1869. május 5-ki ülésében.)

Képviselő urak! Nyomasztó, nagyon csüggesztő az én helyzetem itt e pillanatban; kedvezőtlen, nagyon kedvezőtlen. Nehezemre esik beszélni azon szónoklat várázshatása alatt, melyet a kamara épen most hallott s melynek szerzőjét *) hazánk első szónokai közé sorolja; nehezemre esik beszélni, ha elgondolom, hogy utánam egy oly szónok fog beszédet tartani, ki a legdicsőbbek közé tartozik, kiket hazai földünk felmutathat: úgy hogy az én beszédem az emberi nemhez hasonlólag két paradicsom közé lesz állítva, egy nagy visszaemlékezés és egy nagy jövő közé. Ennélfogva az én beszédem ma este nem lesz egyéb, mint a jelen ülés pusztája, sivataga.

Uraim! Korán sem állok fel oly célzattal, hogy legszellemdúsabb szónokaink egyikének tartalom-gazdag beszédére feleljek; nem feleltem rá, most sem felelek és soha nem is fogok rá felelhetni. A kortársok, kikhez tartozom, nagy tisztelettel viseltetnek minden parlamentáris nagyságaink iránt, de kortársaim közül az azok iránti csodálatban és

*) Manterola.

tiszteletben egyik sem tesz túl rajtam ; azt ohajtom, hogy itt se győzők, se legyőzöttek ne legyenek, mert azt tartom, hogy a mi kitünő van minden pártban, az a haza dicsőségéhez tartozik ; nem akarom, hogy, mivel részben arab vér foly ereinkben, azt mondják rólunk, irigyek, féltékenyek vagyunk s hogy ez ország, e szép Spanyolország abban leli gyönyörűségét, hogy nagy szellemeit lábbal tiporja, mint a hogy Shakespeare Opheliája abban keresi örömét, hogy széttapossa koszorujának rózsáit.

Uraim ! Én ennek következtében csak a dologgal fogok foglalkozni, csak az ellen fogok küzdeni ; a személyek iránt csak tisztelettel és csodálattal bírok. Egy lelkiismeretbeli kötelesség, mely szent, mint a hogy minden kötelességemet szentnek tekintem, unszol arra, hogy e vallási kérdésben szót emeljek.

Ne tartson a congressus, ne tartson az ország attól, hogy én e legfontosabb ügyben vakmerő nézetekre fogom magamat ragadtatni. Ehez igen jól ismerem a határvonalat, mely a törvényhozót a bölcsésztől elvátasztja. Távolságon, az akadémiákban, jógunk van a hittételeket megbeszélni s azokat eszünk megvesztegethetlen bírálatával latolgatni. De itt e kamarában csak arra van jógunk, hogy az egyháznak az államhoz való viszonyait, a vallásnak a politikához való viszonyait vegyük vizsgálat alá. (Helyes ! Helyes !)

Képviselő urak ! Ha egy kemény szó, egy

megfontolatlan kifejezés, ha egy többé-kevésbé mérész elmélet hangzott el ajkaimról, vagy e padokról, ne tulajdonítsák azt másnak, mint azon óhajnak, azon szükségnek, melyet a sokáig izgatott kedélyek éreznek, hogy egyszer végre valahára még is kifejezést adjanak eszméiknek s midőn ezt teszik, a tényekből meggyőződjenek, miszerint végre mégis a szabadság mentő révpartjához jutottak. A felelősség a nyelvezetben való tisztelethiány miatt, nézetem szerint, nem annyira réánk, mint inkább azon egyházi hatóságokra, ama püspöki és érseki hatóságokra hárul, melyek a szomorú napokban, mikről csak okulásunkra emlékezünk meg, de soha sem boszúvágyból, a korlátlan monarchia kezét arra kényszerítették, hogy a gyengék szabad gondolatát üldözze és elnyomja, holott nem birtak a roszalás és megróvás legcsekélyebb szavával sem, hogy a hatalmasak rendtelenségeit és erőszakoskodásait korlátok közé szorítsák.

E mesterséges lánczok meg vannak törve. A szabad gondolat tüzesen és korlátlanul forr, mint a láva. Ne kívánják azt, hogy egy ujonnan támadt gondolat teljesen igazságos legyen azon másik gondolat iránt, mely azt megelőzte. A kereszténység sem volt az a régibb pogányság iránt. Amaz istenségekben, a képzőművészetek örök mintaképeiben, melyekhez minden jövő nemzedék zarándokolni fog, hogy a szépség formáit tanulmányozza, a kereszténység első hősei csak az ördög csábmosolyát látták.

Épen így volt ez a művészetek újjászületésével a középkor ellen; ama góthikus székesegyházakban, a vallási gondolat e csodás alkotásában, még oly magasztos szellemek is, mint Michel Angelo, Bravante és Herrera, csak a hazugság atyját látták. Ne csodálkozzanak tehát, ha oly nemzedékek, melyek vallási és bölcsészeti gondolataiknak sem az akadémiákban, sem a sajtóban nem adhattak kifejezést, ne csodálkozzanak tehát, mondom, ha rögtön, mintha a földből támadnának, itt teremnek s azon hatalmak ellen fordulnak, melyek, megfélemlítve arról hogy valódi erejük az erkölcsiség hatalmában állott, megfosztottak minket legdrágább javainktól, a szabad lelkiismeret sérthetetlen birtokától.

E lázas forráság, uraim, lehet egy betegségi tünet, mely felületes és szűk látkörű embereket bánthat; de széles látkörű, szilárd ítélő tehetségű emberek és nevezetesen az igazi conservatívek abból, a mi történik, két nagy tanulságot vonhatnak le: be fogják látni először, hogy lehetetlen repressiv törvényekkel az emberi haladást és a szabad gondolatnak tulásait elfojtani, másodsor be fogják látni a tényt, mely félreismerhetlen és szembeszökő, hogy Spanyolországban a jelzett és még más okokból, bölcsészeti és erkölcsi indokokból vannak emberek, kik nem értenek egyet az államvallással. E két tény, uraim, melyek itt a conservatív pártoknak oly nagy bécsüek voltak, két dologra tanítottak meg: először, hogy a repressiv törvények mit sem érnek, semmire

sem vezetnek ; másodsor, hogy négy százados valási egység és türelmetlenség után, hogy oly sajtó törvények kibocsátása után, melyek a szabad lelkiismeretnek még sejtelmét sem hagyták fenn, a szabad gondolat mint a vulkán tört magának utat s hogy egyszersmind a bizottság javaslata eléggé indokolva van, ha azon föltevésből indult ki, hogy Spanyolországban vannak emberek, kik külön szakadtak az állam vallástól és másként gondolkoznak, mint a hogy az parancsolja.

És most uraim, főleg az absolutistákhoz szölok : hogyan, mi módon vélik önök a más felekezeteket száműzhetni ? Ott vannak a régi eszközök, azon eszközök, melyeket a santiago bibornok-érsek status quo-nak nevezett. Megégetethetik önök a más hiten levőket, mint a hogy megegették a bölcsészeket és protestánsokat ? Kiűzhetik-e önök a más felekezetbelieket az országból, mint a hogy kiűzték a zsidókat és mórokat ? Nem. A régi eszközöket tehát nem vehetik igénybe. Felhasználhatjátok-e a modern eszközöket, vagy is hogy az, ki nem katolikus, se közhivatalt el ne vállalhasson, se polgári, vagy politikai jökokat ne gyakoroljon ? Akkor az alkotmányba kivételes törvényeket kell beiktatniok azok ellen, kik nem vallják magokénak az állam vallást. És tudják-e önök mi következik abból, ha üldözik a szabad lelkiismeretet, elfojtják a szabad gondolatot és egy egész osztályt kizárnak a jogból ? Az következik, hogy az az osztály kezébe veszi val-

lái könyvét, hajóra száll, tengerre kel, Amerika partjain kiköt s ott a szabad ég alatt, melyet isten minden hitbéli különféleségre kiterjesztett, az új hitnek új templomot emel.

Azt szokták hinni uraim, hogy a kamara ezen oldalán előítéletek uralkodnak a katholicismus ellen. Hiában hangsúlyozta azt a kisebbség néhány szónoka, hogy daczára annak, hogy minden szabadságot védelmeznek, még is jó katolikusok.

Semmire sem akartak hallgatni, csak arra, mit azok mondtak, kik eltérnek az állam hitétől és vallásától. Nekem egy mondani valóm van és kimondom azt a legmélyebb meggyőződéssel, mintha isten előtt állanék és isten számon kérné tőlem az utolsó ítélet napján csekély értelmi tehetségem jól vagy rosszul való felhasználását. Meg mondom önöknek, meg mondom a kamarának, kitéárom előtte lelkiismeretemet és legbensőbb vallási gondolatomat.

Képviselő urak! Én nem tartozom a theologia és a hit birodalmához; azt hiszem, a bölcsészet s az ész világhoz tartozom. De ha ismét vissza akarnék térné azon országhoz, melyet elhagytam, bizonyára nem térnék át a protestans vallásra, melynek hidege megfagyasztja lelkemet, megdermeszti szívemet, ama protestans valláshoz, hazám, jogaim s történelmünk örökös ellenségéhez; a szent oltárhoz fordulnék ismét, mely éltem legszentebb érzelmeit lehelte belém; ismét térdre borulnék a szüz anya előtt, ki boldogító mosolyával ég felé emelte szívem első érzelmeit; is-

mét visszatérnék a tömjénfüst illatához, a kellemesen hullámzó orgonához, a tarkaszinü ablakoktól megsűrített világossághoz, mely az angyalok arany szárnyairól visszasugárzik, kik gyermekkoromban lelkem folytonos kísérői voltak; és ha meghalnék, ama kereszt alatt keresnék vigaszt, melynek karjai alatt van azon hely, melyet én legmélyebben tisztellek és legmagasabbra becsülök mindazok fölött, mik e föld kerekén léteznek — s az anyám sirja. (Élénk tetszés a kamara minden oldalán.)

Ha sajátja az embernek, uraim, bizonyos vallási elfogultság, hitbeli előszeretet s bizonyos érzelmeknek előbbre való terése, úgy én bírok ezekkel; azért én ez ügyben nem vagyok előítélet nélküli bíró, előszeretetem a katholicismusé. De mit állít a katholicismus? »Én vagyok az igazság, tegyetek egyedüli vallássá, tegyetek kiváltságos vallássá, mert én vagyok az igazság.«

De uraim, nem mondotta-e ezt minden vallás? Kérdem, nem ezzel igazolta-e minden theokratia saját büntényeit? »Én vagyok az igazság« — mondá a pogányság, — hogy Sokratesnek a bürök-poharat nyujtsa és Sokrates meghalt a város hangos hahotája és a szinpad gunykazaja közben. »Én vagyok az igazság« — mondá a judaismus, — hogy Jézust keresztre feszitse s midőn a nép embere a Golgothára gyültek, megváltói halálának óráján így kiáltottak hozzá: »Ha isten fia vagy, szállj le e keresztről.« »Én vagyok az igazság« — mondá a

protestantismus, hogy igazolja Servet kivégeztetését és a kemény, kegyetlen, kiengesztelhetlen Calvin szemeit legelteté azon, midőn Servet saját excrementumait fölemésztette s midőn a kétségbeesés halálos küzdelmében fogcsikorgatva adta ki lelkét.

»Én vagyok az igazság« — mondá a katolicismus, hogy tönkre tegye és megszegyenítse Spanyolországot a béke és a kegyesség vallása nevében, úgy hogy még magának a vallási türelmetlenség áldozatának, a szabad lelkiismeret örök helyreállítójának, az alázatos ifjunak, kinek szive csak azért dobogott, hogy szeressen, ajkai csak azért nyitak meg, hogy áldjon, a theokratia inquisitorai, mint a bálványimádók India és Amerika régi isteneinek, ember áldozatokat hoztak.

De engedjük meg egy pillanatra uraim, engedjük meg, hogy a catholicismus az igazság, kérdem: van-e joguk még az igaz vallást is ráerőszakolni valakire? Innen, e padokról, meglehet, holmi merész nézetek hangzottak fel; nem tagadom; illantak el ilyenek az én ajkaimról is, elismerem és sajnálom; de mi azok vagyunk itt összegyűlve, kik száműzettünk a sajtó teréről, letaszítottunk a szószékről és eltávolítottunk a tanszékről. Mi nem annyira mint politikusok vagyunk itt, hanem inkább mint a gondolatemberei és miután a valóságtól erőszakkal eltávolítottunk, inkább lelkiismeretünk belső szozatával foglalkoztunk, mint a társadalom érdekeivel.

Mindazáltal azt kérdem önöktől, hangzott-e föl a ház ezen oldaláról oly gyalázatos követelés minővel ama padokról (az absolutistákra mutatva) egy magas állású személy föllépett, mondván: »Itt három millió kérvényező van képviselve, kik készek sorompóba lépni a vallás egységeért,« azaz itt van három millió ember, kik készek önök ellenében kitüzni a lázadás zászlóját s mint régi vallások régi katonái, mint O m á r katonái saját hitöket minden spanyolra ráerőszakolni. Ez fölháborítja az emberi lelkiismeretet, felizgatja a kedélyeket, az ellen tiltakoznunk kell; mert ha birunk is új eszmével, azt mi senkire sem akarjuk rá erőszakolni, mint a hogy O m á r rá erőszakolta a muhamedanismust a Nyugotra. De különben is uraim, mi a tévedés? Miben áll a tévedés? A tévedés egy betegség és e betegség, megmondom az isten papjainak, kiket itt a szent palástba látok öltözve, e betegség, evangéliumi papok, e betegség M a n t e r o l a ur, ha valamire számot tarthatná, az az önök részvéte, ha valamit igényelne, az az igazság orvossága.

Mindezek után ne tartózkodjunk közelebből megvizsgálni: mi tulajdonképen a vallás? A vallás a társadalom tekintetében semmi, nem ér semmit, nem segít semmit — ha nem képezi az erkölcsi törvény istenítését. Van az emberi nemnek egy rendkívül népes osztálya, melynek nem elég saját eszének ítélő képessége, saját lelkiismeretének szava, a különbség a jó és rossz természete között, a jó iránti

szeretet csak azért, mert jó — a jutalomra való minden remény nélkül, a rosztól való irtózás csak azért, mert rossz — a büntetéstől való félelem nélkül; és az emberi nem e nagyon számos részének szüksége van természet fölötti törvényekre, egy kinyilatkoztatott törvényhozásra, hogy életét az erénnyel bevilágítsa, vágyait, természeti hajlamait zabolázza és azokat az igazságra és jóra szoktassa. De uraim, ugy a vallás, mint az erkölcsi törvény nem képezhetnek igazságot az életre nézve, ha nem igazságok a lelkiismeretre nézve is.

A vallás ugy, mint az erkölcs, nem gyakorolhatnak befolyást akaratunkra, ha előbb nem gyakoroltak olyant eszünkre. És minő hatása van a vallásnak? Ugyan az, mint az erkölcsnek; megáldja a bölcsőt; vezeti az értelem első rezgő csillámát az igazságra és az élet első lépéseit a jóra; megtisztítja a szívet, hogy az érzékiség első fölébredése ne váljék pusztító méreggá, hanem enyhítő itallá, mely tele van a legédesebb élvezettel; szórosabbra füzi a családi kapcsolatot nem csak a lelkiismeret, az érzelmek és kölcsönös szeretet által, hanem a hit közössége által is; rá nyomja a végtelennek bélyegét a művészetre s az abszolútnak világosságát a tudományra; a hazaszeretet hitcikkelylyé, a polgár életét papsággá — s ha kívánná a társadalom — vértanusággá varázsolja; és midőn közelgünk az utolsó órához, az örökkévalóság örvényéhez, fentart és vigasztal az által, hogy megígéri, miszerint jó cselekedeteink nem

vesznek el, hanem örök időkre fenn fognak maradni az emberi szellemben, ugy szintén igéri azt is, hogy létünk lényege nem enyészik el, hanem égről égre száll föl, hogy isten keblébe olvadjon.

De képviselő urak, és e kérdést különösen barátomhoz, *M a n t e r o l a* urhoz intézem, ki olynagy figyelemmel hallgat engem: Képes-e a vallás, képes-e az erkölcs e feladatok közül csak egyet is betölteni, ha azt nem önkényt vesszük föl magunkba? A helyett, hogy tulerős érzelmeket fékezzen, csak megoldja azokat, ha nincs hitünk benne. A helyett, hogy él-tünket jóra vezérelje, roszra vezérli. A helyett, hogy kicsinyeink nevelésében segédkezet nyujtana, meg-zavarja e szent foglalkozást; mert az ajkak nem ta-níthatják igazság gyanánt azt, miről érzi a sziv, hogy hazugság. A helyett, hogy szivünket hazaszeretettel töltse meg, gyűlölettel tölti meg azt, mert a haza nem lesz többé szülőföld, hanem a lélek börtöne.

És akkor, midőn utolsó óránk közelg, az a val-lás, melynek szertartásaival nem értünk egyet, mely-nek hitcikkelyeit szivünk és értelmünk nem helyesli — egy ily vallás kétséget fog támasztani benünk hi-tünk iránt, mint emberek s mint polgárok hite iránt és nevetséges komédiává lesz a halál komoly tragé-diája, melylyel a halhatatlanság kezdődik és melyben az embernek tisztán kell isten elébe állni, ki vizsgáló tekintetével fürkészi ki lelkiismeretünk mély rejtekeit.

Épen ezért képviselő urak, ne kívánjanak, ne várjanak jót a moráltól, ne várjanak jót a vallástól —

erőszak segélyével; ne kívánjanak se erőszakolt morált, se vallást. A történelem, mely az élet gazdag kincstára, erre nézve ékesszóló példákat szolgáltat nekünk. Én már mondtam volt egy alkalommal s most ismétlem újból. Az ó világ emberei, az ó világ hírhedt emberei mindnyájan feslett életet éltek és csodálatra méltó halállal multak ki. Tacitus és Suetonius nem tudják magoknak megmagyarázni e sajátságos tüneményt; Otho úgy élt, mint egy elvetemült asszony s mint hős halt meg. És miért éltek oly feslett életet? Mert az állam isteneivel egyességben éltek, mely hitökre nézve csalárd s lelkiismeretökre nézve visszataszító volt. És miért multak ki oly hősi halállal? Mert haldoklásukban Plató istenét, a lelkiismeret istenét imádták.

Ez az, a mit mi töletek, az evangelium szolgálától, kívánunk; a mit mi töletek kívánunk, az, hogy ha nincs istenünk, engedjétek, hogy a lélemben vigasz nélkül haljunk meg és porrá változzunk; ha pedig van istenünk, és szerencsések vagyunk benne hinni, engedjétek, hogy lelkiismeretünk istenében éljünk és haljunk meg.

Itt nagyon sokat szoktak beszélni a szabadságról, minden oldalon beszélnek róla s még sem birnak határozott fogalommal nem csak arról, hogy mi a szabadság, hanem még azon szerepről sem, melyet az emberi életben játszik. A szabadság nem végcélja a történelemnek, a szabadság nem végcélja a társadalomnak,

nem lehet az, nem szabad azzá lennie. A szabadság nem egyéb, mint eszköz; a történelem végcélja, az élet végcélja, a szabadság végcélja: a jó.

Nem akarok nagy bölcsészeti fejtegetésekbe bocsátkozni, hogy megmagyarázzam önöknek, mi a jó; dicsérendő összhangzata az a cselekvőnek saját cselekvényeivel.

Megmondom önöknek a keresztény tan egyszerű definitióját, amint azt anyám ajkairól hallottam: a jó abban áll, hogy minden lény a teremtés fokozatában betöltse ama hivatást, melyre teremtve van. Ebben áll a jó, képviselő urak! De ha a jó az élet végcélja, mi az eszköz? Minő eszközzel bírnak önök? Van-e eszköz? Miben áll az erkölcsi eszköz? Nincs más, nem birunk mással, nem ismerünk mást, mint a szabadságot.

Vegyétek ki azt a művészetből és a művészet valami mesterkeltté és olybá lesz, a mi nem oly szép, mint a madarak éneke; vegyétek el a munkától és a munka gép vak mozgásává fajul; vegyétek el a hajlamoktól és a hajlamok, e hatalmas erkölcsi rugók, valami csekélyebbé változnak a vad állatok össze csoportosulásánál; vegyétek el a politikától és a népa keleti népek szomorú egykedvüségebe, örök aluszékonyágába süllyed; vegyétek el az erkölcstől és nincsenek többé beszámítható cselekvények; vegyétek el a vallástól és az élet és halál ez égi törvénykönyvét rendőri szab-

ványnyá változtatjátok és istent a közrend rendőri szolgájává teszitek, ki a világoknak a kölcsönös vonzás törvényét adta, hogy betöltsék örök harmóniájukat s a lelkeknek a szabadság világosságát kölcsönözte, hogy egy még magasabb öszhangot töltsenek be, az igazság öszhangját. (Tetszés.)

Nos képviselő urak! Ha minden emberi eszköz, ha minden eszköz a jó megvalósítására, a szabadságban áll, hogyan akarjátok, mi módon akarjátok az erkölcsi végcélától és attól, minek az kiválólag sajátja: a vallási végcélától megvonni a szabadságot?

Tudjátok-e (és ha itt volnának a püspök és érsek urak nekik mondanám, de itt van *Manterola* ur s ez egyre megy, mert nem hiszem, hogy a hierarchiában nézetkülönbségek lennének az egyház és a lelkiismeret egysége tekintetében) — tudjátok-e uraim, a vallás emberei, mit kell az emberekben fölébresztenetek? Hogy a vallási eszmény végcéljának megfeleljetek, magasztos érzelmeket, nézetekeket kell ébresztenetek. Ha a nézetek változnak, teljesen megváltoznak a vallási eszközök, és változik ez eszközök befolyása is a társadalomban. Vegyétek csak fel e három példát: egy kiközösítést a tizenegyedik században és egy kiközösítést a tizenharmadik században és egy kiközösítést a tizenkilencedik században. Vegyük fel a kiközösítést a tizenegyedik században: a világ épen csak alig hogy megvált a tizedik század borzalmaitól és bekövetkeztek a keresztes hadjáratok. Ez időben sujtotta a

pápa egyházi átokkal a német császárt; és e császár nem talál nyugtot, egy menhely sem nyílik számára, nem léphet be még egy kunyhóba se, még a kutyák is üldözik és ő térden csuszva közelg a pápához a canossai kastélyban, rá nehezül az ég fagya és isten átka. De helyezték át ez egyházi átkot a tizenharmadik századba, hadd sujtsa az aragoniai III. P e d r o t, mivel hatalmába kerítette az egyház egyik áll hűbérét, hadd sujtsa őt a pápa ugyanazon egyházi átokkal: miután az emberi szellem fejlődött, az ész gyarapodott, miután A b a e l a r d szakadársága visszhangra talált és őt a csillagokik emelte, III. P e d r o csak nevet a pápa átkára.

Következik a tizenkilencedik század és a pápa egyházi átok alá veti V i c t o r E m a n u e l t. Engedjék meg nekem, hogy elmondjam, mit szólott ehhez egy olasz napilap. A nép azt hiszi Rómában és mindenki, a ki Rómában volt jól tudja, hogy mily szerencsétlen keze van a pápának. Az olasz napi lap ezt írta: »A pápa megáldotta C a r l o A l b e r t o t s ez elesett Novaránál; a pápa megáldotta a nápolyi királyt s ez meg fosztatott trónjától; a pápa megáldotta az első vasutat, mely Rómában építettett és kisiklott a vágányból az első vonat; a pápa megindult, hogy fölszenteljen egy apácza-kolostort és a kolostor összeomlott, oda temetve mindazokat, kik benne voltak«, — a napi lap aztán így végzi: »A z i s t e n é r t, s z e n t a t y á n k, n e k e g y e s k e d j é k m e g á l d a n i O l a s z o r s z á g o t.« (Derülség.)

Azért képviselő urak, mire a vallásnak szüksége van, mit a pap uraknak tenniök kell, az, hogy magasztos érzelmeket és nagy eszméket ébreszenek; tudja ezt jól M a n t e r o l a ur, és tudják mind azon papok, kik ama padon foglalnak helyet. Mernének önök büntetéssel föllépni ma, ha egy vasárnapon a hivek üresen hagynák a templomot? Mernék önök igénybe venni a világi hatalom segítségét, hogy husvétkor a hiveket az ur asztalához vezessék? Mert én tudatom M a n t e r o l a urral és sajnálom, hogy ki kell mondanom, miszerint fele, de több mint fele, csaknem mindnyája azoknak, kik megütköztek S u n n e r ur szavain, az utolsó husvétkor nem voltak áldozni. (Derültség.)

Kérem, nem tudja-e M a n t e r o l a ur, hogy azon férfiak egyike, kik a katholicismus helyreállításával legtöbbet tettek az emberi érzelmek érdekében, C h a t e a u b r i a n d volt? De C h a t e a u b r i a n d t nagyon sarokba szoritá egy napon egy malitiosus voltairianus, ki így szólt hozzá: »Ugyan mondja meg C h a t e a u b r i a n d ur, kinél szokott ön gyónni?« Ő nem adhatott választ, mert soha sem gyónt.

És igénybe vennék önök az állam segélyét, hogy az alkotmányozó kamarát az ur asztalához vigyék? Már pedig ha ezt nem tartják tanácsosnak megkísérteni, akkor hagyjanak is föl minden kényszerrendszabálylyal, melyek semmire sem vezetnek. Azt belátom és elhiszem, hogy igénybe vennék önök az

állam segélyét, ha a vallás nem volna egyéb, mint egy kényszerrendszabály, mint a kényszernek több más rendszabálya, melyekkel a társadalmat fentartani akarják; de mihelyt azt hiszik önök, hogy az élet csak egy sóhaj, a gondolat csak egy villámlás, hogy az ember csak egy pillanatig zarándokol a földön; ha azt hiszik, hogy az emberi nem csak egy árnyék, mely csak gyengén rajzolódik le a tér tükrére; ha azt hiszik, hogy a halál nem egyéb, mint egy szükséges lépés arra, hogy magasabb sphaerákba emelkedjünk, hogy istent imádjuk: akkor hagyják szabadon és lebilincseletlenül az emberi öntudat két szárnyát, hogy istenhez emelkedhessék: a s z a b a d s á g o t és az é s z t. (Tetszés.)

Képviselő urak! A santiagoi bibornok-érsek ur és azt hiszem M a n t e r o l a ur, ismételni fogja ma, kire én oly gyakran hivatkozom, mert, ő itt a kath. apostoli-római egyházat képviseli, a santiagoi bibornok-érsek ezt mondá: Mi nem kívánunk egyebet, mint azt, hogy adják rendelkezésünkre az állam hatalmát, hogy azzal a katolikus dogma ellen intézett támadásokat elfojtsuk. Vagyis mi hivatkozunk az állam hatalmára, hogy a gondolat-szabadságot elnyomjuk. Uraim, mily különös vállalkozás ez! Elnyomni a gondolat-szabadságot! Mily nagyon nevetséges vállalkozás! És azon pillanatban, midőn a santiagoi bibornok-érsek ezt mondotta, bizonyos eszmetársulatnál fogva, melytől az emberi öntudat nem szabadulhat, a pogány államokra hivatkozott.

A pogányság, képviselő urak, nem azon mesék gyűjteménye, melyet mythológiának neveznek s melyet a gyermekek az iskolában tanulnak. A pogányság egy vallás saját dogmájával, erkölcsével, alapelveivel, bizonytalanságaival, vagy theokrátiájával, fejlődésével, mely nagyon hasonlít a katholicismus fejlődéséhez.

Annak is meg volt a maga egyszerű és evangéliumi korszaka kezdetleges isteneiben, midőn Keletről Görögországba jött.

Annak is meg volt a maga középkora, theokratikus korszaka a nagy jóniai arisztokrátiában és Apollo tiszteletében, mely felül mult minden más cultust. Annak is meg volt a maga lutheranismusa, tiltakozása Homer nagy Iliasában, mely az isteneket az emberekhez hozta közelebb.

Annak is meg volt a maga bölcsészeti cyklusa, mint a mi, 17. és 18. századbeli cyclusunk, egy bölcsészeti cyklusa, mely a római iskolával vette kezdetét és az akadémiái és peripatetikai iskolával ért véget.

Annak is meg voltak a maga positivistái az epikureusi iskolában, mely a morálnak volt iskolája és a stoikus iskolában, mely az életnek és politikának volt iskolája. Az hozta létre a római jogot, mely az ó-világ nagy végrendeleteként maradt fenn. De midőn mind ezen határok kiszélesültek, meghalt a pogányság, nem annyira a katolikus hitvédők be-

szédeitől, mint inkább a bölcsészet kritikájának és Lucian metsző gunyjának csapásai alatt.

És azon időben kezdék belátni a császárok és a papok, hogy a pogánysággal az ó-világ is elvész s minden áron meg akarták azokat menteni, ezért a reactio üzelméhez folyamodtak a régi pogányság keblében támadt a bölcsészet ellen. De hiában üldözik Thalest, mert rögtön mintegy varázsütésre Pythagoras támad az emberi nem kebléből. Hiában kényszerítik titokzatos hallgatásra Pythagorast, mert e hallgatás Xenophanes ékesszólásává lett. Hiában száműzték Xenophanest, mert Sokrates lépett helyébe. Eredménytelenül ítélték Sokratest a bürök-pohárra, mert azon pillanatban tünt föl a bölcsészeti látkörön Plato és Aristoteles, az emberi szellem e két világító tornya. Aztán, midőn a pogányság végéhez közelgett, egy új iskolával akarták azt helyreállítani, épen azon módon, mint a mi új katolikus iskolánk, és egy apostata-császár által, épen mint a hogy ma is van egy apostata-császár, kit nem akarok közelebbről megnevezni; egy ember, ki elszakadt a forradalomtól, az alsó nép Caesarja, ki egy második Nagy Károlynak tartja magát és a szent atyát szuronyaival tartja fenn hatalmában, melyet a népek átkoznak.

Julian megnyitotta a márvány templomokat, de nem volt képes megnyitni az emberi lelkiismeretet. Belépett Daphne nagy templomába; az oraculum néma maradt, a Pythia hideg, az alsó oltár

áldozat, a felső tűz nélkül és a templom hívek nélkül. Ekkor visszavonult, paizsára dőlt s így kiáltott fel: »Győztél galilaeai ember!« És midőn ezt mondá, visszavonult a természet istene istennőinek rajával és a katakombákból, a porból, a hamuból feltámadtak az üldözöttek, meggyilkoltak, vértanuk árnyai fehér vászony öltözetükben, pálmaágakkal kezökben, hogy győzelmi éneket hangoztatva megünnepeljék az állam örök tehetetlenségét s a lelkesedés és hit örök hatalmát. (Tetszés.)

És képviselő urak, ez történik, épen ez történik ma is a szellem nagy mozgalmában, a modern világ vallási nagy eszméjében, a modern társadalomban. Mily mély elmű, mily igaz, mily magasztos fejtegetésekbe bocsátkozott tegnap előtt barátom, P i y M a r g a l l ur az ő szabatos, tisztán bölcsészeti modorában és mily szépek, mily életteljesek voltak E c h e g a r a y ur megjegyzései, melyeket egy valódi tribun modorában tett az életre és tévedésre vonatkozólag. Örökös neveltség a roszt a társadalomból kiirtani akarni. A tévedést kisebbíthetik önök és kell is kisebbíteniök. De tekintve az emberi természet függettségét, korlátozottságát, önállóságának hiányát, sem a tévedést, sem a roszt nem irthatják ki önök a nélkül, hogy az embert vagy állatá, vagy istenné tegyék.

Hát ama neveléses társadalmi törekvések, melyek az ember munkáját, a mindennapi bizonytalanságot, a mindennapi hiányokat megszüntetni akarták, mit értek el? Csak az erkölcstelenséget istenit-

hették, az embereket szultánná változtatták volna, ki nek minden igénye kielégítve, minden kívánata teljesítve van, bár mivé lenne az ember? Egy sultánná, egy elpuhult teremtményé! Kérdem, hogyan és mely időben szereztek magoknak érvényt az új igazságok? A világon nagy izgalmak közepette támadtak, mint a hogy az ember, e szegény teremtmény, könyvek és fájdalomok közt születik. A sophista iskolák agitatioi Sokrates bölcsészetét, a modern bölcsészet örök alapját hozták létre. Az agitatiok Judaeában, a pharisaeusok, saducaeusok, az alexandrini és philoni zsidók agitatioi megadták a lökést és megindították a nagy mozgalmat, melyből Jézus Krisztus, a modern világ vallási öntudatának örök mestere született. Ezért azt kérdem: elérték-e önök valaha a tévedésnek teljes kiirtását egyházunkban? Megközelítették-e azt valamikor?

Nem mondá-e egyik legnagyobb gondolkozónk, miszerint szükséges, hogy szakadárak létezzenek. Nem támadtak-e szakadárak ugyan azon időben, melyben Jézus Krisztus feltűnt és nem terjedtek-e ki a kereszténység öt első századában egész Tertulian- és Origenesig? Nem lépett-e ezek nyomába a középkorban paduai Marsilius és Abaelard?

Nem tűntek-e föl a művészetek ujraszületése alkalmával Giordano Bruno és más gondolkozókban? Nem támadtak-e föl a 16. és 17. században a jansenisták, gallikánusok és regalisták képében?

Nem léteznek-e ma is napjainkban? Nem bírnak-e önök egy másik iskola szakadárságával, a szabadelvű iskolával a katholicismusban, melyet Montalambert róf képvisel, Falloux, Huet, Bordas de Moulin és más nagy gondolkozók szakadárságával?

Ezért ha nem bírják önök saját körükön belül amaz egységet és azt nem kívánhatják, miért akarják mégis másokra erőszakolni?

A kereszténység mint a lelkiismeret vallása támadt szemben a pogánysággal, mely magát, mint államvallást védelmezte. Vizsgálják meg önök Jézus Krisztus minden szavát és úgy fogják találni, hogy valamennyi vallási türelmet lehel ki magából. Egy napon Jézus Krisztus utra kelt szent János-sal és szent Jakabbal; Jézus Krisztus el lévén fáradva, pihenni akart és bekiáltottak Samaria kapuinál, de Samaria nem akarta őket befogadni, mire János és szent Jakab így szóltak Krisztushoz: »Uram, bocsáss tüzesőt Szamariára.« És Krisztus így válaszolt nekik: »Ti nem értitek a szellemet, mely bennem lakik; én nem azért jöttem, hogy rontsak, hanem azért, hogy megmentsek.«

Egy másik alkalommal megmagyarázta nekik a példabeszédet a buzáról és a konkolyról. »Az ég, mondá ő, hasonlít egy szántóvetőhöz, ki buzát vetett, míg a munkások délben aludtak, eljött a gonosz és konkolyt vetett a közé. És megnőtt a búza és megnőtt a konkoly. Midőn a konkoly kisarjadzott, így szóltak a munkások a szántóvetőhöz: »Mi ki akar-

juk gyomlálni a konkolyt.« És a szántóvető felelt: »A világért sem, nem; nehogy a konkolyt kigyomlálva a búzát is kitépjétek.«

E szerint, ha önök átokkal sujtják az oly társadalmat, mely vallási szabadságot hoz be, Jézus Krisztus tana ellenére cselekesznek, kitépik a konkolylyal a búzát is és közelednek M u h a m e d h e z, de annál inkább távoznak a világ megváltójától.

És uraim, itt vannak helyén észrevételeim a cikkely ellen, melyet a bizottság javaslatba hozott, mert azt tartom, hogy midőn a bizottság e cikkelyt szerkesztette, hűtlenné lett a bölcsészet szelleméhez és a kereszténység szelleméhez egyaránt. E cikkely senkiben sem kelt bizalmat, mert a helyzetben, melyben vagyunk s a mozgalomban, melynek közepette élünk, nézetem szerint logikai, bölcsészeti keresztényi és politikai követelmény volna: kimondani az egyház különválasztását az államtól.

Kérdem: nem lehet-e az egyházban két dolgot különválasztani egymástól? Nem lehet-e különválasztani azt, a mi benne vallási és politikai hatalmi természetű? Az egyház mint vallási társulat fennállhat, számos országban állott fenn és áll fenn mai nap is függetlenül az államtól. De mint politikai hatalom az állam czéljaira van alkotva. Egy napon T h e o d o s i u s és az ő római senatusa, miután ők képezték az államot, a pogányságot egy törvénnyel kereszténységgé változtatták át. Nemsokára ezután A t a u l f

és fegyveres társai, miután ők képezték az államot, a catholicismust ariánismussá változtatták át.

Erre aztán viszont R e k k a r e d, ki ismét maga volt az állam, az ariánismust vissza változtatta catholicismussá.

Ezen eljárás és ezen eszme alapján alakította át VIII. Henrik a catholicismust protestántismussá. Ezen példák nyomán és ez eszmére támaszkodva nyomott el a francia konvent minden vallási cultust. Ez eszme erejénél fogva proclamálta R o b e s p i e r r e a »legfőbb lény« cultusát. Ez eljárás nyomán állította helyre ismét Bonaparte N a p o l e o n a catholicismust. Ez eljárás alapján szüntetik meg önök, liberális urak, a kolostorokat és sajátítják el a szerzetesek birtokait. Ez eljárás alapján lépett be egy szép napon az ajtón a progressista párt közigazdája s mondá: »Róma és a pápa akarata ellenére el fogjuk adni az államjavadat.« Pompás eljárás, mely nagy dicsőségére vált a progressista pártnak s a liberálisok egyesülése tekintetében nagy hasznú volt! (Derűtség). Ugyanezen minta szerint szabhatják meg önök az egyház elébe a szabadság és egyenlőség feltételeit és vonhatják meg tőle az állam támogatását.

De uraim, még mást is figyelembe kell vennünk. Ezért hagyjuk a fejtegetéseket és menjünk át másikra. Mit fognak önök tenni alkotmányukkal?

Határozattá emelik önök a gondolatszabadságot, a társulati és gyülekezési szabadságot, az egyenlilidegenithetlen jogait, és midőn ezt határozzák, atyáinkhoz hasonlólag, kik a basreliefeken egy-egy

gunyosan nevető satyrt alkalmaztak, a reactiót léptetik előtérbe, melyről a jaeni püspök ur önöknek oly utánozhatlan humoral annyit beszélt, hatalommá teszik önök az egyházat, daczára, hogy ez kimondotta és megállapította, hogy a szabadság szakadárság, a gyülekezési jog gyalázat, az egyén elidegeníthetlen jogai tévedés s az egész nem egyéb, mint protestantismus, jansenismus, pantheismus, az az állam, mely ilyesmit tesz, öngyilkos.

Ne reméljék, hogy a római clerus megtér. A római clerus semmit sem bán meg, nem javul. Alonso Cano ezt szokta mondani: »Roszul ismeri Rómát az, a ki megjavítani törekszik.«

Legyenek önök biztosak arról, képviselő urak, hogy a római clerus minden eszközeivel, minden üzelmeivel össze fog esküdni az alkotmány ellen. Kérdem, nem emlékeznek önök arra, hogy voltak a római clerusra nézve különböző idők, melyekben a pápák szabadabb elvűek voltak, mint az egyházi conclave?

Az egyetemes történelemben két alkalom fordult elő az egyházra nézve, hogy az eszmék mozgalmával kibéküljön. Az egyik a tizenegyedik században volt, midőn Pasqual aláírta a sutrii szerződést, mely szerint a császár megtartotta a kardot, ő pedig megelégedett a gyűrűvel; megtartotta az egyházi hatóságot és feladta a polgári jogtért. Azon pillanat-

ban kilehetett volna mondani az egyház külön választását az államtól.

Nem emlékeznek önök a nevezetes napra, midőn IX. Pius, mintha ő lett volna a megfeszített Krisztus szelleme a római egyházban, Sz.-Péter oltáráról minden szabadelvűnek, minden demokrátnak osztotta áldását? Miért nem haladhatott ő tovább ez uton? Azt hiszik tán önök, hogy Mazzini miatt? Azt hiszik, a néptribunok, a demagógok miatt? Nem, uraim, ezt a pápának sok barátja mondta; így mondta ezt egy magasállású egyházi férfit, egy mély gondolkozó, így mondta Gioberti is, kit Olóza ga urnak ismerni kellett s kitől bizonyára ő is hallotta.

A kiktől a pápának tartani kellett azok, a jezsuiták voltak. E szerint ugy a tizenegyedik, mint a tizenkilencedik században a clerus reactionarius szelleme következtében lett lehetetlen, merőben lehetetlen ugy az egyház, mint az állam szabadsága. Kérdem: nem látták önök, midőn nem épen sok idő előtt a római püspökök összeültek s oda jutottak, hogy hitczikkelylyé tegyék a pápa világi hatalmát és a rómaiak örökös szolgaságát? Kérdem: nem tudják önök, hogy közelállunk ahoz, hogy egy közzsinat összeüljön s azon veszély fenyeget, hogy a syllabus 80 czikkelyét hitczikkelyekké tétetni lássuk, melyek az önök társadalmát tönkre teszik, alkotmányukat és jogukat megsemmisítik?

Nem elég, hogy hiszik azt, mit az anyaszentegyház hisz és vall, hinniök kell még azt is, hogy az ész és az észszerűtlen legyőzhetlen szeretettel szeretik egymást, hogy az egyházon kívül semmi sem oly megvetésre méltó, mint egy férfi, nevezze magát bár Platonak, hívják bár Newtonnak vagy Laplacenak, hogy az új világnak minden útja romlásra vezet, hogy a művészetek feltámadásának korszaka rebellio volt; a francia forradalom a pokol szörny szülötte; a mai bölcsészet egy mérges seb az emberi szellemen; hogy minden egyházi férfi, minden művész amaz örök reménysége, az egyesült Olaszország, Dante és Petrarca teremtménye, Olaszország az egyháznak elfajult, gyalázatos leánya, hogy Olaszország és Velence függetlenségének műve a sátán műve, míg ellenben a nápolyi II. Károly, a francz aországi V. Henrik és a spanyolországi vörös rózsás II. Izabella isten helytartói, az égnek örök képviselői a földön.

Hinniök kell, hogy a középkor hűbérrendszerével, rabló-kastélyaival, gyalázatos jogintézményeivel, hogy a középkor a szép eszménye az emberi nemre nézve; mert a könnyek és vér ama chaosában, a fogak csikorgatása és a csontok összezúzódása közepett, melyet Dante oly nagyszerűen írt le, amaz egészen sötét éjszakán, ama sűrű vastag ködben csak egyetlen fény ragyogott: a pápa triarája.

Ne feledjék képviselő urak, hogy az alkotmányba egy összeesküvést iktatnak be az ellen, és

ki kell mondanom: ha azt hiszik, hogy oly anynyira egyek vagyunk a vallásban, miért nem vizsgálják meg önmagokat a bizottsági urak, mert azt fognák tapasztalni, hogy a bizottságban vannak materialisták, physiológok, deisták, rationalisták, spiritualisták és néhány katolikus, de végre is képviselve van a bizottságban az emberi szellem minden alakja. Ebből következik, hogy hasztalan, merőben hasztalan dolog az alkotmányba iktatni a katolikus egységet; mert semmit sem jelent az, hogy a katolikus egység feliratik az alkotmány élére, ha azt még a tizenöt tagú bizottság körén belül sem találhatjuk, mely az alkotmányt szerkesztette; körülbelül annyit tenne ez, mint ha önök azt hinnék, hogy egy méreggel telt palaczkot szyruppá változtatnak ez egyetlen felirattal: »Ez nem méreg, hanem szyrup.«

Igaz, hogy van egy egyetem és igaz, hogy van egy egyház, igaz az is, hogy fizetik önök az egyetemet, és fizetik az egyházat. És tudják-e önök, hogy az az egyetem, melyet fizetnek, mit fog tanítani? Tanítani fogja a természetjogot, a haladás történetét, az észre alapított bölcsészetet, míg az egyház, mely szintén az államtól huzza a fizetést, a tekintély politikáját, a reactio történetét, a canonjogot és azt fogja tanítani, hogy minden nemzet a pápának kell hogy alávetve legyen. Ugy, hogy az önök alkotmánya nem egyéb, mint egy szakadatlan háboru, melyben a gyengébb fél fog elveszni — és ez az állam. Én nem habozom kimondani önöknek egyet: a santiagoi bibor-

nokérsek ur oda ült (azon padra mutat, melyben az ül), hogy önöktől az egyház nevében államsegélyt kérjen. Én magam az egyetemnek vagyok tanára és ha önök meg akarnak engem hallgatni, vegyék el az egyetemtől az államsegélyt, vegyék el az egyháztól az államsegélyt, vonják meg az egyetemtől az állami fizetéseket, vonják meg az egyháztól az állami fizetéseket, hagyják az egyiket is, a másikat is, hagyják mind a kettőt szabadon, egészen szabadon, aztán majd meglátjuk, hogy a nagy harcban, melyből az állam kivonta kezeit, majd meglátjuk, hogy a szabadságért vívott nagy harcban, a két intézmény közül, melyik lesz a győztes.

Menjünk tovább képviselő urak! Ne alkossanak magoknak semmiféle illusiokat. Én nem a régi időkről beszélek, az új időkről szólok: A mai világ történelme, a mai civilisatio történelme: az egyháznak szakadatlan harcza minden világi hatalom ellen. Küzdött Ausztriával József törvényei miatt; küzdött Toscanával Lipót törvényei miatt; küzdött I. N a p o l e o n n a l a concordatum értelmezése miatt; küzdött III. Napoleonnal a Márkokban, Umbriában lezajlott forradalmak és politikai reformjai miatt; küzdött a régi Sardiniával S i c a r d i törvényei miatt, melyek megszüntették az egyházi biráskodást; küzdött az új Sardiniával C a v o u r gróf törvényei miatt; küzdött Svájczezal azon katholikus cantonok részén, melyek a külön szövetségi háborúban oda jutottak, hogy megsemmisítsék a confoederatiót, csak hogy ne

szakadjanak el az egyháztól; küzdött Freiburg cantonnal a fegyelmi kérdés miatt; küzdött Tessin cantonnal a polgári házasság miatt; küzdött Belgiummal, e leánynyal, melyet oly gyönyörrel szorított keblére, az egyetem ellen és nevezetesen a genti egyetemen adott oktatás miatt; küzdött Spanyolországgal, mely romlásba döntötte magát csak azért, hogy megmentse a pápák világi és egyházi hatalmát, küzdött Spanyolországgal ennek szorongattatása és nagy fájdalmai napjaiban, az utolsó polgárháború idejében; küzdött az Új-Világgal, ama világgal, melyet neki Columbus adott, hogy kárpótolja vele a katolikus egységnek Európában elvesztéseért; küzdött Uj-Granadával a clerus állami fizetéseért; küzdött Mexicóval az egyházi javak beváltása miatt; küzdött az argentini confoederatival a vallási szabadság miatt; és küzdeni fog önökkel, kik a polgári lajstromokat, önökkel, kik a polgári házasságot és a vallási szabadságot akarják behozni, és önök kezeiből pénzt fog kicsikarni, hogy tovább vivhassa e rettenetes harczott még pedig az önök alkotmányának védszárnyai alatt és az önök saját uralmának határain belül.

Mit képviselő urak? Azt hiszik önök, hogy e vallási hatalom nem ugyanazon jelleggel bír a protestáns népeknél is? Én semmikép sem támadom meg a dogmát, semmikép sem támadom meg a közérkölcsiséget; a mit én megtámadok, és kérem, erre irányozzák figyelmöket kellemetlen félreértések ki-

kerülése végett, az az egyház politikai törekvése. Mindezen egyházakban ugyan azon harczok folytak a politikai hatalmak ellen. A németországi synodusokat az államra akarták erőszakolni; Németalföldön az egyház arra törekedett, hogy hatalmába ejtse az Oraniai házat; megkísérlették és a kísérlet borzasztóan sikerült, hogy Calvin egyháza Genf társadalma vagy kormányára erőszakoltassék. És tudják-e, hogy mire támaszkodott Genf arisztokrátiája, hogy ama canton szabadságának sikerrel ellenállhasson? Az erkölcsi arisztokrátiára, az egyház vallási arisztokrátiájára támaszkodott.

És még egyet mondok önöknek, képviselő urak! Én nem ismerek semmit a haladás eszméjével szemben oly reactionariust s a civilisatióval ellentétesebbet, mint az anglican egyházat. Emlékezzenek csak vissza a négy nagy tényre: a választási reformra, a gabnabevitelre vonatkozó törvényre, a katolikusok emancipatiójára és az ir egyház különválasztására; fontolják meg ezeket jól. Ki szegült ellene oly macacssággal mind ezen reformoknak? Ki akarta, hogy Anglia aludjék és ne ébredjen föl a feudalismusból? Ki? Az anglican papság. Meg vagyok győződve róla, hogy ha átvizsgálják önök a lordok házának szavazásait, meg fogják azokban találni minden reform nagy akadályát s az örökös ellenzékét minden haladás ellen. Kérem, nem szégyen-e az, mit e pillanatban az angol orangisták mondanak Gladstonról és Brightról, mely utóbbiak az emberi szellem büsz-

keségei s a 19. század dicsősége lesznek? Egy, Londonban tartott gyűlésen azt mondák e miniszterekről, kik Európa büszkeségét képezik, hogy egy rabló barlang kormánya és zsaroló testület. Nem hiszik önök, hogy minden országban ugyan azon akadály, az arisztokratia, fog ellene szegülni az emberi nem minden haladásának? És ennek következtében minő megoldást fognak találni Németországban? Mit kellend Bismarcknak előbb-utóbb javasolni a parlamentnek, hogy a katolikusok ne vettessenek alá a protestánsoknak, — mint az állam külön választását az egyháztól?*)

Mit mondott a nagy Cavour, kinek azt kívánom, hogy több utánczója legyen abban, a mi benne praktikus volt, mint a mennyi ellenféllel talál'ozik elméleteire nézve? Nem ő mondá-e ezt: »Ne kívónjatok reformokat a pápától, mint a hogy nem kívánhattok a sultántól, sem egyik, sem a másik nem adhat reformokat a nélkül, hogy öngyilkosságot kövessen el; a pápa nem adhatja föl Rómát; Olaszország ép oly kevésbé fogja Rómát föladni; ugyanazért, hogy a katolikus világ összeköttetését az anyaegyházzal és az olasz népet fővárosával lehetővé tegyük, mondjuk ki az egyház különválasztását az államtól.« Ratazzi így is akart tenni és sike-

*) Ebben, mint tudva van, az események nem igazolták Castelar föltevését. — A ford.

rült volna is neki, ha Cavour és Garibaldi szellemét teljesen meg nem bénította volna ama plebejusi monarchia. Cavour szelleme az égbe költözött és Garibaldié duzzogó szigetére, mindkettő elégületlenül Olaszországgal, mely királya által megkisebbitve és szégyennel tetőzve lett.

E pillanatban is minő megoldást talál Angliában az irlandi kérdés, e tövis, mely sérti Anglia sarkát? Nem kaphat más megoldást, mint az egyház külön választása az államtól. Ez az, a mit nekünk is tenni kellett volna, ez a nagy haladás, melyet nekünk is hatalmunkba keritni kellett volna. Mi vagyunk Európa legszegényebb népe, nekünk vannak a legkevésbé jelentékeny anyagi érdekeink. De épen e nagy szerencsétlenség anyagi előnyökkel jár, az az anyagi előnye van, hogy nagy veszély nélkül létesíthetünk minden társadalmi reformot; úgy hogy Spanyolország Amerika egy nemévé lesz, mint az európai nyugot országa, mint nagy reformok életbe léptetésének országa. Ezért kívántam én, hogy megalapítsák a köztársaságot; ezért kívántam, hogy tegyenek itt kísérletet az egyház különválasztásával az államtól.

Közeledem, uraim, beszédem végéhez s még csak egy pár megjegyzést kívánok tenni.

Képviselő urak, bizottsági tag urak, igazságügyi miniszter ur! Tulajdonképen mit mondtak mindazon urak az igazság némi látszatával az egyház és állam különválasztásának eszméje ellen? Azt mondták, hogy szükség van államfelségi beleegyezésre

a pápai rendeletek közzététele tekintetében, szükség van a patronatusra, a praesentatióra, a regaliakra, hogy az egyház tulkapásai megakadályoztassanak.

Én pedig részemről azt állítom, hogy sem a beleegyezés, sem a praesentatio, sem a patronatus, sem a regaliák nem használnak önöknek semmit. Mit érhet önöknek a beleegyezés, ha, mint *Aguirra* ur, ki a canonjognak élő emlékezete és ki öntuda- és homlokára vésvé hordja Spanyolországban az egyház egész dicsőségét, egész méltatlankodással mondá önöknek, miben én természetesen nem vehettem részt, hogy a spanyol követ helyeselte a syllabust Róma utcáin? Ha *II. Fülöp* követének ilyes mit kellett volna tenni, hadat izent volna a pápának.

Uraim, ma már a sajtó szabadság mellett épen-séggel lehetetlen megakadályozni, hogy a pápai rendeletek a hivek tudomására jussanak. Megérkezett a syllabus és egy reactionarius kormány alatt kihirdettetett minden templomban és az egyetlen államügyész, ki egy kormánykerületben vizsgálat alá fogni merészkedett az illető község papját, *Arrozola* ur által fölmentetett állásától. Mit használ aztán önöknek a patronatus?

Egyik képviselő ur azt kérdé az igazságügyi minisztertől, hogy igaz-e miszerint minden templomban átkok szóratnak ellenünk, holott mi mégis csak az egyháznak vagyunk patronusai. Igen, ez igaz, — egyre szóratnak az átkok. Ki tudják-e önök ezt kikerülni? Nem. Szabad-e önöknek ezt kikerülni? Nem.

Én, ki a politikai szószerk szabadságát akarom, kívánom a szent szószerk szabadságát is; nincs, nem lehet kifogásom az ellen, hogy az egyház magas fenhatóságát gyakorolja lelkiismereteink fölött, mint a hogy az egyháznak sem kellene, nem volna szabad meggátolni, hogy mi, Spanyolország törvényhozói, teljes souverain hatalmunkat gyakoroljuk annak világi érdekei fölött.

Következőleg a patronatusi jog mit sem használ; önök nem fogják merni azt keresztül vinni, mert én egy bizalmatlansági szavazattal fognám önöket büntetni.

Ha tehát sem a patronatus, sem az ország fejedelmi beleegyezés mit sem ér, mit fog használhatni a praesentatio?

Hányszor nem kísérlette meg a progressista párt, hogy egy szabadelvű egyházat teremtsen? Ez nagy tévedés volt. Az absolutismus idejében, midőn az egyház merőben alá volt vetve az államnak, royalista püspökök voltak. Ma már nincs többé szabadelvű püspök, nem is lehet. Ha önök praesentálják, Róma nem fogná őket megerősíteni és ha megerősítné és — remélem, Aguirra ur mindenben igazat ad nekem, a mit mondok — biztosak lehetnek önök a felől, hogy a liberalis püspökök, elnyomatva többi hitsorsosaik összeesküvése által, ha alkotmányunknak hűséget esküdnének is, szívök és lelkiismeretök mélyében azért mégis amaz ülő helyek királyának, VII. Don Carlosnak esküdnének hűséget.

Kérdem, nem tudják önök, hogy az egyház kiközösítette Montalembert-t s az egyház egyik képviselője azt mondá nekünk, hogy amannak vissza kellett vonni tévedéseit? Nem tudják önök, hogy a pápa megtagadta a parisi érsektől a bibornoki kalapot? És mit tesz a parisi érsek? Mi az oka e visszautasító válasznak? Ő fentartja engedékenységével a katholicismust egy oly positivista, egy oly voltairiánus városban, mint Páris. És egy napon, midőn a császár, támaszkodva katonáira, támaszkodva sergére, mely őt környezi (és én dicsérem a pápa magatartását, mert egy nagy erkölcsi hatalomról tesz tanúságot), egy napon, midőn a császár így szól IX. Pius-hoz: »Én a bibornoki kalapot akarom a parisi érsek számára« IX. Pius mosolyogva így felel neki: »Miért van szüksége a parisi érseknek, hogy még vörösebb legyen, mint a milyen,« és mondta ezt azért, mert az érseket egy demagóg-nak tartja.

Ohajtanám, hogy minden párt lássa be a valóságot és sajnálom, hogy a santiagoi bibornak nem vesztheti el méltóságát, de biztos vagyok felőle, hogy ha Rómába menne, elvinnék vörös kalapját. És miért? Mert azt mondotta, hogy az egyén elidegeníthetlen jogai és az egyház törekvései kiegyeztethetők.

És végül mielőtt leülnék, Manterola urhoz kívánok fordulni és neki a következőket mondani: Értem, hogy az állam érdekekből nem akarja fel-

adni a protectoratust, melyet az egyház fölött gyakorol, de a mit én nem értek, a mit föl nem foghatok, az, hogy *Manterola* ur nem áll föl itt, hogy az államnak az egyháztól való tökéletes külön választását kérje. Igen, követelje, hogy többé ne legyen érvényben a praesentatio, az államfelségi helybenhagyás, hogy az egyház ne találkozzék többé semmi korlátozással, hogy szabadon osztogassa az oktatást, hogy a jezsuiták ide jöhessenek, hogy minden nemű társulatot lehessen alkotni, mert egyike a legnagyobb zsarnokságoknak, mit az állam gyakorolhatott, az apácák testületeinek feloszlatása volt; mert a mint vannak bizonyos szellemek, bizonyos jellemek, a mint vannak bizonyos positiv és gyakorlati emberek, minőket itt egynehány képzett orvosban látok, kik már csak az élettant és az anyagot ismerik el, úgy vannak más szellemek, melyek minden fájdalom, minden nyilallás mellett hallják egy jobb élet hangját s minden pillanatban azt hiszik, hogy egy töményfüstfelhőbe fognak feloszlani és annak szükségét érzik, hogy egy egész életet a kolostorban térdelve töltsenek, hogy haláluk óráján az ur keblébe juthassanak. Miért nem követelik önök egyházi férfiak az egyház külön választását az államtól, miután jól tudhatják, hogy ma már lehetetlen, épenséggel lehetetlen, hogy az állam be ne hozza a vallásszabadságot.

Az ész tiltakozik az orosz czár ellen, ha ez a lengyelek gondolatát elakarja nyomni; tiltakozik Oláhország fejedelme ellen, ha a zsidókat kiüzi.

Most békében élnek a Rajna partjain egymás mellett a lutheránusok és katolikusok, a Lemani tó partjain Calvin és a Landsknechtek utódai, kiket a savoyai herczeg kiszégeztetett a protestáns város kapuira, mely ma már a vallási szabadság világító tornyává lett. Ma már összeülnek a hugonották és katolikusok, hogy együttesen alkossanak törvényt ugyanazon folyamnak partjain, mely harczaikban vérükkel telt meg. Ma már a czelta és az angol szász ugyanazon parlamentben foglalnak helyet. Hogyan képezhetne kivételt Spanyolország azon pillanatban, midőn összetörik vallási türelmetlenségének sirkövét, melyet a 15. században fejéhez állítottak és midőn L á z á r-ként kikel sirjából?

Midőn önök az egyház szabadságát kérik, föl vannak jogositva a reményre, hogy a világ positivismusa ellen egy nagy spiritualismus támad, egy nagy, a hit által támasztott spiritualismus. Épen ezen módon alakul a kereszténység az ó társadalomban, a positiv római jog, a positiv morál ellen, a császárok és a praetorok ellen; amaz egész világgal a kereszténység a lelkiismeret szabadságát állította szembe.

Ezért hát tegyék önök is ugyan ezt; tán meg ujulnak még amaz idők, melyekben a pythia megfélelkezve természeti istenéről, elhagyta három lábú székét, s fellépett a vallási szószékre, nazianzi G e r g e l y és aranyszájú szent J á n o s, ama nagy mintaképek, melyek ékesszólására elenyésztek a régi tévedések, mint a hó a nap melege által; amaz idők,

melyekben északról hordák jöttek le lovakon, sötéten, mint az éjszaka, maguk után hagyva, mint az apokalypsis öldöklő angyalai a pusztaság mezejét és a pap keze, szent Gergely keze, szent Leo keze keresztvizet öntének rájuk, keresztényekké tették őket és a keresztséggel szentté avatták a szabadság, egyenlőség és testvériség bölcsőjét, a modern világ bölcsőjét.

Leszálok immár a szószékről, csak még ezeket akarom elmondani Manterola urnak: Ha én pap volnék, ha én, mint ön, az egyháznak volnék embere, ha én itt bármi czim alatt a kereszténységet képviselném, miután a kamara azon kérdések által, melyeket tárgyal, templommá s szellemi támogatása által papsággá változik, kezeimet istenhez emelném és imádkoznám: Áld meg e törvényhozókat, kik életbe léptetik a vallásszabadságot, mely szeretetednek egy része; áld meg e törvényhozókat, kik minden néposztályt, minden embert kibékitnek; áld meg e törvényhozókat, mert előttök, mint a te hatalmad előtt, nincsenek sem zsidók, sem pogányok, hanem csak emberek; áld meg e törvényhozókat, mert midőn megtestesítik a nagy eszméket, hozzád közelednek és megvalósítják a földön utólérhetlen és tökéletes lényedből származó ezen két elvet: a szeretetet és az igazságot. (Élénk tetszés.)

III.

Az elidegeníthetlen emberi jogokról.

(Tartotta a spanyol cortes 1869. június 25-ki ülésében.)

Tisztelt képviselő urak! A belügyminiszter ur ma délután tartott beszéde elején azt mondá, hogy nagyon csodálkozik, miszerint barátim közül azok, a kisebbségi képviselők, kik előttem szóltak, kiterjeszkedtek minden politikai kérdésre, holott csak az ő és az igazságügyér körrendelete forgott szőnyegen és épen így gáncsolt minket egy szónok e kamara pártjai egyikének vezére, némi szigorral, hogy miért nem intéztünk formális interpellatiókat a kormányhoz az ez által követendő politika iránt általában, továbbá programja keletkezése és jelentősége iránt, melyek által a kormányrudhoz jutott.

Habár mi, képviselő urak, a legsajátságosabb természetű kisebbség vagyunk, habár mi inkább az elvek, mint a személyek kisebbségét képezzük is; habár nincs különös érdekünk a kormányok tekintetében, hogy miként jutnak hatalomra és miként buknak el, mert általában valamennyien közönyösek voltak ránk nézve, még is szükségesnek tartottuk hogy a bel- és igazságügyi miniszterek körrendeletét vegyük alapul, melyről a kormány politikáját megítélhessük, — azt a politikát, képviselő urak, melyet, tiszta lelkiismerettel és kezemet szivemre téve mon-

dom, a nélkül, hogy a miniszter urak czélzatait gyanusítani akarnám, hazánkra nézve nagy szerencsétlenségnek, szabadsága veszélyes fenyegetésének, a reactio kezdetének kell tartanunk, mely mindnyájunkat tönkre tehet, romlásba dönthet amaz értelmetlenség és rövidlátás következtében, melyek csaknem mindig intézik az ország sorsát s melyek az egymásra következett különböző kormányokkal vele születetteknek látszanak.

S a g a s t a ur azt mondá, hogy az ő körrendelete egy pohár víz, melyben egy csepp szyrup van én meg azt mondom, hogy a körrendelet kék savany szabadságunkra nézve. Ő egyszersmind egy pessimistikus politika üzelmeivel vádolt minket. Soha sem hittem volna, hogy S a g a s t a ur azt fogja szemünkre vetni, miszerint pessimistikus politikát üzünk. Azon időtől fogva, melyben kezdetét vette az új helyzet, életbe lépet a választási korszak, megnyitott az alkotmányozó cortes, soha sem szüntünk meg nagy szolgálatokat tenni a közrendnek.

Európa minden nemzeténél vannak jó barátaim, kik minket több-kevesebb jó akarattal ítélnék meg s kiknek én nem egyszer ezt mondám: »Ne higyjék, hogy a kisebbségi képviselők szónokok, mint önök azokat nevezik; ne higyjék, hogy politikusok, vagy épen republikánusok; hogy mik a kisebbségi képviselők mióta Spanyolországban a dolgok ily fordulatot vettek, könnyü megmondani: a közrend szerény szolgálói lettek.« Némelykor, midőn elgondolám,

hogy mi a közrendnek igazi szolgálai vagyunk, így szoltam magamhoz: Ha mi ilyenek vagyunk a valóságban, miért ne lehetnénk azok hivatalosan is és előállhatnánk a tartományi kormányzó előtt, hogy kérjük tőle számunkra azon jelvényeket, melyeket a közhatóság hivatalnokai viselnek, kiknek legfőbb feladata, hogy őrkdjenek a közbiztonság fölött; mert a mit mi tettünk, a következőből áll: soha sem szüntünk meg lecsillapítani a viharokat, melyeket nézetem szerint a kormány tapintatlansága idézett elő.

Uraim! Sa g a s t a ur azt mondá ma délután, hogy a septemberi forradalom a nemzet fölkelése volt; ebben egyetérttek vele; fölkelése volt az minden pártnak, melyek azon méltatlan elnyomatást nem tudták tovább tűrni. De Sa g a s t a ur csodálkozik — megfoghatlan csodálkozás! — hogy még azon pillanatban is, melyben bekövetkezett a forradalom megoldása, a harcz annyi viszontagságai után és a győzelem korszakában annyi republikánus támadt. Mert az igen könnyen megmagyarázható, általánosan érthető. Vannak polgárok, kik becsületöket, családjokat, szabadságukat és szabad gondolkozásukat egy monarchiában biztosítottabbaknak tartják és vannak ismét más polgárok, kik azt hiszik, hogy becsületök, családjuk, szabadságuk, szabad gondolkozásuk, lelkiismeretök sokkal jobban vannak biztosítva a köztársaságban.

Mit mondtak volna rólunk, képviselő urak, mit gondoltak volna Spanyolország hősi, erélyes nem-

zetéről, ha egy dínastia bukása után, ha egy trón bukása után, miután minden trónkövetelő lehetlenné tette magát, minden szabadság föléléde és az általános szavazatjog fennállása mellett, — nem sarjadzott volna fel itten a republikánus törekvések nagy vetése! Ha másként történt volna, joggal mondhatták volna el rólunk, hogy mi afrikai mórok vagyunk Európában s hogy a spanyol faj rabszolgaságra született, az a faj, mely a világnak egykoron törvényeket szabott!

Továbbá azt mondja S a g a s t a ur, hogy közös lobogónk volt. Igen is, képviselő urak, birjuk még azt most is; birja a többség és magasan lobogtatja a kisebbség; itt csak közös lobogó van; ez a közös lobogó az, melyet visszakövetelni jöttünk ide, e közös lobogót akarjuk mi kitűzni, mert ingadozik és keresztül van lyuggatva a belügyi, valamint a igazság- és kegyelemügyi miniszterek körrendelete által; e dicső zászlót, melyet mi fennen lobogtatunk, hordoztuk a szabadságra és hazánkra nézve oly szomorú napokban, ez előtt borultak önök is térdre; a mocskotalan szabadságnak, az egyén jogának zászlója ez.

Képviselő urak! Az alkotmány: szerződés, egyezmény; e szerződésben, ez egyezményben vannak cikkelyek, melyek nem egyeznek meg alapnézeteinkkel. Ezt előre bocsátva, tovább megyek. Mi ugyanis azt hiszszük, hogy az által, hogy e helyeket itt elfoglaltuk, bebonyitottuk, miszerint kötelessé-

günknek tartjuk, ama czikkelyeknek eleget tenni, azokat megvalósítani, habár nem helyeseljük, mivel ellenkeznek elveinkkel, de mindig csak azon föltétel alatt, mely nélkül ama kötelesség alól feloldottaknak tekintenők magunkat, t. i. azon föltétel alatt, hogy azon alkotmányczikkelyek is tiszteletben tartassanak, melyek öszhangzanak alapelveinkkel.

Sagasta ur előadta azt, a mi a forradalom előtt történt; de e történeti visszapillantásban megfeledkezett a miniszter ur egy dolgról, feledé, hogy annak egy része a demokratia kebeléből származott, hogy a demokratiából keltek ki az egyéni jogok. Ennél fogva mi igazabb okokból ragaszkodunk az egyéni jogokhoz, mint a többség, igazabb okokból, mint a többség két haladó töredéke. Az I. czim inkább a miénk, mint az önöké; és midőn ahoz ragaszkodunk, a valóban létező törvényességhez ragaszkodunk, érvényesítjük jogunk szentségét, ragaszkodunk eszménkhez, mely az alkotmányban diadalmaskodott.

Kinek tartozunk köszönettel, képviselő urak, kinek tartozunk hálával azon helyzetért, melyben most vagyunk? Tartozunk hálával azon valaminek, mit most el akarnak tagadni, mit a többséghez tartozó urak rövidlátásból félreismerni akarnak. Az emberek tulélik egymást, egyik követi a másikat, hatalomra jutnak; de mintha a hatalom szédülést támasztana, mintha a hatalom vaksággal verné meg az illetőket, mindig ugyanazon hibákba esnek vissza, a nélkül, hogy a multak tapasztalatán okulva, azokat

kikerülni igyekeznének. Volt még egy párt is, mely 1856-ban szükségesnek tartotta egy lap cziméről megsemmisíteni a demokratia szót, mint a hogy most S a g a s t a ur arra törekszik, hogy a köztársaság szót eltávolítsa a nép zászlóiról. És mi lett ennek következménye?

Az, mi minden időben az üldözési dühnek következménye szokott lenni, hogy azon mértékben, melyben az üldözés dühöngött amaz eszme ellen, nőtt azok száma, kik azt védelmökbe vették. Mert az emberi nem dicséretére el kell ismernünk, hogy az üldözési düh és a vértanuság soha sem tévesztették el azt a hatást, hogy a vértanuságra vitt, üldözött eszme védőinek számát szaporítsa; ez az emberi nem örök dicsősége s történelmének örökös viszhangja.

De kérdem, képviselő urak: Miért nevezi magát S a g a s t a ur, miért nevezi magát e gyűlés egy tekintélyes része haladó pártnak? Mit tesz ez: haladás? Mit jelent a haladás? Jelenti az egyéneknek a személyiség magaslatára, az egyéniség tetőpontjára emelkedését, mely azoknak sérthetlen jogát képezi. És hogyan, mi módon, mi által valósul a haladás. Az ellenállás, a küzdelem által valósul meg. Minden intézmény mellett, mely létesül, minden alkotmány mellett, mely meghozatik, minden régibb eszme mellett egy ifjabb születik, a nélkül, hogy valaki megakadályozhatná. Csak ha teljes szabadság nyújtatik az eszmének, győzedelmeskedhetik a megbeszélés, nyilvános manifestatiók, testületek, a sajtó és az általá-

nos szavazatjog utján; ha nem adatik meg neki ezen szabadság, minden eszme gyújt, mint a lőpor és ezer darabra robbantja szét a trónt, melyen ellenségei és üldözői ülnek.

Uraim! Minő különös viszonyt, minő rendkívüli osztály-törvényt akarnak itt alkotni!? Meg akarják a népnek tiltani e kiáltást: éljen a köztársaság! mely célját, kívánságát, gondolatának formuláját képezi; és míg meg akarják tiltani a népnek, hogy kiáltsa: éljen a köztársaság! nekem megengedik, hogy a tanszéken a köztársaságot hirdessem, megengedik a sajtónak, hogy a köztársaságot védelmezze, és annak, ki négy fal közé zárkózik, hogy a köztársaságot kikiáltsa; úgy hogy az, a mit itt tenni akarnak, nem egyéb, mint a népet izgatni, teljes jogától megfosztani és egy a végletekig vitt osztály-törvényt alkotni.

És azon okok egyike, amiért S a g a s t a ur azt hiszi, hogy minket rendre utasítania kell, az, hogy a valladolidi bizottság elnöke a tartomány kormányzóját egyszerűen csak polgárnak szólította minden más kitüntés, excellentiázás nélkül, marquis, gróf, vagy más czimzés nélkül, melyekre a kormányzó ur egy elavult feudális jognál fogva, vagy a régi monarchiára visszaemlékezve, igényt tart. Minden férfiura nézve, ki saját értékét ismeri, a »polgár« megszólítás nagyobb jelentőségű az összes nemesi czimeknél, a régi monarchiára való ezen emlékeztető jeleknél, mert minden marquis vagy gróf származására nem más, mint egy középkori hűbér ur, ki a munkásosz-

tályokat elnyomta, holott azon polgár, ki elnyomatik, összetöri lánczait s mint férfi lép a szabadság és jog élvezetébe.

S a g a s t a ur figyelmünket néhány republikánus lelkesedésének tulzásaira, mint például a mahoni republikánusok lelkesedésének tulzásaira terelte. Kérem S a g a s t a urat, hogy értsen meg jól engemet s én ma délután is kifejtém neki, hogy mindaz, a mi erőszak, a más polgárok becsületének és méltóságának megtámadása, hogy mind az, a mi oda van irányozva, hogy jogaik teljes gyakorlata megakadályoztassék, kárhoztatandó; mi roszaljuk s meg is kell azt büntetni. A szabadság elvesz, ha visszaélnék vele; de valamely eszmének kifejezése koránt sem kárhoztatandó, bár mennyire lármázzanak és kiáltsanak is. Cserében azért, hogy S a g a s t a ur felhívta figyelmünket a mahoni republikánusok lelkesedésének tulzásaira, én viszont az ő figyelmét azon helység főbirájának tulzásaira hívom föl, melyben én nevedtem s mely meglehetősen nagy helység, csak nem megérdemli a város nevet, — a minisztert t. i. Novelda főbirájának enthusiasmusára figyelmeztetem, ki a következő rendeletet adta ki: »Rendelem és parancsolom, hogy e község minden lakosa a nagy demokratikus alkotmány tiszteletére kivilágítsa ablakait.« Miután pedig Novelda lakosainak lelkiismeretét köd szállta meg s nem osztották birájok örömét és ezért nem is illumináltak, a biró mindenkire, ki nem osztozott az ő örömeben, husz reálnyi birságot

rótt ki. Ez is épen oly háborítása a tulajdonnak és az egyén jogainak.

Uraim! Nincs okunk borzadni a szabadságtól és nyugtalankodni azon mozgalom miatt, melyet az támaszt. Habár nem szeretek hasonlatokat tenni, de azért mégis gyakran kell élnem velök, a szabadságot az Océánhoz hasonlítom. Kérdezzék meg a tengerészeket, hogy mit türnek el inkább; azt a veszélyt-e, hogy a viharos tengeren elsülyedjenek, vagy pedig a tikkasztó hőséget, melynek ki van téve az ember hajón a napfordítók között levő tengereken. Ők bizonyára a viharoknak, a szélnek, hullámoknak adják az elsőséget. Hullám, mozgalom, zaj, vihar, erő; ez, ez van a szabadságban.

Ságasta ur ma délután oly módon bírál-gatta a klubokat (sajnálom, hogy ki kell mondanom, mert én az urat őszintén szabadelvünek tartom), a mint azt csak az Eli Pensamento szerkesztője te-hette volna. Nem tudja a belügyminiszter ur, hogy a klobuk javítják, hogy a klobuk nevelik a népet, hogy a klobuk az eszmény tudatát ébresztik föl benne? Ama frázis, hogy a polgár lásson munkája után, a helyett, hogy a klobukba járjon, eszembe juttatja az absolutisták közmondását, az apácák és udvaroncok társadalmának közmondását: »Varga, maradj a kaptafádnál.« Nem, cipész, ha elkészitet-ed cipőidet, dolgozzál hazáért, dolgozzál a szabad-ságért, neveld gyermekeidet, hogy derék polgárokká

legyenek, mert most már minden feudalis kiváltság meg van törve.

Uraim! Én szemtanuja voltam a következőknek. A választási idő alatt Barcelonában voltam és mondhatom a belügyér urnak, ki e délután oly fenn hangoztatta, hogy annyira szabadon engedte megejtetni a választásokat, miszerint azok eredményeként e magas és nagyszerű kamara tekinthető; ki kell mondanom a miniszter urnak, hogy elcsodálkoztam és egy jelenet láttára, melyhez hasonlót sokat tud felmutatni Catalonia, csodálkoztak velem együtt igen sokan azok közül, kik ismerik a szabadsággal együtt járó tüntetéseket Angliában és az Egyesült Államokban.

A nyilvános parkban több polgárcsoportot lehetett látni, melyek egyike a monarchiát, másika a köztársaságot védelmezte egész békésen; a klubok egészen ki voltak ürülve. Ama városban, mely kiválólág szabadelvű s ennek következtében némileg rationalisztikus gondolkozású, hallám egy este, hogy szabad ég alatt egy pap vallási türelmetlenséget hirdet, s habár senki sem osztotta ama nézeteket, még is azon beszélgetések után ítélve, melyeket hitshónoklata végeztével hallottam, mindenki respektálta a pap személyét. Mondom, az bajosan történik meg más országokban.

Most már szabadjon áttérnem a kérdésre, melyet S a g a s t a ur hozzánk intézett, hogy láttuk-e valahol, valamely országban, miszerint a kormány-

formát zászlókkal és felkiáltásokkal támadják meg. Ma délután is kifejté Sanchez Ruano barátom ama csodálatra méltó beszédében, melyet mindnyájan hallottunk, hogy teszik ezt Angliában is — és példákkal bizonyítá állításait, melyeket Sagasta ur nem fog kétségbe vonhatni. Én az általa felhozott adatokhoz még más példákat akarok csatolni.

A chartisták 1838-ban adták ki programmjukat. E program első czime a monarchia eltörléséről, a második minden feudális tulajdonjog megszüntetéséről szól; ekkor egy nagy körmenetet rendeztek, melyben több mint 100,000 polgár vett részt, kik valamennyien amaz Anglia alkotmányával oly ellenkező kívánságokat hangoztattak. Alakitottak aztán 55 bizottságot a nagy városokban és ezen 55 bizottságot ugyanannyi nyilvános körmenet előzte meg, vagy követte, melyek a monarchia és a feudális tulajdonjog ellen voltak intézve.

Ezekből világosan láthatja Sagasta ur, hogy vannak népek, melyeknél a fennálló kormány és a monarchia ellen kiáltásokat hangoztatnak. Midőn híre ment, hogy Victoria királyné személyesen ellenezegül a választási reformnak, meetingek hivattak össze szabad ég alatt a Hyde Parkban; e meetingek egyikén az elnök a gyűlés megnyitása előtt felhivta a jelenlevőket egy dörgő moraj hangoztatására s a dörgő moraj ki is tört azon nő ellen, ki a világ legnagyobb szerű monarchiáját képviseli. Ez a szabadság, ezek a szabadság következményei; és

uraim, épen ott senki sem ijed meg a szabadságtól, mert senki sem fél a szabadságtól; sem a szabadság, sem a hatalom nem vész el.

Csodálkozom, hogy Sagosta ur távol tartotta magát Londonban azon meetingektől, melyeknek célja volt egy oly szent intézetet, mint az anglikán egyház, megtámadni.

Én magam voltam szemtanuja annak, mit a kamarának elfogok beszélni, jóllehet e tekintetben már nincs is szükség szemtanura. Mert rég óta tudva levő tény, hogy egy Wilkes nevű angol képviselő, mivel megtámadta a királyt a parlamentben, a képviselőház által kiutasított; de e támadásáért London városa megválasztotta őt lord-majornak s arra a parlamentbe küldötte. Azóta meg van engedve a támadás a parlamenten belől és azon kívül a monarchia mint intézmény és az uralkodó, mint személy ellen.

De kérdem: Nem ismerjük-e a történelmet? Nem tudjuk-e, mi történik más országokban? A mit én, uraim, mint szemtanú láttam, az a következő: Mult év jun. 23-án jelen voltam Angliában egy népgyűlésen s épen azon időben Sagosta ur is ott volt. E gyűlés a városházán tartatott meg. A lord-mayor, ki elnökölt, mellén egy jelvényt viselt, azon célból, hogy Gladstone módosítványának rosztalását fejezze ki, és London lord-mayorja, ki előtt csak a királynő diszkocsijának van joga menni, kinek kocsiját a walesi herczegé tartozik követni és kinek

tiszteletére a világ minden tengeréről odaérkező hadihajók ágyúznak, ő, ki az emberi nem kereskedelmének és pénzügyeinek nagy fővárosát személyesíti, ezért lökdöséseknek volt kitéve és csaknem a padozaton hurczoltatott meg; kevésbe mult, hogy ama zavarban, melyben egyik ember a másikat lökte oldalba, magam is nem lettem kíváncsiságom 'áldozatává.

Mi történt volna Spanyolországban *Sagasta* ur felfogása mellett, ha *Rivero* Miklos Maria ur a városházán megjelenne, hogy elnököljön egy népgyűlésen és ha házának ablakait összetörnék, kövekkel, sárral dobálnák s minden nemű insultust s kézzelfoghatóságot elkövetnének rajta? Természetesen másnap megjelennek itt *Sagasta* ur egy törvénnyel a közrendről, hogy megmentse vele a főbíró tekintélyét és a veszélyeztetett társadalmat. Ebből az angolok nem csinálnak semmit; amaz erőteljes tengerészek nem ijednek meg a szabadságtól, mert tudják, hogy a szabadság vihar.

De Sagasta ur ezt mondja: »Nem vagyunk többé az alkotmányozó korszakban, már alkotmányozott korszakban állunk és ennek következtében semmi esetre sem lehet megengedni, hogy az alkotmányozott korszakban az alkotmány megtámadtasék, mint a hogy az alkotmányozó korszakban minden eszmét megtámadni és minden eszmét védelmezni lehetett.«

Uraim! Mi nem érthetjük félre egymást: Ha fennállna a monarchia, ha a monarchia nagy dicsőség,

nagy mult által erőszakoltatnék reánk, akkor legalább a nép akarata- és gondolatában megtámadhatlan volna, de itt minket nem emlékeztet másra a monarchia, mint csak gyalázatra, itt nincs más multja, mint csak a szégyen; a monarchia itt a nép teljes gyűlöletét vonta magára.

Felállt ma **R i o s R o s a s** úr, ki a kamarának elnöke volt; midőn láttam, hogy mily buzgalommal kel a monarchia védelmére, önmagamtól kérdezém: Ugyan mi haszna volt **R i o s R o s a s** urnak a monarchiából? Számüzetés és a jogain elkövetett erőszak. Felállt aztán az államtanács elnöke, a miniszter, hogy megmondja nekünk, hogy a monarchia nélkül nem állhatunk fenn és kérdém önmagamtól: Mit köszönhet **R e u s** gróf úr a monarchiának? A halálra ítéletét. Felállt **S a g a s t a** ur, mondva, hogy a monarchia képezi egyedüli üdvünket, és kérdém magamtól: Mit nyert a monarchiától **S a g a s t a**? Javainak elvesztését, számüzetést, szégyenletes bánásmódot a kihallgatáskor és ismét egy halálos ítéletet. Mindnyájokat látom itt uraim, kik konservativek, progressisták, demokraták, köztársaságiak, mindnyájan kivétel nélkül hordoznak sebeket, melyeket a monarchia ütött, mindnyájan sérelmet szenvedtek jogaikban, szenvedtek egy intézmény által, melyet most újra fel akarnak állítani és a nép, mely hamisítatlan ösztönökkel bír és mindezt érti, nem akarja, hogy a monarchia visszatérjen, hogy újra bitófák emeltessenek egy másik **R i e g o**, egy másik **P a d i l l a** számára.

Uraim! A modern társadalom egy nagyon complicált állami társadalom; mióta az ó-világ összeroskadt, valamennyi állami társadalom nagyon complicált természetű; a legkülönbözőbb elmekből áll, és a feladat, melyet meg kell oldanunk, a feladat, melyet — nézetem szerint — legalább részben az alkotmány megoldott, következő: a demokrátiát a szabadsággal összhangba hozni. Az általános szavazatjogról szóló cikk által fölemelkedik a demokrácia, hatalomra jut; az egyén alapjogairól szóló cikk által meg jön a demokrácia a szabadsággal.

Más szavakkal: a feladat, melynek megoldásához önök fogtak, az, hogy a nemzet souverainitását összhangba hozzák az egyén souverainitásával. A mult század ennek csak egyik oldalát fogta föl, a nemzeti felséget; azt tartották, hogy az államoknak teljes joguk van azt tenni az egyén jogaival, a polgár jogaival, a mi épen nekik tetszik; a jelen század nem így gondolkozik, a jelen század azt hiszi, hogy a népnek teljes joga van saját sorsa felett önállólag intézkedni, de mindig a nélkül, hogy a polgár jogait megtámadja, korlátozza, megvesse.

És uraim, az, minek megoldásán minden demokratikus alkotmány dolgozik, abból áll, hogy összhangba hozzák az állam felségét az egyén felségével.

Többeket ismerek e kamarában, kik velem együtt dolgoztak a sajtóban, hogy az egyén jogait meghatározzák, osztályozzák, megvizsgálják és egyiket a másiktól megkülönböztessék. A belügyér ur

akkoron élén állt egy lapnak, melynek hire az ő nevével összekötetésben marad ; ő már akkor megtámadott minket s azt mondá nekünk, hogy a nemzet souverainitása mindenben fölötte áll az egyén souverainitásának s kérdé tőlünk, hogy mit jelent e szó önelhatározás, melyet ő nem képes felfogni ; mert teljesen félreismerte a demokratikus eszme minden mozgalmát, mely az alkotmány I. czimében érvényrejutott.

És mi következik ebből uraim? Csak az következhetik, a mi a dolgok természetében van. Következik az, hogy a helyett, hogy demokratikus élelmek magyarázzák az alkotmányt, hogy azok helyett, kik annak szellemét felfogták, kik azt meghatározták és az alapjogok törvény könyvébe iktatták, fölötte derék egyének által értelmeztetik, kiknek műveltsége és hecsületessége tudva van előttem, de kik nem tanulták ismerni az egyén jogait és azoknak sem elméletét, sem czéljait nem ismerik. Tanítványok mesterekké vetették föl magokat a nélkül, hogy megtanulták volna azt, mit ezek üldözések és boszantások árán tanultak, melyek nagyon hasonlítanak azokhoz, miket most a belügyér ur irányunkban tanusít. Innen van aztán, hogy a modern kor problémája annak ismeretén alapszik, hogy meddig terjednek az államhatalom határai. És e fölött csak két könyv iratott, melyek az egyedüliek Európában. Az egyik könyvet, az államhatalom határaitól, Humboldt Vilmos irta, a másikat a szabadságról Mill. Azt mondom önöknek, olvassák el e könyveket, szakadatlan com-

mentárt képeznek azok az ujkori demokratiákhoz és meg fogják azokból látni, hogy az államnak nincs joga elfojtani az egyén jogait és hogy, ha van egy magasabb, abszolútabb jog, mely felette áll az emberiségnek, minden intézetnek mely felette áll az égnek, a földnek és mindennek, ugy ez azon jog, mely vele születik az egyénnel, hogy eszméit szabadon fejezze ki, ez a gondolatsérthetlensége. Innen van uraim, hogy az emberi gondolat kifejezését korlátozni sem nem lehet, sem nem szabad, legyen e gondolat kifejezve akár írásban, nyilvánuljon akár beszédben, legyen bár kiragasztva valamely szögletre, akár jegyeztessék föl egy zászlóra.

Ebben van oka annak, hogy mi oly buzgalommal védelmezzük a népet megillető ama jogot, hogy eszményét proclamálhatja, hogy most előállnak a conservatívek az őket annyira jellemző társadalom megmentési hajlammal és elkezdenek nagy szerényen gátot vetni e megbecsülhetlen jog elébe, majd üldözni fogják zászlónkat s holnap aztán azzal végzik, hogy szabadságunkat és öntudatunkat lábbal tiporják.

Uraim, megvallom, hogy nem bírok harczias bátorsággal, nem érzek magamban katonai vitézséget, de van az igazság eszméjével gazdagon megtelt szívem, bírok polgári bátorsággal és azt hiszem, hogy képes vagyok meghalni eszmémért, öntudatomért; védelmezni fogom eszméimet, védelmezni fogom ön-

tudatomat mindenki ellen, mindnyájok ellen, még élttem kockáztatásával is.

És én, ki, mint más alkalommal is megjegyeztem, a közrend ügyének oly nagy szolgálatokat tettem nem csak itten és e helyen kívül tartott beszédeim által, a kamarában adott szavazataim által, de személyiségem által is nem csekély veszélyű helyzetekben, valamint másokkal folytatott beszélgetéseim által, én azt mondom: a népnek világos joga van felkelésre, ha tagadják vagy gátolják a szabad gondolat és öntudatunk kifejezésének sérthetlenségét. Kérdem: azt hiszik tán önök, hogy az önök gondolata, mivel ama padokon ülnek, többet ér, mint az enyém, mivel én itt foglalok helyet? Azt hiszik, hogy az én gondolatom magasabban áll, mint azon szegény napszámosé, ki az utcán jár? Ne higyjék azt. Nem, nem, önök nem hihetik azt, mert hiszen jól tudják, hogy minden lélek ugyanazon kutforrásból veszi származását, hogy minden lélek ugyanazon képességgel bír, hogy minden lélek ugyanazon végcélra van hivatva. Azok, kik azt hiszik, hogy az alantabb születésű plebejusok lelke különbözik az arisztokratákéitól, jobban teszik vala, ha a régi Rómában, vagy Indiában élnek; mert tulajdonképen nincs joguk civilizált és keresztény nemzetek között élni.

De képviselő urak, Sagasta ur néhány nap előtt egy dologra figyelmeztetett minket. Ezt mondá

»Önöknek van joguk eszméjüknek nyilvánosan kife-

jezést adni, de nincs joguk a vallásszabadságra.« Nem így van? Ezért hát én azt mondom, hogy azon elméletet, melyet a politikai eszmék tekintetében az utolsó tizenöt év alatt támogattunk, fenntartjuk a vallási eszmére nézve is. Mikor volt eltiltva Spanyolországban a magán istentisztelet? Kárhoztatta-e azt a büntető törvénykönyv? Nem. Vagy tán az 1856-ki alkotmány, mely némelyeket nyugtalanítani látszott és a mely nem tartalmazott egyebet, mint mivel a büntető törvénykönyv egy czikkelye fenyegetett? A magán istentisztelet, az eszmefejlődés magán ápolása soha sem volt eltiltva; a mi eltiltott, az bizonyos eszméknek kinyilatkoztatása volt. És ha azon föltevésből indulok ki, hogy S a g a s t a ur be akarja tiltani a manifestatiokat, akkor ki kell mondanom, hogy bölcsészetiileg, politikailag és vallásilag egy nagy és egyenes reactio karjaiba veti magát, mert reám nézve minden eszmében van valami isteni.

Képviselő urak! Kérdelem: Azt hiszik tán önök, hogy a monarchia oly annyira gyenge, hogy egy kiáltás következtében, mint Jericho falai, összedől? Azt hiszik, hogy a tárogatók fölharsogása elég lesz arra, hogy romba döntse? Mert ha oly gyenge, miért állították föl újra? Nem kell, nem szabad oly intézményeket életbe léptetni, melyek az eszmék áramlatának nem képesek ellenállni. Így történik aztán, hogy ha egy szövetség, egy nyilvános egyesület betiltatik, titkos összeesküvés lép nyomába. A franciaországi restauratio szét űzte a nép barátait

(Amis du peuple) és a nép barátai megcsinálták az 1830-ki forradalmat. A forradalom kormányra jutott s a doctrinairék már az első évben ugyan azt kezdték tenni, mit most Sagasta ur feladatul tűzött ki maga elébe. Így kezdtek beszélni: »Nyilvános tüntetéseket nem lehet megengedni, eszméket nem kell az utcákon hangoztatni, — ezt meg kell tiltani.« Erre aztán következett Lyon fölkelése, a klubok üldözése, a klubok a föld belsejébe rejtöztek és 1848. évben megbuktatták a monarchiát. Kérdem: Azt hiszik önök, hogy mert az eszméket elnyomják, az eszmék nem fognak azért magoknak továbbra is utat törni? Ez eszembe juttatja az ismert madarat, mely fejét szárnya alá rejti és azt hiszi, hogy körülte mi sem történik, mert nem lát semmit. Ne féljenek az eszmék kifejezésétől; azon eszmék, melyek szabad ég alatt hangoztattatnak, a társadalmat rendeltetése felé viszik — erőszak nélkül; de ha az eszméknek csak egy ideig is rejtőzniök kell, azzal végzik, hogy ezer darabra törik szét a gátat, mely elejökbe állítottott. Én részemről azt hiszem, hogy Sagasta és Herrera Márton urak az egyéni jogokkal szembe szállni igyekeznek. Kérdem: Nem sérthetlenek-e az egyén jogai? Nem egyeztünk-e meg abban, hogy a törvényhozás előtt sérthetlenek? Nem biztosítottak-e erről minket Martos, Romero Giron és Becerra urak?

Önök lefegyverzik a jogot és fegyvert adnak a hatalom kezébe, erőszakoskodnak az alkotmányon

ép azon pillanatban, midőn azt követelik, hogy mindenki által tiszteletben tartassék. Az önök eljárása: ragadós példa és a nép, ha látja, hogy önök mellőzik az alaptörvényeket, feloldozottnak tekintendi magát azok teljesítése alól. És e rossz példa képviselő urak, borzasztó módon mindenütt utánzásra talál. Kezdi a leridai kormányzó, ki azt az érdemet tulajdonítja a forradalomnak, hogy megmentette a monarchiát. Nyomdokain követi őt a tarragonai kormányzó, ki egy köztársasági manifestációt betilt és ez által az alkotmányt sérti meg. Erre következik a corunai kormányzó, ki azt mondja, mit önök, képviselő urak, nagy megbotránykozással fognak hallani: »Az alkotmány, melyet a cortes szavazatai által életbe léptetett, kiveszi a monarchia alakját minden discussio alól!« Minden discussio alól. E szerint e kormányzó azt hiszi, hogy ő pápa és feje fölött lebeg a szent lélek, kijelenti, hogy az alkotmány minden embernek hárt szabott s hogy önök, mint az egyház, csalhatatlanok. Nem tudtam, hogy mi pápáknak hiszszük magunkat. Így terjed a példa és fog terjedni; mert azt akarják, hogy itt az történjék, a mi Chinában, hogy a mennyei birodalomnak minden fia tüsszentsen, mikor a császár saját palotájában tüsszent.

Egy másik alkalommal pedig ezt mondá ugyanazon kormányzó: »Ez előtt szabad volt megtámadni a monarchiát, de most már nincs többé úgy.« Ugy hogy e kormányzó bizonyos teljhatalmu istennek tekintti magát. És mind az, mit a leridai, tarragonai és

corunnai kormányzók mondanak, a miért S a g a s t a ur forró köszönetét küldi nekik, mindaz, a mit mondanak, nem egyéb, mint következménye a rossz példának, a rossz tanácsadásnak, melyekben őket a miniszter ur részelteti és ennél fogva a szabadságnak és alkotmánynak folytonos fenyegetését képezi. Önök felhívják a hadsereget, az egyetemeket, az egyházat és a szegény alsóbb hivatalnokokat, hogy esküt tegyenek az alkotmányra, hogy ez által talán erőszakot kövessenek el lelkiismeretökön; mert meg lehet, oly esküt tesznek le, melynek alapja nincs meg szívökben; és daczára ennek, önök, kikre az alkotmány felletti örökös biztunk, megsértik azt ugyan akkor, mert megengedik, hogy praefektjeik megsértsék.

Uraim! Elkerülhetlenül szükséges lemondani a pronunciamentokról, lemondani az erőszakoskodásokról; én ragaszkodom ez eszméhez és kimondom azt lelkem egész őszinteségével; de kérdezem S a g a s t a urat s kérem, hogy mondja meg nekem, melyik pronunciamentora nem adott alkalmat és okot ép azok erőszakoskodása, kik a kormányon voltak? Azért ha látom, hogy S a g a s t a ur erőszakosan kezdi, bevallom a büntényt, hogy én, a békeszerető bölcsész és félig zarándók, egy benső ösztönt érzek, hogy magamat a pronunciamentok vészteljes útjára vessem. (Zaj.) Igen, igen! Mert nincs más eszköz az önkény leverésére, mint az, melyet e háznak minden fractioja már igénybe vett. És mi az önkény? A miniszterek akarata, bár mily korlátolt is. Ohajtom,

hogy a belügyér ne feledje, miszerint *Gonzales Bravo* egykoron féktelenségnek és a társadalom romjának nevezte azt, mit *Sagasta* szabadságnak nevezett; és uraim, midőn *Gonzales Bravo* ur észrevette a jövő felhőjében *Sagasta* urat, mint a jövő emberét, egy körrendeletet kezdett írni, melyben azt mondá, hogy leszakad az ég, a föld kifordul sarkaiból, sötétség fog minket környezni, hogy azon veszély fenyeget, miszerint a tulajdon, a család, a tűzhely, a templom, az oltár, az istenek megsemmisülnek *Sagasta* ur borzasztó lépései alatt.

Épen így, a mit ma féktelenségnek, anarchiának neveznek, az a valódi szabadság, az, a mi daczára minden kormánynak, minden hatalomnak, hivatva van kormányozni a modern világot.

Uraim! A mi bennem *Sagasta* ur körrendeletéből a legnagyobb csodálkozást kelti, azon kísérlet, hogy a sajtót megbilincselje, oly kísérlet, melyet nem tudok felfogni, mert erre sem ennek az urnak, kormányzóinak pedig még kevésbé van elegendő tekintélyök, hatalmuk. Mert világos, hogy azon pillanattól kezdve, melyben az alkotmány azt rendelte, hogy egy polgárt sem lehet meggátolni azon jogában, hogy gondolatait nyilvánítsa: a sajtó korlátozására vonatkozó minden törvény megszüntetett s hogy a büntető törvénykönyvben erre vonatkozó tételek is érvénytelenekké lettek. (Zaj.) Ugy van, ugy, — és ennek bizonyítéka az, hogy a büntető törvénykönyv ezen része felfüggesztetett, bizonyítéka az, hogy önök

a gondolat kifejezésére nem alkalmazhatják sem azon czimeket, melyek a vallás kérdésére, sem azokat, melyek a kormányformára vonatkoznak, mert épen önök voltak azok, kik mind a kettőt hatályon kívül helyezték.

De uraim, ha *Sagasta* ur azt a parancsolatot osztogatja kormányzóinak, hogy a sajtót korlátozzák, én ebben a reactió nagy fenyegetését látom; mert ha valamit épen üldözőbe vétellel lehet büntetni, ugy az a személyes bántalom és a rágalom, de miután a személyes bántalmat és rágalmat csak valamely vádló panaszára lehet megbüntetni, a miniszter urnak legkisebb joga sincs arra, hogy figyelmébe ajánlja kormányzóinak, miszerint hivatali kerületök körén belől lakó személyek becsületét különös védelmökbe vegyék.

Ebből az következik, hogy a belügyér ur körrendelete vagy támadást képez a sajtó ellen, vagy nem jelent semmit. Én azt hiszem, hogy nem jelent semmit és ez kiviláglik onnan, mert a büntető törvénykönyv bizonyos cikkelyeit, melyeket én most épen kezemben tartok, nem lehet végrehajtani. Avagy lehetne-e még sajtószabadságról beszélni, ha a büntető törvénykönyv következő cikkelye végrehajtható lenne?

»A tisztelethiányban teszik magokat bünösekké azok, kik a congressusban hangoztatott eszmék vagy kifejezett vélemények miatt a képviselőket sértik, rágalmazzák, vagy gyalázzák.«

Azonban én tovább kívánok beszélni Sagastaurral, hogy saját érveit ad absurdum vigyem. Van-e Spanyolországban valami tiszteletreméltóbb, mint e kamara? Van-e valami, a mi jobban képviselné a társadalmat? Bizonyára nincs — és még is hogyan bánnak el velünk a hírlapok, hogyan bánnak el velem, magával a miniszterrel és minden egyes képviselővel!? Sértenek, rágalmaznak, gyaláznak minket. De azért alkalmazza-e a miniszter ur a büntető törvénykönyv kérdéses cikkelyét? Nem, nem alkalmazza, nem alkalmazhatja, mert ha alkalmazásba venné, nagy felelősségnek vetnők őt alá, mivel ez által minden polgár jogát megtámadandotta.

Nos, ha nem alkalmazhatja a büntető törvénykönyvet a legkiválóbb, legmagasabbra helyezett modern intézmény javára, ha nem alkalmazhatja azt nem csak magának a souverainitásnak, hanem minden souverainitás eredetének védelmére sem, miért unszolja kormányzóit amaz üldözésekre, melyek nagy veszélyt képeznek a gondolat sérthetlen szabadságára nézve?

Azt állítom továbbá, képviselő urak, hogy ha egy napon egy szabadelvű vagy reactionarius kormánynak kedve támadna üldözőbe venni a sajtót, miután a szokások győzedelmeskednek a törvények felett, az író csak azon veszi észre magát, hogy a rendes bíróságnak átadva, vizsgálati fogságban s a közhatóság által megbüntetve van, daczára az alkotmány cikkelyeinek; mert a törvények mindig

többé-kevésbé a kormánytól függenek és a büntető törvénykönyv segélyével, a tisztelethiányról szóló czimmel, a sértésről vagy rágalomról szóló czimmel, ha az a rendes bíróságok által a hatóságokra alkalmaztatik, vége van a sajtószabadságnak, mert a kormányzóknak nincs más teendőjük, mint-hogy Sagasta ur körrendeletét alkalmazásba vegyék, hogy minden politikai iratot, melyek Spanyolországban nyomtatnak, elnyomjanak.

De azt hiszi-e Sagasta ur, hogy mi ez állapotok kedvéért csináltuk a szeptemberi forradalmat? Hanem a miniszter ur azt fogja nekem felelni, hogy hisz mi tényleg nem fejtünk ki ily üldözést. Erre én azt válaszolom, hogy akkor hát mire való a buzgalom, melylyel magát hallatja, mire való a buzgalom az írásban, mire való a buzgalom: irodalmunkat oly körrendeletekkel gazdagítani, melyek mit sem érnek?

Uraim! Az, a mit e köriratok jelentenek, az egy nagy hiánya a politikai tapintatnak, mert ha birunk szabadsággal, teljes szabadsággal, noha azt önök lépésről lépésre korlátozni akarják, mondom, ha még birjuk e szabadságot, az emberi természetben fekszik, hogy a tiltott után kívánczik s már egy régi dal e refrainnel végződik: »Semmi sem kívánatja magát annyira, mint a tiltott gyümölcs.«

A nép önmagától tér vissza a szabadságra; a különböző politikai intézmények önmagoktól szilárdulnak meg, bizonyos kiáltások feledésbe mennek, bizonyos elméletek, bizonyos manifestatiók elfeled-

tetnek, ha már haszontalanokká lettek, ha semmire sem vezetnek: ez az idő haladásának hatása és a társadalmi műveltség befolyása a nép öntudatára és akaratára. De álljon fel egy miniszter, irjon körrendeletet, törüljön el egy jogot, vagy mondjon annak elent: azon pillanatban mindenki érzi a szükségét és akaratot magában, hogy ama jogot gyakorolja. Innen van, hogy egy férfi, ki annyira békeszerető, mint Diaz Quintero barátom, kinek oly kevés hangja van, lelkiismerete sugallatát követve, az örületességig kiabálja, hogy »éljen a köztársaság« már csak azért is, mert Sagasta ur eltiltotta. Nincs mit mondanom Robert urról, ki ma reggel kihívólag mondá Sagasta urnak, hogy a hol és a mikor alkalma nyílik, mindig kiáltani fogja, hogy »éljen a köztársaság!«

Ebből világosan láthatják, hogy mik a politikai halfogások, miniszter urak, államférfiak, kik e ház ama padjain foglalnak helyet; Sagasta ur kénytelen lesz holnap vizsgálatot indíttatni: Diaz Quintero és Robert urak azt fogják kiáltani hogy »éljen a köztársaság!« Kénytelen lesz itt elő állni, hogy ki nyerje a felhatalmazást, hogy őket pörbe foghassa; a cortes többsége természetesen megadja azt neki, pörbe fogatja őket, a bíró börtönbe veti őket és börtönbe fogja vetni a köztársasági kisebbség valamennyi képviselőjét, kik számra hetvenen vannak és kiáltani fogják, hogy »éljen a köztársaság« és az állam azt fogja látni, hogy egy nagy

conflictusba, egy nagy veszélybe jutott Sagasta ur eszélytelensége és fecsegő természetű foglalatosága következtében.

Uraim! Minden haladásnak békésnek kellene lenni; de jaj önöknek, jaj e kamarának és jaj a forradalomnak, ha önök arra kényszerítik a haladást, hogy erőszakossá változzék! Akkor igazán szomorú idő fog bekövetkezni! Előre megmondom önöknek: e kisebbség nem fogja türni az egyéni jogok legcsekélyebb megcsorbitását sem; e kisebbség itt az »éljen« kiáltást a nép gondolatának, kívánságának és reményének kifejezésenként tekinti; és miután azt hiszi, hogy minden elvetendő sajtótörvény kutforrása, a szabadság ellen intézett minden elfogadhatlan törvény kutforrása, a gondolatszabadság bármely nyilatkozásainak elnyomásában keresendő, e kisebbség nem engedheti, hogy az keresztül vitessék és hűtlennek tekintené magát mandatumához és a képviselethez, ha a gondolat szabad nyilvánulásának legkisebb korlátozását és megengedné.

Önöknek, miniszter urak, meg kell büntetni egy dolgot, mely nagyon világos és egyszerű, ugy annyira, hogy csodálkoznom kell, miként kerülheti el tapasztalt belátásukat. Önöknek joguk van megbüntetni a támadást, mely erőszakos cselekedetképez, de egy oly cselekvény ellen, mely egyszerű manifestatióból áll, ez ellen nincs önöknek semmi joguk; erre nézve megkötötte önöknek kezeit-lábait az alkotmány és ez az, a mit nagyon sajnáltam.

hogy nem találtam fel az igazságügyér körrendeletében, mely betiltja ugy a republikánusok, mint a legitimisták aktusait. Mit értenek önök az aktus, a tény alatt? Azt értik alatta, a mi történik? Ez értelemben tény egy hírlapnak cikke, aktus a beszéd a clubban, aktus a bizottság, aktus a szövetség, aktus egy párt, vagy aktus egy párt szervezete: ha tehát ezekre alkalmazzuk a miniszter ur körrendeletét, sem hírlapot nem szerkeszthetünk, sem a clubokban nem szervezkehdhetünk, sem a bizottságokban, mert e körrendelet által minden köztársasági aktus el van tiltva és mi, itt ez oldalon mind megannyi lázadók vagyunk.

Van az igazságügyér ur körrendeletében valami, a mi megóvhatta volna őt e tévedéstől. Azt ajánlja ugyan is a bírának, hogy tulajdon ellen intézett támadásokat vegyék üldözőbe, habár én azt hiszem, hogy erre a bírának nem volt szükségök s habár azt hiszem, hogy nem szünnek és nem szüntenek meg a rablókat megbüntetni és midőn ezt teszik, buzgalmuktól indittatva és jógosan cselekednek. De azt hiszi tán a miniszter ur, hogy a mint ezt megtiltja, megtilthatja azt is, hogy a tulajdonjog eszmeesere tárgyát képezte, hogy megtilthatja, miszerint a tulajdonjog kétségbe vonassék, megtilthatja, hogy a tulajdonjog megtámadtassék? Nem, — mi ma minden könyvet, minden utópiát lefordithatunk, melyek a tulajdonjogot valaha tagadásba vették. És itt egy másik válaszra térek vissza, melyet a belügyérnek ma

reggel hozzám intézett kérdésére adni szándékozom és melyről szinte megfeledekzém.

Igaz, Svájcban senki sem oly balga, hogy ezt kiáltsa: »éljen a monarchia,« mert senkinek sem jut eszébe, hogy köztársaság nélkül éljen, mint a hogy nálunk sem kiáltja senki, hogy »éljen az üres tér,« mert senkinek sem jut eszébe, hogy levegő nélkül éljen. De uraim, nincs a világon ország, melyben a tulajdon tisztelete oly nagy volna, mint Svájcban. Ott a tulajdon szent, mint csaknem minden szabad népnél. Mind a mellett összegyűlnek kézmivesek, összegyűlnek munkások, gyűlést tartanak és kimondják, hogy szükséges volna megszüntetni a tulajdonjogot.

Értem e kivánságot, melyet néhány munkás keble táplál. Minden osztály, minden rend saját érdekeinek szemüvegén át nézi a világot. Az egész világ némileg oly törekvésekből áll, melyek egymást kizárják és még is mindig összhangba hozatnak az emberi társadalom nagy chemiájában.

Ennek következtében nem lehet csodálni, hogy a munkás a tulajdonjog tekintetében saját vágyakat táplál magában; de ott, hol a tulajdon annyira szent, miután kimondották, hogy a tulajdon rablás, e tételt zászlóikra írva, végig mennek az utcán, elhaladnak azon nagy birtokosok előtt, kik ott oly sokan vannak s a világ legelső nagy birtokosai közé tartoznak, de kik még sem hiszik, hogy valamelyik munkás meg fogja támadni tulajdonukat; Svájcban rablások sincsenek, vagy ha igen, nagyon ritkák és

szigoruan és sikeresen büntettetnek; mert ott, ha valaki a javító házakból, vagy állami börtönökből kijön, nem úgy hagyja el azokat, mintha ajánló levelek volnának, tehát épen ellenkezőleg azzal, a mi Spanyolországban történik; ott, ismétlem, szigoruan büntetnek minden támadást a tulajdon ellen; azonban a tulajdonjog erkölcsi tagadását nem büntetik és itt láthatják önök, hogy mily egyszerű eszme került ki az igazság- és kegyelemügyi miniszter tapasztalt figyelmét, belátását.

Nekünk jogunk van kiáltani és zászlókat lobogtatni ily felirattal: »le a monarchiával! Halál a monarchiának!« és »Éljen a köztársaság!« A mire épenséggel semmi jogunk sincs, az, hogy nyílt tettelességet és erőszakot gyakoroljunk, hogy anyagi eszközökkel semmisítsük meg a monarchiát és e cortes tekintélyét. És ha ezt tennők, volna a társadalom telyesen feljogosítva, hogy ellenünk pört indítson és minket bezárjon, mert sehol sem kell hogy a társadalom oly erős legyen, mint ott, hol a nép szabad.

Ez képviselő urak, az egyéni jogok elmélete, teljes abszolút elmélete, melyet önök a nélkül hogy képzelték, a nélkül hogy akarták, a nélkül hogy tudták volna, az alkotmányba iktattak. A tévedésnek úgy mint az igazságnak és a féktelen utópiának joga van arra, hogy kimondassék. Miért? Mert minden tudományos és társadalmi haladásnak, minden erkölcsi és emberi javulásnak feltétele, a surlódásban, a harcban áll; ezért születünk a vi-

lára; mert nem lehetséges másként fölfedezni az igazságot, mint a tévedés salakjai között és nem lehetséges az erkölcsi jót föltalálni, mint csak a rosszal vegyítve, mert nem önök alkották, teremtették önmagukat, sem a társadalmat, sem a természetet.

És annak bizonyítékát, hogy a kormány az öntudatot sérteni, a gondolat szent, sérthetlen tulajdonát megtámadni akarja, egy rendeletben találom, melyet egyfelől nevetségesnek, másfelől vérszomjazónak és a közbékére nézve veszélyesnek tartok. Én nem tudom, minő joga volt a belügyér urnak, hogy az eskü letételt megparancsolja; én nem tudom, mi módon csikarta azt ki tőlünk, az alkotmányozó cortestől; én nem tudom, hogy ki adta a belügyér urnak és a kormánynak általában a jogot, hogy a souverain cortest mellözve egy törvényt adjon ki, mely a lelkiismeret szentségét, a lélek és az emberi gondolat sérthetlenségét támadja meg. Láttam, hogy itt egy törvény terjesztetett be, hogy bizonyos szent csontok egy másik helyre helyeztessenek el, mi fölött nem akarok egy szót sem vesztegetni, mert az önök theorái szerint az államnak az anyaföld tulajdona fölött elvitázhatlan uralmi joga van; de hogy a spanyolok lelkiismereteit bizonytalanságba taszítsák, nem terjesztettek be ide törvényt, de sőt még e kamara engedélyét sem kérték ki. Lássák, mint tekinti magát az önkény lépésről lépésre mindenhatónak és lássák, hogy a miniszterek, kik végre is nem egyebek, mint az általános szavazatjog kifejezése, mint tartják ma-

gokat csaknem pápáknak és saját kényök-kedvök szerint szabnak törvényeket az emberi lelkiismeretnek.

Én előre kijelentem önöknek, uraim, hogy ez az eskületétel kérdése önöket a legnagyobb zavarokba fogja bonyolítani. Mert először a nemzetet eskületevőkre és eskümegetagadókra fogja osztani, a mi a franczia forradalomnak volt egyik hibája s mely nem kevésbé hasonlít VII. Ferdinand purificatioinak szörnyőségéhez, ama szörnyőséghez, mely annyi hibára vezetett. Másodszor eskületételt követelni, annyit tesz, mint megsérteni az alkotmány cikkelyét, mert ennek alapján mindenkinek jogában áll azt a vallást hinni, melyet lelkiismerete jónak sugall; és vannak vallások, vannak secták, vannak iskolák, melyek határozottan tiltják isten nevének hiában való felvételét.

Itt senki sincs, a ki II. Donna Izabellának nem tett volna esküt és senki sincs itt, legalább közülünk a többség, a ki ez esküjéhez ne lett volna hűtelenné. Ezért azt kérdem, mire való e hű formula? Mire való e nevetséges formula? Mire való megsérteni az emberi lelkiismeretet, ha az önöket nagy conflictusokba keveri? Ha ez nem így van, kérdem az igazság- és kegyelemügyi miniszter urtól és választ is kérek rá: Követelni fogja-e a papságtól az eskületételt? Igen, vagy nem?

Ő nem tudja, én tudom, hogy ő nem tudja, miszerint itt demokratikus intézmények alapítottak, de a theokrátiának mérges gyökerei visszamaradtak

a földben; tudom, hogy lesznek önkénytesek, hatóságok, tanárok, küldöttségek, polgárok, kik az önök törvényei iránt engedelmességi esküt lesznek kénytelenek tenni; de meg lesz itt és az államon kívül az örökös összeesküvő az állam törvényei ellen: a clerus és püspökjei.

Uraim, senkitől sem kellene eskületételt követelni, de hol van az igazság, ha nem mindenkitől egyaránt követelik azt? Történetesen a clerus az egyedüli osztály, melyet az eskü kötelez; mert végre is a clerus a lelkiismeretnek hatósága, egy egészen különös hatóság, melynél sokkal nagyobb befolyással kellene hogy birjon, mint más polgároknál az, mit az emberi természet legtöbbre becsül: az esküvel megpecsételt hűség. És miután önök a clerusból egy kiváltságos, kivételes hatóságot teremtettek, melyet az állam fizet, meglátják, hogy eskületételi törvényeik által kicsavarták a fegyvert a szabadság önkénytesei- nek kezeiből és pénzt adnak a zendülőknek, VII. Don Carlos párthiveinek és udvaronczainak. (A tengerészeti miniszter és néhány képviselő: Nem, nem igaz.) Majd meglátjuk.

Mit? Nem látta a tengerészeti miniszter ur, hogy itt egy napon fölállt egy püspök, a béke és szeretet istenének képviselője és amaz asztalra egy kérvényt tett le jogaink és alaptörvényünk ellen, mely alkalommal mondá, hogy 20,000 polgár elhatározta, miszerint vérökkel ölik meg az önök alkotmányát és jogait? És ezektől mégis esküt követelnek

önök? Ah! — Az uralkodóház megbukott és mi abban a jó hiszemben voltunk, hogy a rosztat kiirtottuk, de nem tettünk egyebet, mint hogy széttörtük a tükröt, melyben azt néztük. Megmaradt a theokratia, a clerustól való félelem, a kiváltságok uralma, a centralisatio, egy 3000 milliónyi költségvetés, és a belügyi és igazság és kegyelemügyi miniszterek körrendelete.

És e körrendeletek nem kötelezik azokat, kiket kötelezni kellene és én azt mondom, hogy önök nagy zsarnokságot üznek a lelkiismeret fölött; látom, hogy azon uton, melyen önök megindultak, egy borzasztó kérdést vetnek fel újra, ugy a vallási kérdést, mint a közoktatás kérdését. A vallás embere majd fenyegetve van, majd azon dilemmába jut, hogy a törvény és a lelkiismeret között válasszon.

A belügyér ur (Sanches Ruano barátom mondja) számüzetéséből részleteket szokott elbeszélni. Megvallom, nekem is meg van e gyengeségem, mint Sagasta urnak. Én is elszoktam beszélni egyet mást számüzetésemből; emlékszem egy estére, midőn a világ egyik legelső hirlapírójának házába léptem, ki épen egy czikket olvasott végig, melyet a belügyér ur irt volt. A »Liberté« czimű hirlap egyik munkatársa lefordította a czikket spanyolból francziára. Én is hoztam zsebemben egy czikket, mely rövidebb volt, mint a Sagasta uré és kevésbé tartalmaz, mint a Sagasta uré; az övé a királynő személyiségére vonatkozott, az enyém a királyné politikáját világította meg. A hirlapíró elő vette a

két cikket és csinált egyet belőlök. Nem tudom, emlékszik-e még erre a belügyér ur; más nap megjelent a »Liberté«ben ama cikk, melyet a belügyér ur és én egyesülve irtunk ama hevességgel, mely a szabadelvűek részéről Izabella királynő ellen igen természetes volt s mely hatványozva volt még Sagasta ur epéje által, az övé pedig az enyém által (mert én tele vagyok epével), azon epe által, melyet még az epék oczeánja öntött el, mit a száműzetés keservének nevezünk. A cikk megérkezik Spanyolországba és itt nagy izgalmat szül a hivatalos körökben, melyek Donna Izabellát szentnek nyilatkoztatják, minden discussion felül állanak és angyaltisztának tartják. És különböző tanárok azon helyzetbe jutottak, hogy azt a sérthetlenséget, azt az erényt, azt a tisztaságot nyilvánosan hirdessék és megtörtént akkor az, a mi most is meg fog történni: a nyilvános tanszékek közül nem egy meg lett szüntetve.

Midőn pedig a forradalom Cadixban kitört, a tanárok egyik legelső gondja az volt, hogy helyreállítsák a megszüntetett tanszékeket. Most persze más nézeten van Sagasta ur és arra kényszeríti a tanszékek tulajdonosait, hogy olyas valamit jelentsenek ki, mint a mit Gonzalez Bravo kormánya rájuk parancsolt és azt fogja találni, hogy egy üres formula által ugyanazon közoktatási kérdés előtt áll. Ha a tanszékek tulajdonosai elüzetnek, hová lesz a tanszabadság és függetlenség?

Ha pedig nem üzik el, hol van itt az alkotmány és a kormány tekintélye? És mindez miért? Üres formulák, varázsszavak és esküminták miatt, melyek már rég megsemmisítették egymást a gondolat és öntudat nagy haladásában.

Most egy tárgyat fogok érinteni, melyről azt kívánom, hogy a külföldön meg ne hallják; mert én azt szoktam mondani a külföldieknek, hogy mi segédkezett nyujtandunk az ő felszabadításukra; oly mania ez tőlem, melyben sok illusioról kell lemondanom. Nagyon óhajtom, hogy meg ne hallják külföldön; mert attól tartok, hogy ha holnap egy köztársasági kormány ülne ama székekre, magába sziva az abszolutismus mérges leheletét, ugyanazon tévedésekbe esnék, ugyan hibákba sülyedne és ugyanazt a vak engedelmességet követelné. De nem, nem; az nem lesz úgy; mert a republikánusok, kik itt jelen vannak, vallják és mindig szilárdan fenn fogják tartani az emberi gondolat sérthetlenségének elméletét; de ha úgy történnék, akkor én ugyanazon módon ellenzékét képeznék vele szemben, mint a hogy most teszem azt a jelenlegi kormány irányában.

Uraim! azt hiszem, bebizonyítottam, gyakorlatilag bizonyítottam be, (mert nem szeretnék még más okokat is felhozni), hogy a kormány körrendeletei, cselekedetei és politikája homlok egyenest ellenkeznek a szeptemberi forradalommal. Szándékom még néhány igen ékesszóló megjegyzésre, melyeket ma délután R i o s R o s a s ur tett, válaszolni.

Rios Rosas ur, hogy úgy mondjam, mennydörgött orkánhoz hasonló ékesszólásával; kiharozta a conservatív párt gondolatát; azt mondta, hogy a manifestatiókat el kell nyomni, mert úgy tűnik föl, mintha mi monarchia helyett köztársaságban élnénk.

Rios Rosas urnak figyelembe kellene venni, azt, hogy azon pillanattól kezdve, melyben behozott az általános választási jog, megjött vele a gyűlészés joga, a szövetkezés joga, a nyilvános tüntetések joga, egyetlen egyet véve ki csak ez utóbbi alól: a congressus helyiségét, mely az egyetlen szent hely egész Spanyolországban; és azon pillanatban a monarchia halva volt; a köztársaság lett ellenállhatlan következménye, logikai, szükséges eredménye mind ezen jogoknak.

Innen van az uraim, hogy midőn az alkotmány tárgyalatott, néhány conservatív képviselő, kik a nyilvános tüntetési jogot ki akarták zárni, nem csak a congressus ülésterméből, hanem az egész palotából kiléptek. E conservatív képviselőkre nézve a király sérthetlen, felelőség nélküli volt; e képviselők visszaemlékeztek arra, hogy az 1820—23-ki korszakban azon dolgok egyike, melyek a könnyen izgatható VII. Ferdinándot leginkább felbőszítették, az volt, hogy az akkori idők liberalisai a Tragalát énekelték és az alkotmányt éltették saját palotájának ablakai alatt.

Világos, hogy a bizottság úgy gondolkozott,

miszerint az alkotmányos jogot semmi módon sem szabad korlátozni, miután egyedül a nemzet képviselőinek gyűléstermék vette ki, mintha az által azt akarta volna mondani, hogy itt van a nemzet felsége és souverainitásának halhatatlansága.

Ezt előre bocsátva, kérdem: Minő eszközöket fognak önök megragadni, hogy Rios Rosas ur politikáját érvényre juttassák? Hogyan, mi módon képzelik önök a nyilvános tüntetéseket és azt a jogot, melylyel minden polgár bír, hogy gondolatait kifejezze, megsemmisíthetni? És vegyék önök figyelembe azt is, hogy midőn az alkotmány e jogok biztosítására a negatív alakot használta, a legcsattanósabb formulát használta fel. Nincs kamara, nincs hatalom, nincs bíróság, nincs hatóság, senki, épenséggel senki sincs, bár mily magasan álljon és bármily nagy legyen, kinek joga volna, még az általános szavazatjognak sincs joga korlátozni, vagy megszorítani az egyén alapjogait.

Ennek következtében, ha a kormány föllázad az alkotmány I. cikkelye ellen, akkor a nemzet a többi czikkék ellen fog föllázadni. És mi, kik elvagyunk határozva, hogy a közrendet és törvényességet fenntartsuk, nem fogjuk ráadni magunkat, hogy egy hazug rendet és törvényességet tartsuk fenn, mintán önök voltak az elsők, kik a valódit megszegették. Ennél fogva szükséges, hogy önök vagy Rios Rosas ur nézetei mellé csatlakozzanak, melyek szerint a nyilvános tüntetéseket és a gondo-

lat szabad kifejezését el kell fojtani, vagy a mi fel-fogásunk mellett kell nyilatkozniok, mely szerint sem a nyilvános tüntetéseket, sem a gondolat szabad kifejezését, sem pedig a kiáltásokat a nyilvános utcákon elnyomni nem szabad.

És ha kezdetét venné az önkény, mely iránt önök, ugylátszik, már elhatározták magokat, akkor vége a forradalomnak ; de ha egy belső ösztön fogna támadni egy új forradalom iránt, akkor adni fog isten nekünk egy más *Topetét*, egy más *Primet*, egy más *Serranot*, mert ha a haladás egy valódi szükségét támaszt, a természet be is tölti azt.

IV.

A Bourbonok ellen.

(Tartotta a spanyol cortes ülésében.)

Uraim, bár minő véleményben legyenek is rólam, az őszinteséget nem tagadhatják meg tőlem. Nem tagadhatják, hogy mídön beszélek, egyik kezemben szivemet a másikban lelkiismeretemet tartom és ez őszinteség bizonyítékául mondhatom, hogy javaslatom nem arra czéloz, hogy egyenetlenséget támaszszak önök között, hanem hogy mindnyájokat egyesítsem azon jelszó körül, melyet szerencsétlenségünk napjaiban oly annyira kedveltünk.

Az alkotmányozó gyűlés vagy nem jelent semmit, vagy a septemberi forradalmat jelenti és ez utóbbinak lényege, jelszava ez volt: »Le a Bourbonokkal!« (Abajo los Borbones.) A néppártokat soha

sem hallgatták nagyobb lelkesedéssel, soha sem támogatták nagyobb buzgalommal, mint midőn esküt tettek, hogy megsemmisítik a Bourbon-koronát, mely szolgaságunk évszázados symboluma volt. Gondoljanak vissza a test és lélek még be nem hegedt sebeire, a titáni erőfeszítésekre, melyek szükségesek voltak, hogy a Bourbonok eltávolítása valósággá legyen.

És a nemzet, midőn akaratának szabad gyakorlatához jutott, meg is valósította azt; csak így magyarázható meg az, hogy tizennégy nap elég volt arra, hogy egy mindig tiszteletben tartott trón összedőljön és egy mindig üldözött demokratia föltámadjon. A hajóhad ágyuihoz tartott kanóc meggyújtotta a félszigeten végig terjedő löporvonalok hálózatát, az anti-dynasztikus eszmék hálózatát, melyek lobogva robbantak föl ama teremő napokban, melyeket a forradalom napjainak nevezünk. A dynasztia, habár még képes volt az ellenállásra, de áthatva a meggyőződéstől, hogy a harczi riadó általános, és legyőzve a lelkiismeret azon szava által, hogy a forradalom igazságos, elmenekült amaz országba, honnan származott, Franciaországba, hogy az első Bourbon palotában gyászolja a királyok e családja utolsó emberének katastropháját, kik tegnap még több mint urak voltak a trónon, ma már polgároknál kevesebbek, mint Európa modern Aedipusai, valamennyien száműzetésben vannak.

Már most mit kívánok én önöktől, uraim? Semmit egyebet, mint azt, hogy a forradalom ítéletét

szentesítsék. Ugy hazánkban, mint azon kívül példák-
kal birunk arra nézve, hogy a parlamentek több ily
nagy törvényt hoztak: Spanyolországban a caspei
parlament és a külföld tekintetében elég lesz, ha csak
az 1649-ki angol forradalomra és az 1793-ki conventre
utalok. De önök elvethetnék az utóbbi példákat, mi-
vel republikánusoktól erednek, ezért hát monarchikus
eseteket fogok felhozni. Angliában az utolsó monar-
chikus lázadás következtében összeült convent elha-
tározta második J a k a b és a walesi herczeg kizá-
ratását a trónról és pedig úgy, hogy az erre vonat-
kozó bill első szerkezete a Stuart-ház minden utódára,
a végleges szerkezet annak minden pápista hercze-
geire kiterjesztetett. És midőn e billnek kilátásai
Vilmos, Mária és Annának törvényes örökösök nél-
küli halála által megvalósultak, 1714-ben a hanno-
veri választófejedelem emeltetett az angol trónra.

És ehez hasonló történt máskor is. A francziák
1814-ben megfosztották a tróntól N a p o l e o n t és
törvénynyé emelték családjának kizáratását; 1830-
ban megfosztották a tróntól X. K á r o l y t és csa-
ládját örök időkre. A mi szerény országos rendeink
1834-ben — mint ha a középkorból támadtak volna
föl — kizárták Don C a r l o s-t, sőt még ártatlan
gyermekkeit is, kik nem voltak képesek elenyésztetni e
szomorú és szigorú ítélet kettős záradékát. Igen, fö-
lőtte szomorú, hogy az örökletes büntetések, melyek
ma a polgárookra nézve el vannak törölve, a királyokra
nézve érvényben vannak és azok alkalmazását ép

olyanok kénytelenek követelni, kik különben leginkább gyűlölik; de ez nem a mi hibánk, hanem azok hibája, kik az örökletes jogot: a társadalom fölött uralkodni, ember feletti módon egy családhoz kötik, midőn annak arany koronát adnak, melyet a forradalom gyakran tövis koronává, valamint a trónt vérpaddá változtatja.

Egy emancipált nép az örökletes zsarnokságot csak örökletes kizárás útján rázhatja le magáról. A modern polgárok nem élhetnek együtt a hajdani királyokkal folytonos zavargások nélkül és én fel nem foghatom, minő scrupulusok gátolhatták a többséget a jelen törvényjavaslat betérjesztésében.

Mi, republikánusok, betérjesztettük volna azt már az első ülésekben, ha a győzelmi mámor, mely annyi reményt ébresztett föl, az igazság ez actusának nem kölcsönözte volna a bosszuállás színezetét. De ma, midőn annyi csalódás tünt el, ma, midőn e törvényjavaslat igényt akar megállapítani száműzésre és halálra, ma betérjesztjük azt, hogy tudja meg a világ, miszerint a köztársasági kisebbség érdekei, eszméi és ellenségei közösek a szeptemberi forradaloméival.

Én kimondottam a szót és csodálkozom, hogy nem értik meg a forradalom szellemét. E mozgalom azon nagy felforgatásnak társadalmi eredménye, újphásisa, mely Európát négy századon keresztül rázkódtatja. E forradalom a leganyagibb dologgal, a planétával, a felfedezésekkel kezdődött, szellemi képességeinket az érzelem és a művészet által közelebb

hozta a természethez ; a reformatio által kiterjedt a lelkiismeretre és ama bölcsészethez érkezett, mely a theologiai formákat észtvörvények által helyettesítette.

Midőn e szellemi forradalom be volt fejezve, megkezdődött hatása a politikai társadalomra, mert ez utóbbi nem egyéb, mint a szellem megtestesülése. Az állandó és örökletes hatalmak meghaltak, meghaltak az emberi öntudatban és a történelmi dynasztiák, melyek e hatalmakat képviselték, élet-halál harcra keltek a forradalom ellen.

Innen van, hogy minden történelmi uralkodóház a papsággal a tudomány ellen és idegen királyokkal szövethkezett saját alattvalói azon törekvései ellen, hogy polgárokká legyenek. Az első uralkodócsalád katastrophája ismétlődik valamennyi uralkodócsalád katastrophájában. A Stuartoknak bukniok kellett a papság iránt tanusított engedékenységek miatt és harcaik és trónvesztettségek viszonytagaiban szakadatlanul keresték a francia interventiót. XVI. Lajos kénytelen volt futásban keresni menedéket a papság javára kiadott törvényei miatt és idegen szuronyokat hívni segítségül, noha azok Franciaország szívébe lettek döfve.

A Bourbonok vissza térnek és idegen intervenció segélyével térnek vissza. A Bourbonok újra és ismét megbuknak oly törvények következtében, melyek az egyház érdekében és a gondolatszabadság, az általános miveltség e teremő eszméje ellenére

hozattak. Ugyanez történik Olaszországban is; ott a Bourbonok kétszer helyzetnek vissza a trónra idegen hatalom által, egyszer angol hajók, máskor osztrák sergek által. Mihelyt megszabadult Olaszország e külső nyomástól, eltűntek az olasz Bourbonok trónjai. A mult század végén a Bourbonok, kik kezdetben magok is forradalmárok voltak, irtó háborúra esküdtek össze minden forradalom ellen, de tényleg mindenütt megbuktak.

A spanyol Bourbonok még mindig kiválólag francziák maradtak. V. Fülöp volt az, ki Cellamare és Alberoni összeesküvését szervezte, csak azért, hogy második házasságából származott gyermekei ne uralkodhassanak, de sőt ne is élhessenek Spanyolországban. Valamennyi Bourbon megtartotta ragaszkodását Franciaországhoz és valamennyien francia érdekeknek szolgáltak.

III. Károly is, habár Spanyolországban született, tudta, hogy nem spanyol, hanem egy Bourbon, azaz egy idegen, egy francia, midőn franciaországi családjával kötött egyik egyezményében francia érdekeknek és francia boszúvágnak hozta áldozatul az amerikai continens egész jövőjét; IV. Károly is tudta, hogy nem spanyol, hanem egy Bourbon, az az idegen, francia, midőn nagybátyja kedvéért elvesztette San Sebastiánt, Bilbaot, Figuerast és Rosast; midőn a directorium kedvéért azzal dicsekedett, hogy hajóit a zárolt kikötőkben hagyja rothadni; midőn az első consul kedvéért Mazaredot és

Gravinat, a bresti hajóhadat, sőt Minorca visszahódítását áldozatul dobta; midőn a császár kedveért Trafalgar zugó hullámai közé temette ugyan azon hajókat, melyek egykoron oly mesés fölfedezéseket, oly mystikus hőstetteket vittek végbe; midőn a Pyrenaeusok, e sziklák kulcsát, melyekre a Roncesvalles név van felírva, Junotnak kiszolgáltatta és midőn megengedte, hogy Murat Madridban Pavia diadaljelvényét és I. Ferencz kardját érintse vakmerő kézzel. VII. Ferdinánd is tudta, hogy nem spanyol, hanem egy Bourbon, azaz idegen, francia, midőn jogarát Napoleon védnöksége alá helyezte, midőn egy követet küldött hozzá Bayonneba, midőn lecsókolta a port a császár lábairól és át adta neki a Pelayok és Cidek hazáját, üdvözlé, midőn barbár legioi városainkat elhamvasztották és atyáinkat leöldösték, kiknek utolsó kiáltása e Ferdinánd neve volt; és ugy tért vissza, mintha e függetlenségi harcz egy merénylet lett volna saját személye ellen; visszatért, hogy az 1812-ki törvényhozókat szétűzze, hogy Ninát, a navarrai hőst üldözőbe vegye, hogy Empecinadét, a castiliai hőst kinozza, hogy Porliert, a galiciai hőst és Lacyt, az aragoni és cataloniai hőst megölje, hogy később, mintha e kegyetlenségek nem elégitették volna ki boszúállását, 1823. évben a francziákat segítségül hívja, kik Saragossa rómjait és Bailen mezőit megszenstelenítették és epéjüket Cadix falainak dicsó sebeire öntötték: borzasztó emlékek, melyek szégyen-

pirit gyujtanak az arczon és a szívet haragtól rázkodtatják meg; oly emlékek, melyek önöket, alcoleai hősök, a háza törvényhozói, miután a vértanuk szelmeinek azon elégtételt szereztek meg, hogy kegyetlen hóhérjaikat, a Bourbonokat elűzték, arra kényszerítik, hogy soha de soha se engedjék meg, hogy egy Bourbon, egy francia valaha visszatérjen, hogy e spanyol hazán uralkodjék. (Viharos, hosszas tetszés.)

És ha a Bourbonok soha sem képviselték a hazát, még kevésbé képviselték valaha a szabadságot. Mi a cadixi cortesben, a második alkotmányozó korszakban Maria Krisztina egész régeneségének tartama és II. Izabella egész urakodása alatt igyekeztünk kiegyeztetni a szabadságot a Bourbonokkal. Lehetetlen volt! Lehetetlen volt elérni, mert az évszázados törvényeket, melyeknek az uralkodóházak hódolnak, melyek érdekeiket és politikájukat vezérlik, fölébe helyezik minden párt-combinációnak.

Innen van aztán, hogy a Bourbon név, mely előbb a trónrajutásra nézve talismán volt, most a bukás jelszava arra nézve, ki azt viseli. A második ág, vagy hogy nevén nevezzük Montpensier herczeg ágának párthivei azt állítják, hogy az ő jelöltjök nem Bourbon. De uraim, az Bourbon és Bourbon házasságban él Bourbon és Bourbon Donna Maria Luizával és ennél fogva gyermekei négyszeres Bourbonok és a szabadságnak és hazának is négyszeres ellenségei lesznek. Genealogiáján kívül van még egy másik bizonyíték is arra nézve,

hogy Montpensier herczeg Bourbon, amaz 1810-ki okmányban, melyben atyja állást kért a spanyol hadseregben Napoleon ellen és e kérését arra alapította, hogy ő hetedik Ferdinánddal rokon és a Bourbon családhoz tartozik.

Ha megengednök is, hogy az Orleans és Bourbon családok két különböző családot képeznek, én azt mondom, ez uralkodó családok egy tagja sem mondhat le a dynastia érdekeinek és eszméinek képviselőtéről, a mint azok physiologiailag a vér és erkölcsileg a nevelés által fejlődnek és tovább tenyésznek. És ha a Bourbonok családjának az a végzete, hogy a szabadságot elnyomja, viszont az Orleans családnak végzete az, hogy a szabadságot meghamisítsa és aláássa.

E végzetes örökség minden esetre csökkenti e herczegek személyes felelősségét, de aztán az egész családot lehetetlenné teszi minden demokratikus népre nézve. Ne ámitsuk magunkat: Montpensier herczeg az Orleans-család politikáját fogja képviselni, épen mint a hogy a porosz király nagy Frigyes érdekeit és eszméit képviseli.

Tekintsék, uraim, a nagy katastróphákat, geologiaiaknak lehetne azokat nevezni, melyeket az orleanismus Franciaországban támasztott. Már a convent idejében is volt egy párt, mely minden tévedést és büntényt kikerülhetett volna, és még is a nélkül hogy a politikai hitvallás igazolásával birt volna, elfogadott és helyeselt mindent, csak hogy lételét

biztosítsa. Ugyan ezen párt később minden ellentétet összeolvasztani törekedett; egy istent akart gondviselés nélkül, egy vallást hit nélkül, rationalismust szabadság nélkül, arisztokrátiát kiváltságok nélkül, demokráciát egyenlőség nélkül, csak azért, hogy mindenkivel békében élhessen és nyugalmát megtarthassa; mert e kis és gyenge párt csak egoismusában volt nagy.

Ily eszmék kerestek magoknak egy képviselőt az Orleans-családban. A régi királyok meggazdagították azt, hogy lássák, vajjon az arany nem oltja-e el a méltóságok utáni vágyodás szomjuságát. De a tele marokkal szórt arany arra szolgált, hogy megbuktassa a régi királyokat. Fülöp Lajos monarchiája csak az arany apotheosisa volt, egy folytonos husvéti ünnepe a gazdagság istenének. Nem kérdezősködtek a király tekintélyéről, hanem igen is annak birtokairól, a pairtól nem kérdezték annak címereit, hanem igen annak járadékait, a képviselőtől nem kértek népszerűséget és szónoki képességet, hanem adónyugtát; a napi sajtótól nem kértek képeségeket, hanem cáutiót; a választóktól nem jogot, hanem censust; az esküdtől nem lelkiismeretességet, hanem jóllétének tanújeleit.

A juliusi monarchia, melynek egyedüli pergamentjei bankjegyek s egyedüli oltára a váltóasztal volt, a régi Bourbonok hibájába esett vissza, midőn az egyéni érdekek hajhászatanak politikáját üzte. Fülöp Lajos ármány utján ugyanazon czélt

akarta elérni, melyet XIV. Lajos tűzött maga elébe. Egyik fiának a Condé-k örökségét szerezte meg. Egy másik számára erdőket és birtokokat követelt és az utolsónak, Montpensier hercegnek fentartotta azt, mit most önök közül némelyek neki adni akarnak: Spanyolország koronáját.

Közelebbről átolvastam a vitákat, melyek e házban Montpensier herceg házassága fölött folytak s mondhatom, hogy azokban prófétaí jósolatokat találtam. Diaz lelkész Varsóról és Lengyelországról beszélt; Pacheconak az az előérzete van, hogy a Francia- és Angolország közti szövetség meg fog bomlani s hogy ez valakinek trónjába fog kerülni. És valóban ezt Fülöp Lajos tapasztalta is. Azt híven, hogy elég biztosan vetette meg a lábát, azt gondolta, hogy a közvéleményt ki hívhatja, a censust állandósíthatja, a kiváló fők törekvéseit az általános szavazatjog után meggátolhatja, és a régi Bourbonok személyes politikáját követheti. Ekkor megjött a katastropha, az igazságos és megérdemelt büntetés: a februári forradalom. Montpensier kicsikarta atyjától a lemondást és e lemondás, a javithatlan határozatlanság jele, megbuktatta az egész uralkodó családot. És a történelem tanulságainak megvetése következtében a conservatívek egyike sem értette meg a királyi menyegzők alkalmával, hogy Montpensier herceg Spanyolországban az lesz második Izabellára nézve, a mi Orleansi Gaston volt tizenharma-

dik Lajosra nézve, Orleansi Fülöp tizennegyedik Lajosra, Egalité Fülöp tizenhatodik Lajosra, és ami Fülöp Lajos lett tizedik Károlyra nézve: egy herczeg, ki követve történelmi hivatását, mindig és folytonosan conspirálni fog saját családjá ellen, saját háza első szülöttje ellen.

És önök azt fogják nekem mondani, uraim, hogy épen a régi dynasztia ellen tett szolgálatai folytán tarthat igényt arra, hogy a szeptemberi forradalom által tekintetbe vétessék. Én pedig azt mondom, hogy épen e szolgálatok tették őt képtelenné a trónra. A nemzetnek legnagyobb része nem képes megérteni, hogy miként léphetett föl Montpensier herczeg saját rokonai ellen; jogi öntudata, mely kiegyeztetetlen ama tekintetekkel, melyeket államraisonnak neveznek, ez által mélyen meg van sértve. És így van ez mindig az emberekkel. Castilia megbocsátotta Don Pedro kegyetlenségeit a montieli katastropha miatt és soha sem köszönte meg Trastamara Henrik fejedelmi bőkezűségeit. A francia forradalomban az orleansi herczeg, Montpensier herczeg nagyatyja, király lehetett; voltak barátjai a hegyeken és a Girondeban, tábornokai, nagy tábornokai a hadseregben. De egy emlékezetes éjszaka megmagyarázza, hogy még is miért nem lehetett azzá.

XVI. Lajos a conventet mint vádlott hagyta el. Élet és halál forgott kérdésben. A convent szá-

mos tagja halálra szavazott a tömeg tetszése és helyeslő rivalgásai között. És midőn a sor XVI. Lajos egyik rokonára, az orleansi herczegre került, a szószékre lépett és magasan kiemelkedve e szavakat mondá: »Én a zsarnok halálára szavazok!« A felháborodás egy kiáltása hangzott föl minden kebelből, azon magasztos tüntetések egyike, melyek kibékítnek minket az emberi természettel és melyek azt bizonyítják, hogy az általános lelkiismeret szava a legmagasabb körökben sem vész el; a rémületnek ama kiáltása, melyet az összes emberiség ismételt, melyet a későbbi nemzedékek is ismételni fognak és mely a testvér-gyilkosságot a töténelem örökös gyehenna tüzével fogja büntetni.

Épen így nem bocsátották meg, uraim, *Montpensier* herczegnek forradalmi üzelmeit a spanyolok, e nemzet öntudata, melyben a családiasság oly nagy és benső.

Mindenek fölött a szabadelvűek, a régi constitutionalis ügy veteránjai, kik *Bilbao* és *Morella* mellett azon két gyermek jogaiért harczoltak, kik ugyan azon bölcsőben ringattattak, ama két gyermek jogaiért, kiket a bölcs *Quintona* oktatott és a nagy *Arguelles* oltalmazott, azon elhagyatott aggasztán, ki ez árvákat az atya és anya szeretetével halmozta el; mondom a szabadelvűek, a polgárháború veteránjai nem képesek felfogni, hogy e gyermekek egyike, kiknek mosolya és jogai szívökbe olvadt,

miként törhetett a másakra, azaz miként foszthatta meg a tróntól.

Egyébiránt nem szabad felednünk, hogy tulajdonképen miben áll a nemzetiség. Nem a nyelv, nem a földrajzi határok, nem is a közös származás, hanem a dicső emlékek nagy közössége képezik azt. A mi nemzeti öntudatunk tulnyomólag ama nagy tették emléken elapszik, melyeknek nem adott elég tért az ó-világ, amaz ó-világ, melynek elég viselni valója volt Sándor és Róma hódításaiból, úgy hogy egy új világot kellett keresnünk, hogy e bolygón tért nyerjünk hőstetteinkre. (Hosszas tetszés.)

És e dicsőség nagy részét a francziák ellen vívtuk ki. És jóllehet a haladás arra utalja ma a spanyolokat, hogy a francziákat testvéreknek tekintsék, Spanyolországnak még sem szabad feledékenynek lenni egy oly franczia irányában, ki királyává akar lenni.

Mindezekből kilátszik, hogy Montpensier herczeg Spanyolországra nézve a legnépszerűtlenebb jelölt, ki csak képzelhető s hogy ő a legnépszerűtlenebb király is lenne; a népszerűtlen királyok pedig vagy trónvesztésre, vagy a szabadság feláldozására jutnak, melylyel nem tudnak békésen megférni. Kormányja egy restauratio lenne és kezdete ép oly vészteljes volna, mint II. Izabella kormányának vége.

Reményilem, hogy javaslatomat támogatni fogják; főleg reményilem azt a kormánytól. Egy napon hallám,

• hogy a miniszterelnök ur a Bourbonok restaurációjára vonatkozólag így kiáltott fel: soha, soha, soha! S kérdezém magamtól, hogy miért kiálthatott fel így háromszorosan egy oly mérsékelt szónok. De csak hamar megtaláltam a választ; az első »soha« vonatkozik, Don Carlosra és családjára; a második Donna Izabellára és övéire; a harmadik Montpensier herczegre és hozzátartozóira. (Derültség és tetszés.)

Végül szükséges is, hogy önök javaslatomat elfogadják, mert ha elvetik, a restauratiót támogatják ez által. Én annak betérjesztésével egy lelkiismeretbeli kötelességet teljesítettem. Reszkessenek, hogy azon esetre, ha el nem fogadnák, a restauratio üldözéseinek kitett szeptemberi forradalom, nehogy így kiáltson önök felé: »Szabadelvűek, ti gyilkoltátok meg a szabadságot«; nehogy önöknek, spanyoloknak, kiket azon veszély fenyeget, hogy egy idegen király járma alá jussanak, így szóljon: »Spanyolok, ti adtátok meg a hazának a halálos döfést!«

V.

A rabszolgaság ellen.

(Tartotta a spanyol cortes ülésében.)

Uraim! Beszédem célja az, hogy elejét vegye egy nagy szerencsétlenségnek, nemzeti becsületünk megsemmisítésének. Hogy a népek jólétnek örrendhessenek, virágozzanak, gyarapodjanak, nemesen gondolkozzanak és munkálkodjanak — erre szükséges, hogy a haladás eszméje szolgáljon alapul. Mindazon népek, melyek nagy eszméknek hódoltak, gazdagságra és dicsőségre küzdöttek föl magokat, míg ellenben azok, melyek holt eszmékhez ragaszkodtak, magokat tönkre tették és befolyásukat a világon elvesztették. Ezuttal tehát előállok és kívánom, hogy a spanyol nemzet a társadalmi elvek magaslatára álljon, melyek minden jólétnek, minden nagyságnak titkát magokban foglalják. A szeptemberi forradalom kitörésekor az egész világ bámult minket; igen, mert a modern eszmékre ébredésünk által megsemmisítettünk, minden uralkodó, megbocsáthatlan hanyatlásunkra alapított bölcsészeti, politikai és társadalmi elméletet. Ugy látszik, mintha egy kiengesztelhetlen végzet a bukásra szánt volna három népet, melyek a történelemben a csodával határos nagyságot értek el: a görög, római és spanyol népet.

Ezért kellett hogy meglepje a világot feltámasztásunk; most azt reméli a világ, hogy neki azt a látványt fogjuk nyújtani, hogy egy önmagának visszaadott nép saját értelmisége és ereje által miként alakulát és ezt nekünk meg is kell tennünk úgy az európai, mint az amerikai világgal szemben, mert mi még mindig amerikai hatalom is leszünk. Rendkívüli történelmi tények utóhatása kiterjed sok évszázadra és sem a spanyolok tévedése, sem az amerikaiak hálátlansága nem képes meg nem történte tenni aényt, hogy Amerika fölfedezése a mi művünk. Amerika, daczára függetlenségének, e természetes és logikai eseménynek, mindig a mi szellemi tevékenységünk kifolyása fog maradni; és ha az amerikaiak, hogy a szász faj folyton előbbre nyomuló vasall kötelékének határt vessenek, egy confederatio alapításához fognak és e tekintetben származásuk közösségére hivatkoznak, — akkor a nyelv lesz az, melyre mi tanítottuk őket, akkor a mi vérünk lesz az ő ereikben, melyek a fajegységet bizonyítandják.

És ezért annál sürgősebb, hogy az amerikai tartományokban, melyek még mindig a mieink, valóban demokratikus politikát üzzünk. A szeptemberi forradalom alkalmas pillanat volt arra, hogy ezzel kezdjük, a gondviselés kedvezett nekünk; sok hasztalan kísérlet után sikerült a gondolatok és érzelmek kicserélése a két continens között a tenger alatti huzal segítségével. Felhasználhattuk volna-e valami

jobbra az ipar e csodáját, mint hogy a villámsugárra, mely ércz ereit átfutja, bízunk a gyarmatrendszer eltörlését a fehérekre s a rabszolgaság eltörlését a feketékre nézve? — Nem tettük; e mulasztást egykoron habár későn, megfogjuk bánni. És még mindig az hangzik föl a conservativek padjairól, hogy várjuk be a cubai képviselőknek ide érkezését. Nem értem, mint állhatnak elő e kívánsággal ép azok, kik Antilláinkat mindig egy kivételes kormányzatnak rendelték alá. Önök Cubát egy katonai despotismus alatt tartották; királyaink, kik itt alkotmányosak voltak, ott absolutak lettek; minisztereink itt felelősek, ott önkényesek, a sajtó censura alatt, a közvélemény elfojtva, vámok és adókkal túlterhelve.

Ily körülmények között soha sem ismerték el önök gyarmatosaink azon jogát, hogy itt e helyen képviseltessék magokat, — és midőn mi azt kívánjuk, hogy a legszerencsétlenebbeknek közülök egy jog adassék meg, rögtön proclamálják önök a mi illetékességünket és azt kívánják, hogy jöjjenek a fehérek, hogy a feketék sorsa felett döntsenek, hogy jöjjenek az urak, hogy határozzanak rabszolgaik sorsa felett, azon rabszolgáké felett, kik szabadok a mi akaratunkkal és az ellen is, szabadok, mint isten gyermekei, souverainek a természet által és souverainek mint az emberiség tagjai; és minden hatalom, mely ezen ősjogokat tagadja, legyen bármi az a törvény vagy tekintet, melyre támaszkodik, meggyilkolja a lelkiismeretet, meggyilkolja a lelket — egy büntény,

melyet az ég haragja meg fog boszulni, s mely örökös gyalázzattal a történelem végtelen pokoli tűzében fogja nyerni büntetését. (Viharos tetszés.)

Tétovázó eljárásunk e dolgokban, legalább e baj alapja, forradalmunkban van. Szeptemberi forradalmunk két forradalmat foglal magában. Az egyik hasonlít az 1830-ki, a másik az 1848-ki francia forradalmakhoz, az egyiket a conservatív, a másikat a radicalis párt képviseli. Mindkét párt azt hitte, hogy az alkotmányban egy békeszerződésre léptek, pedig ez utóbbi nem egyéb, mint egy fegyverszünet; azt hitték, hogy a forradalom egy termékenyítő csatornához fog hasonlítani, melyben két egymástól különböző arámlatuk egymásba fog olvadni, holott e forradalom csak egy új választási helyiség volt, hogy abban erejüket össze mérjék. A conservatív párt a fokozatos, a radicalis pedig a közvetlen reformok pártja; minő új viszonyok alapján ellenzik már most a conservatív elvek a rabszolgaság eltörléséről szóló törvényt?

Önök azt az ellenvetést fogják tenni, hogy: »Itt végre is tulajdonról van szó!« — Tulajdonról? Kieről és hogyan? A tulajdon fogalma egy dolognak eltulajdonítását tételezi föl. Én elismerem a tulajdonjogot, ha önök bebizonyítják nekem, hogy a néger egy dolog és nem személy, hogy ő belső ösztön, belső hajlamok nélküli, nem észszel és öntudattal bíró lény, kinek lelkét önök nem tulajdoníthatják el. A tulajdon jog a jus utendi et abutendi-ből áll. Már

most bizonyítsák be nekem, hogy az ur tetszése szerint használhatja rabszolgáját és visszaélhet vele. És ne hivatkozzanak a körülményekre! Ha a személység a körülményektől és nem saját jogaitól függ, ez a geológiaihoz hasonló borzasztó katasztróphát idézne elő, úgy hogy a fehér bőr és szőke haj egy napon azzá lennének, a mi most a néger fekete bőre és gyapjas haja. A fajok fel- és leszálló mozgalma borzalom gerjesztő. Vallásunk alapítói, a zsidók, az egyptomiak és assyriaiak rabszolgái voltak. Az orosz a lengyel rabszolgája volt, az angol patriciu-sok elődei a római templomok kapui előtt áruba bocsáttattak és megvásároltattak, a baszk és aszturiai hegyi lakók inkább engedték magokat keresztre szegeztetni, hogy sem az ergastulumba *) jussanak.

Önök, kik az Antillákon és a néger államok mellett, vagy között laknak, tartózkodjanak a nagy szavaktól, nehogy azok egykoron mások szájából és más borzasztó értelemben gyermekeik füleibe hangoztassanak!

Az az állítás, hogy a szerencsen tulajdon, nem visz engem tévedésbe, mert én ezt soha sem hittem. Ezen felül az előterjesztett javaslatot semmikép sem helyeselhetem. Azon emancipáltak, kiket önök egy cessio-képes patronátus alá akarnak rendelni, elfognak nyomatni és a földön hurczoltatni. Azon öre-

*) Földalatti büntető helyiség a római rabszolgák számára.

gek, kiket csak munkaképtelenségök, hasznavehetlenségök esetén akarnak szabadokká tenni, azon rabszolgákra emlékeztetnek, kiket a régiek A eskulapnak szentelve egy láz-járványos szigeten meghalni hagytak. E törvény által a rabszolgaság eltörlése csak ötven év múlva lesz valósággá, a fokozatos rabszolgaság eltörlésének korszakai azonban borzasztóak, mert rabszolga felkelésekre vezetnek, melyek minden felkelés között a legvérengzőbbek. Sokszor megkísérlették a rabszolgaság fokozatos megszüntetését, de soha sem jó eredménnyel. A rabszolga, szabadságának előérzetében, lánczait szétörni egyekszik; az ur viszont, ki birtokának perczeit számlálja, a rabszolga utolsó verejték csöppjeit hasznosítani törekszik, úgy hogy midőn bekövetkezik az emancipáció pillanata, nem talál egyebet hullánál. Nem, nem uraim, lehetetlen a rabszolgatartó érdekeit a rabszolga jogaival ki egyeztetni, ki minden áron szabaddá akar lenni. — Azt se mondja nekem senki, hogy a rabszolga nincs előkészítve a szabadságra! — Gyakran történik a társadalmi életben, hogy a tudományos eszmék fölizgatják a tömegek szellemét, a nélkül, hogy megmagyarázhatnók, hogyan és miért — mint a hogy a tenger is gyakran előbb kezd meg egy mozgást, mint az azzal összekötetésben levő szél észrevehető volna. A bölcsész eszméi és a nép kívánságai titokteljes összhangban szoktak lenni. A szavakat, melyeket mi itt a rabszolgának szentelünk, nem hallja az meg er-

kölcsi sülyedésének mélységében; de ugyan azon széllengés, mely megviszi a termékenyítő magvat a pálmának, melynek lábánál a rabszolga reszketve görnyed, behinti az ő öntudatát is a felszabadulás eszméjével, ezen vele született eszmével, mely kitörölhetlen ismertető jele isteni származásának.

A szeptemberi forradalom biztosította a rabszolgának a szabadságot, a madridi junta a rabszolgáságot az emberiség ellen intézett merényletnek nevezte. Akkor a tengerészetügyi miniszter ur velem együtt egy manifestumot irt alá, mely a rabszolgáság közvetlen eltörlését követelte. Önök tán azt az ellenvetést teendik nekem, hogy más az eszme és más annak keresztül vihethősége. A földön tehát mindig csak a jogtalanság lesz lehetséges, a jog pedig lehetetlen? És mily rengeteg számú tekintetet szoktak felhozni a rabszolgatartó érdekében! Én ellensége vagyok a progressista pártnak, de elismerem, hogy törvényei hasonlítanak a házi tüzhelyhez, mely mellett szülőkink bölcsője ringott; mi lett volna belőlünk és szabadságunkból, ha a progressisták az absolut királyt mindig csak egy politikai, az inquisitort vallási és a hűbérurat társadalmi problémának tekintették volna, mint a hogy most a gyarmatügyi miniszter ur a rabszolgatartók mellett felhozott okait tekinti? Absolutismus, inquisitio és hűbériség még most is pusztítnák a haza földjét és fiainak öntudatát.

Az egyetlen ok, melyet a rabszolgaság fokoza-
tos eltörlése mellett felhozni szoktak, épen ama ba-
jok kutforrása, melyet a közvetlen eltörlés követ-
kezményeként szoktak előre feltételezni. Engedjük
ezt meg egy pillanatra. Bármily nagyok legyenek is
e bajok, azok, melyeknek elejét vesszük, még sokkal
nagyobbak. A modern rabszolgauügy piszkos kut-
forrása: a rabszolgakereskedés. Nincs a világon oly
bűnös lény, ki egy rabszolgakereskedőt megközelítne
A czápának, mely a hajót követi, mert abban ember-
hust érez, több lelke, több lelkiismerete van, mint ez
embernek. Egyetlen czélja, melynek ő, ki minden
emberi érzéstől idegen, mindent, mindent alárendel,
az, hogy a négert, ki neki 400 durojába került,
Amerikában 700-ért adja el. Így halmozza össze
portékáját az uszó börtön belsejében s ha egy czir-
káló hajó üldözőbe veszi, a tengerbe veti szállitmá-
nyának felét, hogy megkönnyítse szabadulását.
1866. tavaszán egy menekülő néger hajó 80 szerezcent
egy kis pusztta szigetre tett ki; s mindnyájan éhha-
lállal pusztultak el — mindnyájan! — képzeljék,
mily borzasztó agonia! Láttá itt a fiu az apát, az
apa a fiut a halálos tusában, — képzeljék el a még
életben maradók utolsó hörgését; mily könnyen
kivántatta meg egyikkel vagy másikkal az éhség
társai husát és a szomjuság társai vérét, mert a
tenger vize keserű, mint az emberek gonoszsága!

Társadalom nem állhat fenn ott, hol ily hirdet-
ményeket lehet olvasni: »Eladatik két canadai kan-

cza és két rabszolganő : anya és leány ; ugy a kan-
czák, mint a rabszolganők egyenként vagy összesen
adatnak el.« Egy szeszély, egy billard golyó, egy
tréfás fogadás, sőt a leghaszontalanabb eset is elvá-
laszthat egy anyát leányától, egy leányt anyjától,
elválaszthatja azt, mit a természet egyesített, mit az
örök isten megszentelt. A rabszolga a bilincs szé-
gyen-bélyegével születik ; felnövekszik mint a teher
hordó állat egy más ember szolgálatára és kedvtelé-
sére a korbács metsző csapásai alatt ; csak egy bol-
dog pillanata lehet : ha alszik és a szabadságról
álmodik ; valódi szabadságot csak a halál ad neki ;
ezért, mint S p a r t a c u s napjaiban, a rabszolgának
egyedüli menedéke az öngyilkosság és van év, mely-
ben Cuba szigetén négy száz ily szerencsétlen ro-
hant egyedüli menhelyébe ! Azt hiszik önök, hogy
ennyi szenvedést fájdalom nélkül lehet gyógyítani ?

A két nehézség, melyekkel a rabszolgaügy el-
törlése össze van kötve, ezek : a munka elértéktele-
nülése és az aránytalanság a szabad és a rabszolga
népesség között. Az angol gyarmatokon ez aránytalan-
ság ijesztő volt — ott nem volt egyetlen egy szabad
munkás sem ; de az angolok ezért még sem retten-
tek vissza, hanem eltörölték a rabszolgaságot. A mi
Antilláinkon sokkal több szabad népesség lakik,
mint rabszolga. Puerto Ricoban van 42,000 rab-
szolga és 350,000 szabad, Havannában 300,000 rab-
szolga és mintegy 700,000 szabad polgár. Ha meg-
adatnék ott a színeseknek a szabadság, távol minden

lázadési mozgalomtól, hálával és áldással halmozniák el önöket. Hasonlóképen gondolkozom én a másik nehézségről, a munkának állítólagos elértéktelenüléséről is; ez utóbbi lehetetlen hogy bekövetkezzék ott, hol anynyi szabad munkás van. Puerto Rico termékeny mezői 10,000 rabszolgát és 7000 napszámot foglalkoztatnak. Cubában 300,000 rabszolga dolgozik ugyan annyi szabad, önkénytes munkás mellett. A rabszolgaság eltörlése által a közjöllét sem szenvedne csorbát. Puerto Rico statisztikája azt bizonyítja, hogy ott a rabszolgaság csökkenésével a köztalányosodás gyarapodott; 1860-ban a kereskedelmi forgalom 13 millió durot tett ki, holott pár évvel azelőtt alig haladta meg a 7 milliót. Az absolut kormány alatt Cubából és Puerto Ricóból bizottságok jöttek ide; az előbbieket a rabszolgaságnak 12 év alatti eltörlését követelték, az utóbbiak annak azonnali keresztülvitelét sürgették kárpótlással, vagy a nélkül s megérdemlik, hogy azok oldala mellé állittassanak, kik 1789. aug. 14-én lemondva minden messzeterjedő előjogaikról, minden kárpótlás nélkül proclamálták az emberi jogokat.

Ha önök, uraim, áttekintik velem korunk történetét, sehol sem fognak fokozatos abolitíóval találkozni. Az első francia köztársaság második évének pluviose 16-án történt, hogy egy néger, egy rabszolga, kiszabadulva kinzó kamrájából, a conventbe hatolt és kérte ott fajának szabadságát; a gyűlés habozott, de sok nagy szónok megragadta a szót.

köztök Danton is, ki a forradalom vezérgondolata és erélye volt, úgy hogy végül a gyűlés, megrázódva a nagy eszmék által, egyhangulag megszavazta a rabszolgaság eltörlését. Az örömrriadásnak egy hatalmas zaja hangzott fel minden oldalról, mintha az összes emberiség az öröm kéjétől reszkett volna, hogy lelkiismerete megszabadult egy nyomasztó tehertől. A Párisban jelen volt négerék a conventbe rohantak, szétoszoltak a padok között és zokogva ölelték át megváltóikat és e megváltott rabszolgák könyei elégségesek arra, hogy az emberiség évkönyveiben lemossák nyomait ama vérnek, melyet a convent eszméinek örjögő ittasságában ontott. Önök itt bizonyára azt az ellenvetést teendik, hogy: »Épen ezért keletkezett a katastropha San Domingoban«. E szó már hangoztatva volt itt s én fel nem foghatom, hogy miként lehet e példára hivatkozni. A convent úgy a fehéreket, mint a mulattokat, azaz minden szabadszületésüt egyenjogunak nyilvánított; s midőn ez utóbbiak e törvény végrehajtását sürgették, fellázadtak a fehérek, elűzték a convent biztosát és felakasztották a mulattokat. A convent csak később mondotta ki a szerecsenek szabadságát és épen ezek voltak azok, kik a szigetet a conventnek, a köztársaságnak, a francia államnak megtartották. De midőn egy napon Napoleon helyreállította a trónt és az oltárt és mert nem tudva, hogy minő kedvezményt tegyen a kettőnek, erre a rabszolgaság és rabszolgakereskedés visszaállítását

választotta, — midőn a négerrek, kik 1794-től 1802-ig szabadok voltak, a reactió e borzasztó ténye ellen szövetkeztek és Louverture élökre állt, csak ezt tették, mit az oroszok tettek Moszkvában, a régi spanyolok Saguntban és Numantiában, mit a modern spanyolok Saragosában és Geroban tettek és ha az általuk végbe vitt tett magasztos, miért lenne az, csak azért, mert négerrek cselekedtek, gyalázatos?

Itt egyedül csak Napoleon a bünös, ki e miatti lelkifurdulásait a más világ tájaira is magával kellett hogy vigye. A fokozatos reformok kiszámításában egy népfaj sem oly ügyes mint a szász. Angliában az eszme és annak keresztülvitele csaknem soha sem találkoznak össze egy és ugyanazon személyben. Egyikben megfogamzik az eszme, a másik keresztül viszi. A választási reformot, a katolikusok emancipátióját, a gabnatörvényt, — mindent fokozatosan vitt keresztül Anglia. De nem így tettek a rabszolgaság eltörlésével: e tekintetben is az előbbi eljárást akarták követni, de nem tudták keresztül vinni. Harmincz évi óriási munkába került a rabszolgakereskedés megszüntetése. 1832-ben terjesztett be a kamaráknak a rabszolgaság fokozatos eltörléséről szóló javaslat s egy évvel később végrehajtatott a közvetlen abolitió. Anglia rabszolgáinak megváltására 2 milliárd reált adott ki és az emberiség soha sem fogja neki ezt eléggé megköszönhetni, a történelem soha sem fogja eléggé magasztalhatni e tettét.

De van még egy másik példa is arra, hogy a fokozatos abolitio lehetetlen; és e példa egy humanitarius és vallási hősköltemény megvalósítása. Amerika, mely a szabad ember paradicsomává, az emberi nem újjászületésének szinterévé lett, egyszersmind azon talaj volt, melyen a rabszolgaság növénye legbujábban sarjadzott fel. A baj oly messze harapózott el, hogy elérte Amerika északi részét és oly belterjes volt, hogy lealacsonyította a köztársaságot bensejében. De az ergastulum még sem terjeszkedhetett ki messzire; Jefferson megjelölte a határt, melyen a rabszolgaügy fekete hullámainak meg kell törödniök, a rabszolgatartók ellenben azt vélték, hogy nem kell tekintetbe venniök e határt.

És midőn a negrerok*) tulbizakodása a legfelsőbb fokot érte el, — az Ohio és Mississippi egy hajósa, egy nyugoti favágó lépett a washingtoni Capitoliumba és összetörte három millió embernek rabbilincseit és hogy dicsőségéből és vértanuságából mi se hiányozzék, meghalt mint Sokrates, mint Krisztus, mint minden megváltó saját művének lábánál; azon műnek, melyet az emberiség örök idő-kig könyeivel, az ég pedig áldásával fog megszentelni. (Viharos tetszés.)

Sokon azt hihetik e kamarában, hogy ily nagyszerű tények kizárólag csak a szász faj tulajdonai; de

*) Negreronak nevezték az oly hajóskapitányt, ki Afrikában összevásárolta a szerecseneket és Amerikában eladta.

a mi fajunk is képes ilyeneket felmutatni. Tekintsék az amerikai köztársaságokat: Bolivia 1826, Peru, Guatemala és Montevideo 1828, Mexico 1829, Uj-Granada 1849, Venezuela 1853-ban törölte el a rabszolgaságot; Monagas is, az utóbbi köztársaság elnöke megkísérlette a rabszolgaság fokozatos eltörlését, de ő is a közvetlen abolitíóhoz csatlakozott. Az új francia köztársaság 1848. febr. 28-án győzedelmeskedett s mart. 7-én már összeült a rabszolgaság eltörlésére kiküldött bizottság; tiltakozott a legtöbb francia kereskedelmi piacz, tiltakoztak a rabszolga tartók; de a reform oly erélylyel és nagyszerűséggel vitetett keresztül, mely annál csodálatra méltóbb, minél inkább szembe állítjuk vele a mi kicsinyességünket.

A rabszolgatartók Fülöp Lajos egész kormányá alatt kijátszták a reformot; nem akarták azt törvény útján elfogadni és kenytelenek voltak aztán, mint a forradalom által rájuk erőszakoltat eltűrni; kértek előkészületet, követelték a halasztást, a kárpótlás előleges kifizetését — mind hiában: a kárpótlás csak utólag jött és pedig 1500 frank helyett egy-egy rabszolga után, mely összeget kicsinyeltek, nem több mint 500 frank.

Egy reggel, még mindig kétségbe vonva, hogy a rabszolga ember, föllázadtak, de még mielőtt e nap véget ért volna, a rabszolgát a polgár méltóságára emelkedni látták.

Minő dicsőség a francia februári és minő szégyen a spanyol szeptemberi forradalmárra nézve! — És most már a francia emancipált gyarmatok gazdagok és boldogak!

»De mennyivel gazdagabb még a mi Cuba szigetünk« — teszik itt az ellenvetést. Igen, de mennyi büntény tapad az önök rabszolgaügyéhez! ? és mily kevésbé foglalhat helyet jog és igazság ily gyalázat mellett? Egy napon a mostani regens, ki Cubában főparancsnok volt, egy egész szerecsen-szállitmányt ott a parton szabadnak nyilvánított; midőn ő a szigetet elhagyta, a felszabadított négerek újra rabszolgákká tétettek, állítólag a törvény értelmében és az ottani törvényszékek ezt eltűrték! P e z u e l a tábornok főparancsnoksága ideje alatt 4000 becsempészett szerezcent számlált. A b e r d e e n lord kijelenté a kamarában, hogy habár a czirkáló hajók 2000 négert confiscáltak, több ezer fekete csempésztetett be a cubai ültetvényekre. R u s s e l lord az évenként Cubába csempészett négerek számát sok ezerre teszi.

Szép, gazdag Cuba, a te mezőid kertek, melyeket bős, vad állatok nem fenyegetnek és levegődben egy dalnokkar röpked örök harmoniát zengedezve delejesen fénylő eged felé!

De ha most e mezők vér folyamokkal trágyáztatnak, e folyamok ama számtalan csöppekből származnak, melyeket a fehér rabszolga-korbácsa a négerből kisajtott. Tekintve a jelen harcban mindkét részről elkövetett és általam egyaránt kárhoztatott ke-

gyetlenségeket, az a hit támad bennem, hogy mi most egy nemzeti bűntényért lakolunk meg — a bűntények láncolatáért, mely a rabszolgaügyben foglaltatik.

Fogadják el uraim, a mi megmentésünkre és Cuba megmentésére módosítványomat. A gyarmatügyi miniszter nem utasíthatja azt vissza. Ismételjék itt az urak, kik most egy szabad állam élén állanak, azon szavakat, miket előbb a népgyűléseken mondtak és válósítsák meg a miniszteri asztalnál azt, a mit itt hangoztattak. Mennyit tudnék én itt ez urak emlékébe visszaidézni, a belügyérnek, a gyarmatügyi, aztán a pénzügyi miniszter uraknak! De e kamara különböző pártjai sem vethetik el javaslatomat. A conservatív párt az állandóságot képviseli; de ez utóbbi lehetetlen, ha a társadalom egy polgárháboru viharának van kitéve, a mi elkerülhetlen következménye a fokozatos abolíciónak. A progressisták, kik nem rettentek vissza sem a király, sem a pap dicskörtől, nem fognak vissza riadni a negrero kiváltságától sem. A demokraták, kik tanaikat az emberrel született jogokból származtatják le, nem zárják, nem zárhatják ki a négert e jogok egyetemlegességéből és végül mi, republikánusok, mi összeköttetésbe hozzuk a köztársaság dicsőségét a szerencsés órával, mely a rabszolga felszabadításra ütni fog!

A modern rabszolgaság borzasztóbb, mint az ókori; az utóbbinak kuforrása háboru volt, a mo-

dern rabszolgaságé egy gyalázatos kereskedelem; a régi egy bizonyos metaphysikai elvben gyökerezett. Aristoteles a családot egy három szöghöz hasonlítja, melyet a szülők, gyermekek és rabszolgák képeznek. A régiek rabszolgája tényleg különböző, nemes természetű functiókkal volt megbizva s ez által befolyása oly jelentékeny volt, hogy ez osztályban kitünőségek is voltak; a modern rabszolgaság nem mutathat fel egy Terentiust, egy Epiktétet, még a régiéknél egy Spartacus nagy szelleme érlelődhetett meg. Ő, ki numidiai fajja, de thraciai születésű volt, lángesze által kasztjának Iugurthája, Mithridátése lett, képes volt egy serget alkotni 40,000 férfiből s a patriciusok melle ellen ugyanannyi és ugyanazon fegyvereket szegezni, melyekkel uraik mulattatására és a circus porondján egymásnak életérét kellett volna elvágniok.

Oh, uraim, a modern rabszolgaság brutális! Az embert egy dolgozó géppé változtatja. — A régi Róma agoniájának napjaiban, midőn Alarich hordái ordítva kalandozták be, kénytelen volt látni a rabszolgákat, Spartacus társait, mint szállnak le boszuló angyalokként a keresztről, melyre őket feszítette, hogy véráztatott porát szétszórják a szélrózsa minden irányában — büntetésül vakmerő elbizakodásáért.

Minő büntetést tartott fenn nekünk a világtörténelem?

És a papok, kiket itt látok, nem csak azért jöttek-e ide, hogy a vallási türelmetlenséget és a monarchia helyreállítását hirdessék? — Ha én gyakorolnám hivatásukat, így szólnék: »Isten, kegyelmezz nekünk. A kezek, melyek a mindenséget alkoták, a rabszolgaság szegei által törettek keresztül; az ajkak, melyek a világnak életet adtak, a halál fagyos lehelete által zárattak be. Annak, ki a vizet elválasztotta, szomjuhozni kellett, ki megadta a napnak a tüztengert, kénytelen volt fázni, és halálos küzdelme, mely sírjának kőfedelét felnyitotta, nem volt képes megindítani zsarnokainak szívét. Magasztos fájdalom-mű, mely egyedül és kizárólag a földi féregnek, az embernek volt szentelve; de haszontalan mű, hazug megváltás azokra nézve, kik a rabszolgaságban sinlődnek. Rabszolgák, Krisztus nevében keljeteek életre és ti, ti mások, ti rabszolgatartók, távozzatok és reszkessetek az ég haragjától!« (Viharos tetszés.)

Végül azt mondák nekünk, hogy könnyen beszélünk, mert nincsenek rabszolgáink. Igaz, de nem is akarjuk, hogy rabszolgáink legyenek.

Mi is rabszolgák voltunk, őseinkben mi is tapasztaltuk a rabszolga sanyaruságait, minket is árúba bocsátottak és eladtak, éltünk, szenvedtünk és meghaltunk a szolgaság szégyenletes járma alatt. Gondolják ezt meg uraim, legyenek igazságosak és törjék meg végül testvéreik bilincseit is, — önök a teljes rabszolga-felszabadítás diszoszlopa által szá-

zadunkat valamennyi között a legnagyobbá fogják tenni. (Hosszan tartó viharos tetszés.)

VI.

Az Internationaleról.

(Tartotta a spanyol cortes ülésében.)

Uraim! Megvallom, soha sem voltam oly zavarban, mint e pillanatban, midőn harczra kelek azon politika ellen, mely a belügyér ur fontos nyilatkozataiban foglaltatik. Annyi kétely és ingadozás, annyi »igen« és »nem« között ugyanazon dolgokról, annyi kézzel fogható ellenmondás között oly rövid idő alatt merőben lehetetlen ki venni gyakorlati értelmét és concret célját e vitáknak, melyekben mi majd mint törvényszék, majd mint a nemzetgazdasági és jogi tudományok akadémiája, majd ismét mint tanácstestület szereplünk, melynél a kormány felvilágosítást keres, — úgy hogy minden inkább vagyunk, mint törvényhozó testület.

De ily horderejű kérdéseket nem lehet ily módon a legmagasabb gyűlés elébe terjeszteni. Az elvek megvitatása az egyetemekre tartozik. A jelen tudományos vitából nem tudom kivenni, hogy tulajdonképen mit kíván tőlünk a kormány s mit képviselünk mi itt e vitában. Alakulnak társulatok s ezt nem lehet megtiltani, mert alkotmányos létezési jo-

guk ép oly szent, mint a király kormányzási joga. De e jog gyakorlata vétségeket, vagy bűntényeket is szülhet: ez iránt világosan intézkedik az alaptörvény. Ha a bűnösök oly egyének, kik valamely társulatnak tagjai: büntessék meg az egyéneket és a társulatokat hagyják békében; ha a társulatok eszközei és céljai bűnösök, akkor a politikai és közigazgatási hatóságoknak nem kell egyebet tenniök, mint a társulatokat felfüggeszteni és haladéktalanul a rendes bíróságok elébe állítani. A mint határoznak ezek az »enyém« és »tied« fölött, ugy fognak határozni a közhatalom és szabadság, a kormány és a társulat fölött határozni. Ha ellenkezik a társulat az erkölccsel, ha büntetendő cselekvényeket tűz maga elébe, lépjen közbe az államügyész, de ha oly erős a társulat, hogy coexistentiája az állam mellett meg nem engedhető: terjesszenek itt be egy törvényt annak eltörléséről. Ezek volnának a törvényes eljárás különböző módozatai. De merőben jellemezhetlen és teljesen megmagyarázhatlan uraim, e hosszú és haszontalan vita, melyben a kormány egy nemét keresi a parlamenti információnak és kap egy szokatlan, törvényellenes, éretlen, a ház és a kormány kötelmeitől idegen informatiót, mely zsinórmértékül szolgáljon a kormányra nézve, ha vajjon egy oly társulattal szemben, mely benne félelmet gerjeszt, fogjon-e a rendszabályokhoz.

»Ha azt hiszi a congressus, hogy az Internationale erkölcsellenes és veszélyes, így szól a kormány,

jó, akkor meg fogjuk azt semmisíteni; ha pedig azt hiszi a congressus, hogy nem erkölcsellenes és nem veszélyes, ez is jó, akkor tiszteletben fogjuk tartani; mi az elsőt hiszszük, teszi hozzá a kormány, de még is utmutatást várunk a képviselő uraktól« — és ily módon, mi, a souverain törvényhozók, egy tanácskozó testületté lettünk egy tanácstalan kormányra nézve. A belügyér urnak fogalma sincs a különböző állami hatalmak hatásköréről és az elkülönzött, habár egyesített működési körökről, melyekben azoknak mozogniok kell. A miniszter ur tegnap csak nem a tikkadásig sarokba szorítatva egyik régi és szeretett barátom, Rodriguez Gábor ur hajthatlan logikája által, a szó teljes értelmében képtelen volt a válaszra és én nem szeretem, ha az ellenfél futás utján menekszik el a harcztérről.

Én azt hiszem, azon hittel hízgek magamnak, nem önmagam személye, hanem a kamaráért, hogy ez égető kérdés, korunk egyik legfontosabb kérdésének megoldása alkalmából, nem csak Európa, hanem az egész civilisált világ szemei reánk vannak szegezve s ezért előre is kijelentem, hogy mellőzni fogok minden személyes tekintetet, mellőzni fogok általában mindent, mi a kedélyeket izgalomba hozhatná, hogy ne vonassunk el az elvek derült régióitól.

Én uraim, merőben és teljesen ki akarom tární szívetem önök előtt; én azt hiszem, hogy miután az előbbi hatalmak legyőzettek s a mostani nemzedék átalakult, miután a caesarismus, az

európai reactió e központja megbukott és a pápa világi hatalma megszűnt, mely, mint a középkor utolsó árnya, elhomályosította látkörünket, miután az előbbi Ausztria, a királyok szent szövetségének e magva felbomlott és miután a fiatal Amerika képe mint eszmény napról-napra élénkebben lép a népek szeme elébe, — mondom, azt hiszem, hogy senki, de senki legyen bármily hatalmas is, nem lesz képes feltartóztatni a köztársaság közelgő diadalát. (Élénk ellenmondások jobbról.) — Uraim! Ez az idő kérdése, az idő elfogja dönteni; hogy vajjon az én állításom, vagy pedig az önök ellenmondása a helyes-e; az én hitem az emberi haladásra és a történelem ismertetére van alapítva. Két ut van, mely a köztársaságra vezethet: a loyaltás és a forradalom utja. Az előbbi uton később, de jobban jő meg a köztársaság, jobban reánk nézve, kik alá rendeljük saját érdekeinket az ország érdekeinek. A forradalom útján, melyet az itt inaugurált vak politika elő kell hogy idézzen, a köztársaság korábban, de rozszabbul, mert súlyos, sajnos válságok kíséretében jönne meg; és ezért helyezem annyira fölébe az előbbi (Zorilla-) kormányt a jelenlegi kabinetnek, mert az tiszteletben tartotta az egyéni jogokat. Az előbbi fentartotta a békét, az utóbbi, mely gyenge, tervnélküli s az egyéni jogokat végzetszerűleg sérti, utat nyit a forradalomnak, vagy legalább az örvények legveszedelmesebire, az ismeretlen örvénye felé rohan! — és e nyi-

latkozatok előrebocsátásával a nap nehéz transcendentális vitájába bocsátkozom.

Az Internationale Spanyolországban három év óta, a szeptemberi forradalom óta áll fenn; bizottságokat akart alakítani és meg is alakította; népgyűléseket és congressusokat akart összehívni, de népgyűlései és congressusai betiltattak; hirlapokat akart kiadni és hirlapjai megjelennek.

A május 2-ki ünnepély: a spanyol-francia függetlenségi harc év fordulója alkalmával, vezéreltetve kosmopolitikus eszméi által, egy nyilvános tüntetést eszközölt a nemzeti versenyégek ellen s midőn e manifestatio bizonyos részről erőszakos ellenzésre talált, úgy e kamarában, mint a senatusban a legnyomatékosabb hangok emelkedtek fel e társulat jogaiért, s midőn erre nemsokára közlönyeik azon aggálynak adtak kifejezést, hogy gyűléseit nem tarthatja szabadon, a hatóságok biztosították azt, hogy számíthat mindazon szabadságokra, melyeket a spanyol törvények nyújtanak.

Az Internationale manifestumokat tett közzé, a közfigyelmet több tekintetben vonta magára és többben e ház legkiválóbb tagjai közül beszédeket tartottak összejövedelein, részt vettek vitáiban. És már most azt kérdezem, uraim, vannak-e Spanyolországban törvényszékek, vagy nincsenek? Képes lett volna-e például egy pénzhamisító társulat három éven keresztül a nyilvánosság világosságában folytatni üzelmét, a nélkül, hogy államügyész, törvényszékek

és az általános indignatio saját működési körükben meg ne tették volna azt, mi azokat megilleti? De ezen állítólag veszedelmes társulat fennállott, beszélt, irt és kiterjeszkedett az alkotmány védelme alatt és ez által be van bizonyítva, hogy a törvényszékeknek nem lehetett semmi kifogásuk annak fennállása ellen. Előbb egy radicalis kormánynak kellett megbukni, előbb politikai törvényhozásunk reactionarius értelmű magyarázatára volt szükség, hogy e társulat erkölcsellenessége fölfedeztethessék. Ennél fogva uraim, itt nem az Internationaleról, annak keletkezése- és fejlődéséről, elvei, irányzata és céljairól, hanem a gondolatszabadság- és egyesületi jogról kell vitáznunk és ezeket minden áron védelmeznünk kell. Eltekintve azon absurdumtól, hogy egy törvénytelen társulat három éven keresztül kikerülhette a törvényszékek figyelmét, a miniszter, ki minden körülményhez kapaszkodik, egy törvény betérjesztéséről beszél az Internationale ellen; ezt azonban csak akkor teheti, ha bebizonyította, hogy ama társulat veszélyes az államra, csak ebben és semmi más esetben. De valóban államveszélyes-e? Látok itt férfiakat ülni, kiknek illetékessége közigazgatási kérdésekben minden kétségen felül áll; látok itt conservativ képviselőket, kik tartományi kormányzók voltak, mint Gallostra ur; honnan van az, hogy ezen urak közül senki sem ismerte föl az államot fenyegető veszélyt, s annak megfelelőleg nem tette meg a törvényes lépéseket? — Ujból kérdem, valóban ve-

szélyezteteti-e az Internationale az állam biztonságát? Hol vannak készülődései, fegyverei, lázadásai? Látják uraim, e kamarában van két szélső párt: az absolutisták és a köztársaságiak. Mindkét párt nem egyszer tüzte ki a forradalom zászlóját. Az absolutisták a baszk, a republikánusok több más tartományokat lázítottak fel; az utóbbiak harcoltak Cadix, Malaga, Barcelona és Zaragozában és hősiezen kiálták Valencia ostromát. E szerint e két párt sokkal inkább veszélyeztette az állam biztonságát, mint az Internationale; miért nem terjeszt be tehát a miniszter ur egy törvényjavaslatot e két párt feloszlására, melyek végre is fegyveresen támadtak fel a kormány ellen? Azért, hogy igen erősek? Tehát a miniszter ur csak azért akarja beterjeszteni a törvényjavaslatot az Internationale ellen, mert szegény munkásokból állván, még gyenge? (Jóllehet a mostani incognito-kormány felülmulja azt gyengeség tekintetében.) Egy okkal több, hogy el ne fogadjuk azt.

Tekintsük közelebről a kérdést, uraim, a kérdés szélesebb értelemben véve az alkotmányi, vagy helyesebben a természetjognak kérdése; szűkebb értelemben a történelmi jog kérdése. Az alkotmány I. czimének e házban adott magyarázatok általánosan ismertek, úgy szintén tudva van az is, hogy néhány traditionalista és néhány megkövesült doctrinair kivételével e kamara minden pártja csaknem közfelkiáltással szavazta meg az egyéni jogok — mint a hogy 1789. aug. 4-ikének éjjelén a francia constitu-

ante megszavazta az emberi alapjogokat. Mit akarunk mi akkor? Kivántuk e jogok gyakorlatát, melyeket nekünk a természet adott, melyeket semmiféle törvény nem korlátozhat és kivántuk, hogy azok elismertetése az alkotmányba iktattassék be. Ha tehát a miniszter ur a jogok jogát, a gondolatszabadságot korlátozni akarja, akkor a miniszter ur a lázadó és nem az Internationale, akkor ő az, ki az állami alap-törvény ellen föllázad!

Az egyéni jogok illetén értelme után és miután minden párt azokra ily értelemben hivatkozott s azokat tényleg fel is használta, az izabellisták, alfonzisták vagy bourbonisták ellenzéki töredékének magartartása nagyon visszataszító. Ha a szeptemberi forradalom óta itt egy eltérő, forradalmi, jelentékeny elem volt, az épen e töredék volt egy oly uralkodó család proclamatiójával, mely a spanyol nép szokásaiban mélyreható gyökerekkel birt, melynek az adminisztrációban s ez ország két véd-testületében: a papságban és hadseregben ősrégi szövetségesei vannak. És épen önök (e párt képviselőihez fordulva), épen önök, kik itt nem ismerik el és tagadják az egyéni jogokat, épen önök zsákmányolták ki azokat leginkább. Önök proclamálták a nemzeti felség félrevetésével Izabellát egyedüli legitimnek, önök hirlapokat alapítottak, melyek naponta ugyanazt proclamálják, casinokat és más gyűléseket tartanak, önök kiutaznak külföldre, részt vesznek ott mindenféle conventekben s visszatérnek ismét a nélkül, hogy valaki bántaná önöket;

s miután így élvezik a szabadságot, melyben mi az önök uralma alatt soha sem részesültünk volna, előállnak most, hálátlanok, és tagadják azon jogokat, melyek egyedüli oltalmukat, lételüknek egyedüli jogcímét képezik. — De az önök tettei nem fognak következmények nélkül maradni sem önökre, sem dynasztiájukra nézve, mert azon napon, midőn ez uralkodó család körülvéve a conservatívek által, a válásra, az erkölcsiségre támaszkodva, győzelmét csalhatatlanul biztosnak látandja, önök mint antidynasztikusok és államveszélyesek számüzetni fognak s a számüzetési ítélettel fogják önök szeme közé dobni azon beszédek rongyait, melyeket épen most tartának. (Viharos tetszés minden oldalról.)

Még megfoghatatlanabbnak tünik föl nekem itt a traditionalisták magatartása. Ha jól fogom fel e párt lényét, az fölébe helyezi a vallást a politikának, a catholicismust a monarchiának, a pápát fölébe minden királynak s az egyházat fölébe minden isteni és emberi intézménynek. (A karlista képviselők igenlőleg bólintanak.) Örülök, hogy ebben nem tévedtem. Az egyház erkölcsi és politikai felsőbbséggel bírt a civilisált Európa felett; ez uralmát a vallási rendek által tartotta fenn; a keresztes hadjáratoktól kezdve a tizennegyedik századig a templariusok által, a tizenhatodik századtól napjainkig a jezsuiták által; de szükség volt megalapítani a királyok tekintélyét, ama királyokét, kiket itt egy nagy szónok egy alkalommal »koronás viperák«-nak nevezett. — »Koronás

viperá«-nak nevezte Victor Emanuelt a kárlista vezér: idősb Nocedal. Ezután kifejti szónok történetileg, hogy a királyi hatalom megalapítása végett miként kellett meggyengíteni és elnyomni az egyházi rendeket; hogyan kezdték rágalmazni a templomosokat, »épen úgy, mint most az Internationalet« és az akkori barbár erkölcsöknek megfelelőleg azzal végezték, hogy lefoglalták vagyonaikat és személyeiktől a vérpadon szabadították meg magokat; hogyan lépett föl a reformatio mint természetes és utolsó következménye azon mozgalomnak, melyben a canonjog helyére a római lép, a királyok ellenállást fejtenek ki a pápákkal szemben, a pápák avignoni fogságba jutnak, szakadások támadnak magában az egyházban és a közzsínatokban, melyek az egyházi demokratia bukását készítették elő; miként szállt szembe Spanyolország, mely hét századon keresztül harczolt az arabok ellen s csaknem három száz esztendeig küzdött a lutheranizmus ellen, egy oly egyházi renddel, mely kivetközve minden emberi érzésből s mintegy fegyelmezett gépekből álló hadserget képezve hadat izent az új hitnek, új művészetnek, új tudománynak és új politikának; hogyan talált e rend egy hatalmas ellenfélre a modern bölcsészetben, hogyan alakult a régi római stoikusok módjára az eleinte tudományos szekta politikaivá, mennyire volt jézsuíta-ellenes Choiseul Franciaországban, Pombal Portugálban, Aranda Spanyolországban, II. József Ausztriában és Li-

pót Toscanában, hogy mennyire csapkodtak fel az új bölcsészet hullámai még a szentszék lépcsőzeteig is. Továbbá hogyan kopogtattak egy szép reggelen a spanyol III. Carlos házi és udvari alcajdejai (birái) a jézsuiták kolostor-kapuin, kik nem vihettek el egyebet magukkal breviariumjaiknál, miként kísérték ki a jézsuitákat a tengerpartig az ott már készen váró hajókra, hogyan lettek számüzve, átkozva, sőt a pápa által is visszautasítva a jézsuiták »mintha az a föld, melyen egykor uralkodtak, a szeleknek és hullámoknak akarta volna őket átadni, kiszolgáltatni.« — »És önök (a karlisták felé fordulva) szembe szállnak egy közgazdasági társulattal, önök, kik vállalási társulatok nélkül semmire, épenséggel semmire sem képesek menni? Azt kiáltják önök itt, hogy oly eszméket, minők az Internationale eszméi, nem lehet tárgyalni, hanem haladék nélkül ki kell irtani! a nélkül, hogy vissza emlékezzenek arra, mi történt 1836-ban a szerzetesekkel Madridban és Barcelonában. Nem érdemli-e meg az Internationale, mint szabad, emberi lények egyesülete, hogy alapelvei itt legalább discussio alá kerüljenek? A boszuló anyagok, karlista urak, nem szállnak le többé a földre. (Több karlista: »Párisban még is leszálltak!«)

Castelar: Önök Párist hozzák fel és ez által a leghatározottabb kárhoztatást mondják ki saját kormányrendszerük fölött. Páris, mely a szabadság bölcsészetét dolgozta ki, mely meg irta a forradalom tizparancsolatját, egy végzetes éjjelen áldo-

zatul esett egy lázadó praetorianus hordának s ezzel a despotismus karjaiba hanyatlott, mely miután azt erkölcsileg szétmarczangolta, a bűn fészkévé tette és szeszélyes, egymásnak ellentmondó háborukba bonyolódott, egy idegen invasiónak tette ki a várost, mely az ily csapások minden képzelhető borzalmaival volt körülvéve; rettenetes, példátlan büntetés, de még sem oly nagy, mint a bűn: egy oly kormányt türni, minőt a jézsuiták és új katolikusok kívánnak, mint türni egy byzantinikus császárság uralmát. (Hosszan tartó tetszésnyilvánítások.)

Itt kifejti szónok, hogy személyesen nem tartozik az Internationalehoz s nem vallja annak elveit; eltekintve attól, hogy szónok soha sem titkolta el nézeteit, fenebbi állítását azon támadásokkal is igazolja, melyeket a társulat lapjai, a »La Emancipacion« és »La Foederacion« ellene és pártjának tagjai ellen intéztek, de szónok már rég óta sorompóba szállott a munkásosztály gazdasági, társadalmi, vallási, tudományos és politikai emancipációja mellett. Mi a gazdasági reformokat illeti, szónok mindig azt hangsúlyozta az Internationale-lal szemben, hogy — legyenek bár minők is eszméi és érdekei — két dolognak érintetlenül, bántatlanul kell maradni: »az egyéni jognak a maga teljes kiterjedésében és az egyéni tulajdonnak a maga teljes tisztaságában.« Ezután így folytatja:

»A szőnyegen forgó kérdés az emberiséget illető minden más kérdésekkel szoros, benső össze-

köttetésben áll; a modern felforgatás daczára a különböző phasisoknak magában véve még is egy és szolidáris; akkor kezdődött, midőn a civilisált világ lerázta magáról a régi politikai formát, a theokrátiát és a régi társadalmi formát, a hűbériséget. Ez a középkor utolsó harmadában történt. A jobbágy, ki lánczait a municipium kapuinál hagyja hátra, társadalmi gyarapodásra törekszik, mint a növény, mely keresztültörve a föld kérgét, a világosságra küzdi föl magát. Az első elem, mely átalakuláson megy keresztül, csodálatos módon a leganyagibb, a legterjedelmesebb: a mi bolygónk. E föld mely a theológusok szemében egy négyszögü fedél volt sírok számára, szétrobbantja a káprázatos lepelt, mely azt egy pneumatikus készülékként takarta s egy fénysugárzó globussá változik át, mely kísérve drabantjai által örök és harmonikus körökben járja be a végtelen aethert.

A vallási művészet régi hierarchikus alakjai kihalnak, a renaissance kibékíti az embert a természettel s mint a régi görög világ, visszavezeti az emberi alakot az istenhez való hasonlatosságra. Egy vallási és népies mozgalom követeli az emberiség számára a lelkiismeret szabadságának visszaállítását s miután e mozgalom a westphali békében nemzetközi győzelmet vivott ki, megkezdődik a bölcsészeti mozgalom, mely az ész számára eszméket hoz forgalomba és a társadalom és politika számára általános törvényeket proclamál. És midőn, hála az utolsó

század nagy francia íróinak, az ékesszólás, gúny, és az encyklopaedisták halhatatlan, csodálatos vívmányai által az elvont bölcsészeti eszmék a népek józan eszének közvagyonává lettek s a köz öntudatban erkölcsi forradalmat támasztottak, a politikai forradalom is már a levegőben van, az a forradalom, melyhez mi is spanyolok, annyi század gyermekei, oly nagy tettek örökösei csatlakoztunk s azt legutolsó s legüdvösebb következményeig meg is valósítottuk. De ne ringassuk magunkat csalódásokban. E forradalmak hosszú sorának bármelyikéhez tartozó egyik eszmét sem szabad mellőzni, a világ nem állapodik meg s azon mérvben, a mint a politikai problémák megoldást nyernek, nyomban önerejüleg tűnnek föl a társadalmiak. Miután a gép kiküszöbölte a nyers emberi erőt, a napi sajtó az értelmi különbséget, és miután az általános választási jog megszüntette a politikai és polgári állások közti különbséget, a negyedik rendnek, a tulajdonképeni népnek fellépése feltartóztathatlan szüksegge lett. Valamint sok százados geológiai forrongások után a föld felékesítette magát, hogy az embereket és az emberi szellem termékenyítő adományait fogadja, ugy a társadalom is oda jutott, hogy benső együvé tartozása és karöltvejárása a modern demokratikus elemekkel életkérdésévé lett. Igen, uraim, a nép jólléte, boldogsága nem lehet teljes, ha a politikai reformokkal nem valósulnak meg a gazdasági és társadalmi reformok is.

Tagadhatlan igaz, hogy e tekintetben sok tévedés merült fel; de a tévedés csak a gondolatok sokaságáról, csak a rendszerek sokaságáról tesz bizonyosságot; valamint a fájdalmat a physikai, úgy jelzik a tévedést a társadalmi születések. E szerint a mi századunk a társadalmi rendszerek százada lett; de azon mérvben, a mint az iskolák fejlődnek s a jelenkorhoz közelebb jönnek, hagyják el utópiáikat s a politikai valósággal és minden társadalom örök alapjaival összhangzatba igyekeznek hozni magokat.

A socialismus kezdetben egy theológia volt, mely mindent egy új Messiástól, a pápaság új szervezetétől várt. — A socialismus aztán egy nagyszerű kosmogoniává alakult át, mely nem elégedett meg azzal, hogy a társadalmat reformálja, hanem azt hitte, az embert egy virágzó, összhangzó kosmos eszményi életére vezetheti vissza. A socialismus ezután egy psychológiává változott át, melynek legfőbb célja abban állott, hogy a bűntényeink és bűneink miatti felelősséget lelkiismeretünkről a társadalom fonákságára háarítsa, míg végre a socialismus már gyakorlativá lévén, mint közgazdaságtan lép föl, habár oly elvekkel, melyek ellenkeznek a hagyományal, mivel az államtól oly szolgálmányokat követelnek, melyeket az utóbbi a szabadság és jog súlyos sérelme nélkül nem teljesíthet. E válságos pontra érkezve, feltűnik egy rendkívüli férfiú, egy férfiú, ki nek befolyása évszázadokon keresztül fog fenn maradni. Ő ama társadalmi rendszereknek szolgált,

melyek úgy tekintenek le reá, mint az apokalyptikus visiok a sötétség geniusára. Proletariusok gyermeke, a munka izzadságában, nyomor és inség nyomása alatt nevedve és fölnevelve, nem fárad belé, hogy kérlelhetlen ékesszólással mindegyre szemünk elébe tárja gyarmekkorát, engesztelhetlen logikával, melyben van valami a viharból és valami a földindulásból, egy csodálatos szónok, ki jóllehet mint Rousseau későn, nagyon későn fedezvén föl magában az író, majd Bossuet felségére emelkedik, majd Baboeuf üvöltő vadságára száll alá, majd sarkasztikusan kaczag föl, mint Montaigne, majd lágy sentimentalismusba olvad föl, mint Bernadino de St. Pierre, majd Hugo Victor szigorú szavait mennydörge, majd Lamartine zengzetes költészetét hangoztatja, mintha kénytelen volna az irály minden billentyűjét megilletni, hogy fájdalmát kifejezhesse. Egy óriási árny, mely a synkretikus jelenkor pantheonjába hatol, melyben minden eszme fölhalmozva van, ama borzalommal hatol, melylyel az első keresztények a régi latin pantheonba léptek, melyben valamennyi bálvány fölhalmozva volt, — és ő, mivel a modern öntudat legfőbb és korlátlan bírójának tekinti magát, összefoglalja könyveiben valamennyi rendszert, pusztító élességgel szét szedi azokat, a társadalmi kritika geniusá, mint a minő geniusá Kant a tudományos kritikának, és jóllehet mindent kárhoztat: a catholicismust mint reactionariust, a protestantismust, mint arisztokratikust, a doctrinarismust

mint erkölcs ellenest, a sensualismust mint émelegőst, az idealismust mint tarthatatlant, a metaphysikát mint ingadozót és theológikust, a közgazdaságtant mint alacsony és tökéletlent, a demokratikus rendszereket, mint gyermekeseket és mint csak szavakkal kérkedőket, és jóllehet a herculesi eszmémozgalomban sok kedvelt és nagyra becsült házi istent elvetett, az egyetlen róm, mely a romboló sarka alatt még meg maradt, az egyedüli affirmatiók, melyek viharbarázdált homlokára dicsfényt öveznek: politikai tekintetben a köztársaság és tudományos tekintetben a szabadság és az ember felelőségének dogmája. (Perczekig tartó viharos tetszés.)

E problémának egy általános és minden fajban, vagy nemzetiségben egy különös jellege van; Franciaországban forradalmi, Németországban metaphysikai, Angolországban positivista, miből mindazáltal az következik, hogy e problema jelen társadalmunk elvitathatlan követelményeiben gyökerezik. — Miután szónok kifejti a francziák és olaszok felfogása közti különbséget, folytatja: »Igy a latin faj. A német szellem transcendentalis irányban dolgozta fel a socialismust. Az individualisztikus eszmét, melyet »a tiszta ész bírálata« s »a tudomány elmélete« a legszélsőbb határig vittek, a modern gondolkozók előtt tökéletlennek tünt föl; »az embernek kibékítése az istenséggel, a szellemnek a természettel, a társadalomnak az egyénnel, az evangeliumnak a tudományal nem kevésbé elégtelennek tünt fel előttök, mind

addig, míg minden osztályt az igazság legmagasabb eszméje, minden népet az emberiség legmagasabb eszménye alatt egyesíteni képesek nem voltak. Meggyőződésök szerint a társadalomnak az emberrel szemben nem csak politikai, de gazdasági kötelmei is vannak, mert ez utóbbiak teljesítése lételére és — hivatásához képest — a jónak megvalósítására szükséges. És az antitheologikus, vagy jobban mondva valóság ellenes rendszerek, melyek Németországban buján fölsarjadztak minden transcendentalis vagy alapbölcséleti eszmével hajlíthatlanul ellenkezve, a társadalmi kérdések tekintetében még is hasonló dogmákat tápláltak az által, hogy egy társadalmi, mint tudományos, sőt az emberiség teljes társadalmi átalakulásának szükségét hangoztatták.

Ez eszmék valószínűleg nem hagyták volna el az elmélet ártatlan régióit, ha mint derült égből ki nem tör a februári forradalom. A németek fölkeltek e kiáltásra, a legfélénykebb szellemek is közellevőnek hitték a megváltás pillanatát, a legbékésebb egyetemek vulkánokká lettek, a frankfurti Pál-templomban tartott gyűlés hasonlított a modern eszmék egyeteméhez, a tetteiben különben habozó, de szavaiban mindig magasztos Németország rögtön megnyertnek látszott az általános demokratia ügyének. De a varázslat csakhamar eltűnt, mi Badenben, Dresdában, Berlinben és Bécsben megverettünk, a szétoszlás megkezdődött, egyik Amerikába a másik Franciaországba menekült s a német demokraták menekü-

lése úgy össze van kötve a társadalmi eszme történetével, mint az apostolok menekülése a kereszténységével. A német demokraták egyike, ki ma a legnagyobb befolyással bír az európai munkásokra, Franciaországban Proudhon »Philosophie de la misère« (a nyomor bölcsészete) című munkája ellenében »Misère de la Philosophie« (a bölcsészet nyomara) című munkát irt. De a reakció nem sokára elűzte őket Franciaországból Belgiumba, innen Angliába, hol olyan eseményeket éltek keresztül, melyek arról tesznek bizonyosságot, hogy mire képesek a szabadság és associatio a nagy társadalmi kérdések megoldása tekintetében. Láthatják uraim, e kérdés és az új eszmék általános voltát. A németek a mi modern polgárisodásunkra nézve ugyanazok, mik voltak a régre a görögök: gondolkozók, philosophok, bölcsek; míg az angolok az ó-kori rómaiakhoz hasonlólág, a politika és a gyakorlat emberei. Ezért találták meg a formulát is, mely által a munkás függetlenné teheti magát a tőkepénzestől: a »Cooperatio«-t,— ez alapított munkásvárosokat, összehalmozta a munka megtakarított filléreit és politikai befolyást vívott ki az associatio számára.

Szónok ezután fejtegeti Rochdale társulatát, az »egy ünnepeelt német progressista« által alapított kölcsönös hitel-egyleteket és a menekült német socialisták szolgálatait, kik vezéreltetve azon szándék által, hogy a munka megváltását egész Európában valósággá tegyék, és támogattatva a londoni nagy

nemzetközi kiállítás által, megpendítették a nemzetközi munkás-szövetség eszmét és mellette ágitáltak. »De a társadalmi formula, mely a szóban forgó társulat alapjául szolgál, más keletkezésü.« »Ti urak« — kiált fel szónok, »kik régi szokás szerint a gondolatot békóba verni és a tévedést anyagilag üldözni akarjátok, tudjátok meg, hogy az Internationale programja egy néma, szolgaságban sinlődő néptől, az orosz néptől veszi származását.« Itt szónok világos és életteljes képét adja az orosz szociálisták fellépésének. Előadja, mint üldözte nyomról-nyomra Miklos czár lapjaikat, mint tiltotta meg halál-büntetés terhe alatt azok járatását, hogy e formula: »az állam közgazgatási működésre szorítva, communismus a municipiumban, a tulajdon collectivitása« — az orosz szociálistáktól származik; előadja, mi történt a berni és genfi demokrata congressusokban, melyekben szónok, mint Svájcban élő emigrans részt vett, miként lépett ott fel szónok — habár meghatalmazás nélkül, — mit különben mások is tettek, — a collectiv vagyon ellen és az egyéni tulajdon mellett, aztán így folytatja: »J o v e ur (ki interpellatiót intézett a kormányhoz) igen ékesszólóan beszélt ama londoni csapszékről, melyben állítólag az Internationale keletkezett; én el fogom beszélni önöknek, uraim, mit éltem én magam keresztül e csapszékben. Felállt egy munkás és tartott németül egy beszédet, felállt aztán egy második munkás és beszélt francziául, végre egy harmadik az angol nyelvet használta és az elnök ott

helyben, rögtön felállva előadta a tartott beszédek szabatos fordítását. És tudják-e önök, ki volt ez elnök? — Egy munkás, egy takács; látott-e J o v e u r királyának csarnokaiban sok ilyen embert?

A minszter ur részéről mesterkéltny gyermekesség, elavult és egy államférfiuhoz nem illő eljárás internationalista lapok töredékeiből valami bizonyítékot felállítani akarni. Nem a polemizáló lapok, hanem azok congressusainak határozatai (mint a katolikus közzsinatokéi) a fontosak. És mit tárgyaltak e congressusok? Először is határozatot hoztak a tőkének a munka ellen irányzott tulkapásainak elhárítására. És tagadhatjuk-e, hogy a tőke és munka mintegy hasonlítva a mechanikus, vagy jobban mondva dynasztikus erőkhöz a természetben, természetes küzdelemben vannak egymással s hogy ezért a munkást meg illeti a jog, hogy saját érdekeire gondoljon? A második kérdés a munkás-órák leszál-lítása volt. Vannak munkások, kiknek tizen hat óráig kell dolgozniok (Garrido F. kiáltja: »még tizennyolcz óráig is.«) és a congressuson indítványba hozták, hogy a munka órák nyolczra vagy tizre szállittassanak le. Szónok, ki különböző országokban már sok gyárt látogatott meg, kifejti, hogy mily alapos a munkások ezen követelése, valamint az is, hogy a gyermekek ne alkalmaztassanak a munkára és részesítettessenek oktatásban. »Továbbá tanácskoztak az állandó hadseregekről és azoknak a termelésre való befolyásáról — a Svájcban levő kato-

nai szervezetet állítván fel mintaképül — és az egyenes és közvetett adókról, az utóbbiakat elvetvén, és mintaképül állítván fel a Neufchatelben levő gazdasági rendszert, hol a közvetett adók meg vannak szüntetve. Végül tanácskoztak azon osztályrész fölött, mely a nevelésben a vallásnak kell, hogy jusson de az e feletti vita nyílt maradt, mert az e pontra vonatkozó különböző vélemények jegyzőkönyvbe lettek ugyan vezetve, de maga a kérdés felett napirendre tértek. A Lausanneban tartott második congressuson 1867-ben ugyanezen kérdések fölött folyt a tárgyalás, de a vallási kérdés fölött ismét napirendre tértek.

A Brüsszelben 1868. szeptemberben tartott harmadik congressuson valamennyi előbb említett kérdés ismételtetett és tárgyalatott. A háború egy borzasztó közveszélynek lett nyilvánítva, bizonyos vezérelvek állapították meg a szükséges háború sajnos szükség-beli védelemnek nyilvánított munkás strikeokra és a választott bíróságra nézve, melynek feladata dönteni az egyes munkabeszüntetések jogszerűsége fölött, a gépek birtoka, a munkásokat megilletőnek, de semmikép sem erőszakos eszközök által elérendőnek mondatott ki, sőt csaknem egyhangulag határozatba ment, hogy a gépek cooperatio által, mint Angliában, vagy kölcsönös hitel által, mint Németországban — tehát békés uton jussanak a munkásosztály birtokába. És ismét eszmecsere fejlett ki általánosságban a munkás nevelése fölött, és újlag és ismételten a békés

munka művei helyeztettek fölébe a pusztító háborúnak.

És valóban épen most, midőn egy oly orkán vonult végig a földön, ha látjuk az elhamvasztott városokat, az elpusztított mezőket, az erdő vadainak oda dobott emberhust, a varjak által tépdelt csontvázakat, a messzeterjedő vigasztólkülséget és az elenyészhetlen fajgyűlöletet, mely a legrégibb idők óta visszaveté a polgárosodást, Cyrus, Darius, Caesar, V. Károly és Napoleon neveit mint a gonosznak lángszellemeit kell átkoznunk, míg ellenben Franklin, ki a felhőkből kiragadta a villámot, Morse, ki az emberi szót a villám útján küldi, Watt, ki könnyű felhőcskékből óriási erőt teremtett, Herschel, ki üvegeivel lehozta hozzánk a csillagokat, mind oly férfiak, kik folytatva az isteni művet, a természet kezeiből oly kopáran és felhősen kikerült földet úgy meg termékenyítették, hogy most már minden porusából az emberi gondolat halhatatlan sugárai törnek ki. (Élénk taps.)

A brüsseli congressus csaknem ugyanazon időben hozott határozatokat, mikor a collectivisták a berni congressuson azon fenyegetéssel szakadtak el a demokratáktól, hogy eszméink- és elveinkkel munkás szövetségeiket állítandják szembe s minket az oroszok forma-demokratáknak és platonikus köztársaságiaknak gunyoltak.

Fenyegetésükkel megis tartották szavukat, mert szembe állították a politikai demokráciával a

munkásszövetségeket, melyeket egész Európában életbe léptettek.

Vezérüktől mindent lehetett várni. E rendkívüli ember (Bakunin), mint hiszem, azt akarja, hogy daczára kosmopolitikus színezetének, a nyugotra erőszakolja ázsiai szellemét. Kolossalis alkatu, egy kőből faragott cyklop, autokrata fejét fehér szakáll környezi, a kozák fejlett izmaival és a tatár apró átható szemeivel, külseje roppant hazája minden fájának physiológiáját képviseli és értem a varázst, melyet keleti ékesszólása, szervező tehetsége a munkás osztályokra gyakorol, melyek mint az ó-világ utolsó emberei minden pillanatban várják Messiásukat. — 1869-ben ült össze az Internationale congressusa Baselben és ott fejté ki a hatalmas orosz eszményét: »a collectiv tulajdon-t, e visszatérést a kelet első patriarcháihoz, az ázsiai ebionistákhoz és essenismushoz, melyeket a mi polgárisodásunk is fölvetett volna magába, ha a személyiségnek individualisztikus eszméje és az északi tájakról le özönlő germán fajok individualisztikus jellegökkel nem léptek volna azzal szembe. — És mi történt e congresson az oroszok tulnyomosága következtében? —

Elfogadtatott a tulajdon collectivitása nem heves tiltakozások nélkül, de azok ellenére. Nyomban reá megbánni látszottak e határozatot, mert az örökség eltörlése, a collectiv tulajdon e következménye feletti vitában, többen, kik az utóbbi mellett szavaztak, az a örökség eltörlése ellen keltek föl, mintha még csak

most kezdettek volna nejeikre és gyermekeikre gondolni. A szavazásnál volt 32 szavazat az eltörlés mellett, 23 ellene, 17-en tartózkodtak a szavazástól s miután a delegatusok számra 80-an voltak, napirendre tértek a nélkül, hogy e kérdésben határozatot hoztak volna.

És itt uraim, az Internationale által hozott határozatok végére jutottunk; a vallásról nem határoztak semmit, a családról sem, ez utóbbi felett még beszédek sem tartattak. Ennélfogva az Internationale ugynevezett erkölcs-ellenességei a tulajdon collectivitására szoritkoznak.

Uraim, a tulajdon collectivitását elítélte a tapasztalás, a spanyol kolostor, a morva testvérek, de sőt még Paraguay is elvetette; ott, hol collectiv vagyon volt, az emberiség mindig gyermekkorban marad. — A mi pedig ennek erkölcsellenességét illeti, az más dolog. Én itt nem a magam ügyét védelmezem, hanem védelmezem a szabadságot, a gondolatszabadságot, az egyesületi jogot a reactio ellen, mert a reactiók abban egyeznek meg a forradalmakkal, hogy azt lehet tudni, hol kezdődnek, de nem azt, hogy hol fognak végződni.

Szónok emlékezteti a hazát a tények egész sorozatára, melyeknél ő hasonló indokok által vezéreltetve a karlisták mellett s kevésbé a szeptemberi forradalom után a vallási testületeknek az ideiglenes kormány által elrendelt feloszlatása ellen lépett sorompóba, holott ezen személyek és dolgok bizo-

nyára nem egyeznek össze politikai programjával. Szónok a miniszter azon állítása ellen, hogy »az Internationale azért veszélyes, mert vezérei külföldiek,« a következőket mondja :

»Ez állításból láthatják uraim, hogy az Internationale szegény munkásai magasabb fogalommal bírnak az emberi solidaritásról, mint egy belügyér. Ha egy nagy angol szónok szellemével bírnék, ezeket mondanám a miniszter urról : Ez által elveti mindazt, a mi lényét képezi, szép spanyol nyelvét, mert az a latin és arab keveréke ; vallását, mert az »atya« zsidó, az »ige« alexandriai, és a »szent lélek« plato ; intézményeit, mert azok az Egyesült-Allamoktól, Angliától, Belgiumtól és Franciaországtól kölcsönzövek ; ruházatát, mely angol szövet ; pápáját, királyát és annak uralkodó családját, mert olaszok ; a parányokat, melyek testét alkotják, mert a vegytan nem ismer országhatárokat s a miniszter ur nem tudhatja, hogy hány tatár és hány szász parány alkotják énjét az anyag nagy circulatioja következtében, ép oly kevésé tudhatja azt, hogy hová fognak a mai parányok holnap zarándokolni, miután az anyag az élet és termékenység tekintetében nem tesz különbségeket a nemzetiségek között. (Viharos tetszés.)

Ha pedig a miniszter ur épen annyira individualista, akkor nem is érti a kereskedelmi szabadság nagy eposát. A föld végtelen éghajlati különbségei mellett a modern Hercules, a kereskedelem az, mely nagy tengeri madarai segélyével, melyek lába

a vizeket, gőzölgő feje a levegőt hasítja, a legtávolabbi dolgokat hozzánk juttatja: a szőrmét, melyet az orosz a jeges tájakon tanyázó állatoktól elvesz, és a dohánylevelet, melyet a déli nap égető heve érlel meg; Sziberia vasát, és Afrika arany porát; azt, mit Angliában a műipar és Indiában a természet alkotott; a datolyát, mely a bibliai patriarchát az ázsiai pálma lábánál táplálta és a drága nemes követ, mely a fiatal Amerika szüz keblén pihent; a kellemesen illatozó szőlőt, mely a Rajna partját koszorúzta. És innen van aztán, hogy e modern Hercules minden világrészt egymással összekötve, minden fajnak egyaránt elébe teszi az élet csészéjét s az embert az egész, nagy szép földgömb urává avatja. (Viharos tetszés.) De a kereskedelem solidaritásához a munka szolidaritása is csatlakozik. — A minister ur belátva utóbbi érvének tarthatlanságát, így kiáltott fel: »Lásátok, mily erkölcsellenes az Internationale, — megtámadja a családot.« Én már mondtam és kötelezen magamat, hogy a miniszter urnak eredeti okmányokkal bebizonyítsam, hogy az Internationale törvényhozási határozataiban egyetlen egy támadás sincs a család ellen. A míg az ellenkező nincs bebizonyítva, az emberről a jobbat kell föltételeznünk és a tétel, melyet a miniszter ur állításának igazolására felállít, így hangzik: »A család alapja a szeretet! És kérdem, van-e valaki itt, a ki ezt másként akarná, értelmezné? A ki nem akarná a családban az apa-, anya-, gyermek- és testvérszeretetet?

Minő joggal adnak tehát e frázisnak — mely különben, ismételten legyen mondva, semmikép sem tartozik az Internationale törvényhozási intézkedéseihez — ily rossz értelmű magyarázatot? — Általában elengedhetlen követelmény, hogy az erkölcsiség külön választassék a jogtól; épen e kettő összeelgyítése képezte minden zsarnokság kuforrását, az erkölcsiség mint ilyen megszűnt létezni azon pillanattól kezdve, melyben kényszer rendszabályoknak vetetik alá és erkölcsösnek lenni isteni vagy emberi büntetéstől való félelemből, — erkölcsellenes dolog. — Az erkölcsiség szereti a jót magáért a jóért és kerül a rosszat épen csak azért, mert rossz.

Szónok fejtegeti aztán, hogy vajjon az állam a maga cselekvényeivel mindig az erkölcsösség határai között mozog-e; megfelel-e az erkölcsnek a házasság elválasztása, mely a gyermekeket megrabolja az egyesült szülők oltalmától és a családi élet befolyásától? Erkölcsszerü-e a prostitutio, a női elvetemültség e legmélyebb örvénye, melyet az állam védelmez és szabályoz? Az erkölcsnek megfelelő-e a játék, melyet az állam a lotto által kizsákmányol? És fel akarják-e oszlatni az ilyen erkölcstelen társulatokat? »Akkor hát csak kezdjék meg az állammal«. Szónok folytatja:

És a család kérdésében is mennyi phasist nem mutat fel a történelem? Ábrahám és Izsák házasságai hasonlítanak-e általában a választott nép házasságaihoz és miben különböznek a középkor

házaságaitól, nevezetesen az akkori törvények által elismert ágyasságtól? Nem tudja-e a miniszter ur, hogy castiliai I. P e d r o idejében a valladolidi cortes különös viseletet rendelt a papok ágyasai számára? — Mind ez csak az erkölcs és jog közti különbséget mutatja és azon pillanatban, melyben a miniszter ur, vagy a cortes illetékesnek tartaná magát, hogy az erkölcsöt megrendszabályozza, itt nekünk zsinattá kellene átalakulnunk, a lelkiismeretet és a szabadakaratot egy kényszerdogmának alá vetnünk és egy tökéletes theológiát törvénynyé emelnünk. Rómában ez így történt, ott összekeverték az erkölcsöt a joggal, de mi lett aztán a római nagy hatalomból?

A miniszter ur hivatkozik az alkotmányra, hogy az minden erkölcsellenes társulatot tilt; de az alkotmány csak azokat érti, melyek különben is a büntető törvény alá esnek, mint a hamis pénzcsemlélők, tolvajok, de nem egy oly társulatot, mely a közvéleménytől és a hatóságoktól reformot kíván.

És uraim, úgy hagyják önök hátra a családot, a mint azt találták? A mai spanyol házasságok hasonlitanak-e elődeinkéihez? Szülőimnek, hogy házasságra lépjenek, csak az egyházra volt szükségök, ma már a polgári hatóságnak közbelépése elengedhetlen; és önök erkölcsellenesnek találnák, ha további reformok iránt terjesztetnének be kérvények? Hasonlót lehet mondani az örökösödési jogról is; vagy tán egyforma törvények szerint van szabályozva minden

államban a köteles örökség az apáról fiura? Nem különbözik-e ebben a katolikus iskola a közgazdaságitól? Nem védelmezte-e Nocedal ur egy jogi, Moret és Rodriguez ur egy közgazdasági congressuson az örökhagyó szabadságát? De csak az Internationalenak vetik szemére az ily elméletek felállítását!

Menjünk át uraim, a legfontosabb kérdésre, a vagyon kérdésére. Meggyőződéseim szerint erkölcsellenes a lopás, erkölcsellenes idegen vagyonnak csálás vagy erőszak általi eltulajdonítása. De a mi nem erkölcsellenes és a mi nem is lehet az, a tulajdon átalakításának megvitatása a közhatalmak által kibocsátandó törvények alapján és a hatalmak által megállapítandó végrehajtási módozattal összhangzólag.

Vagy tán nem történt-e a tulajdonban változás a quiritesek tulajdonától kezdve le a modern tulajdonig, a bibliai jubilaeumtól kezdve az angol majoratusig? Nyissuk csak fel saját történelmünket. Három évszázad nem volt képes elenyésztetni a gyűlöletet a celt-románok és a nyugoti góthok között. Midőn az arab hódítók betörték az országba, daczára a katholicismus nagy fáradozásainak, a germán betörés idejéből való győzők és legyőzöttek még mindig nem olvadtak össze; a román katolikus volt, a nyugoti góth áriánus, és midőn a góthok a katholicismus-hoz közeledtek, a románok ösztönszerűleg a pogányság felé fordultak és mind ez csak a tulajdon megosztásának volt következménye. Az egész középkori

Spanyolországban, úgy az arab, mint a keresztény részben a különböző intézmények a tulajdon különböző természetén alapulnak. Így a fél arab (mez-arabo) és ura között létrejött szerződés tulajdoni jogczimet ad, a renegat, ki az evangeliumot a koránnal cseréli föl és még is spanyol akar maradni, elhagyja faját a fejadó miatt; a keresztények, kik az arabok által meghódított városokban maradnak, többé-kevésbé élvezik a tulajdonjogot, a szerint a mint a kifejtett ellenállás nagyobb vagy kisebb volt; és a keresztény Spanyolországban ismét a királyi, hűbéri, szabad városi és municipális birtokczimek mind megannyi bizonyítékai a tulajdon különféleségének.

Az absolutismus, mely létre hozta a családban a majoratust, a kolostorban a holt kezet, a kereskedelemben a taksát, a mesta (nyájbirtokosok régi testülete Spanyolországban) számára a kiváltságot, soha sem ismerte az igazi tulajdont; a forradalmakon inneni és tuli világ nagyban különbözik a tulajdon, tehermentesítés és desamortisatio kérdéseiben. Erkölcsellenes dolog-e tehát a tulajdon átalakítását kívánni? E kívánság lehet igazságtalan, lehet abszurd, de soha sem erkölcsellenes.

Ha azt állítják önök, hogy a collectiv vagyon erkölcsellenes, akkor kárhoztatniok kell az evangeliumot és az egyházi atyákat. Be akarom bizonyítani, hogy az Internationale modern eszméi a collectiv vagyonról az evangelium régi aphorismáiban már benne foglaltatnak. Szent M á t é evangeliumának XIX-ik

és szent Lukács evangéliumának XVIII-ik fejezete a következő szép anológót tartalmazza: Egy ifjú Krisztus elébe lépett és így szólt: »Jó mester, be juthatok-e a mennyeknek országába?« — »Ne nevez engem jónak« — viszonzá a jó ez örökös példányképe, »egyedül csak az isten a jó. Ha be akarsz jutni a mennyeknek országába, add el mindenedet és oszd ki a szegények között.« Erre az ifju igen megsomorodott, mert nagyon gazdag volt és Krisztus e szavakkal fordult tanítványaihoz: »Valóban meg kell mondanom nektek, hogy könnyebben megy keresztül a tűfokán egy hajókötél, mint egy gazdag a mennyország kapuján.« A Vulgata a »tevét« a »hajókötél«-lel cserélte föl s néhány egyházi atya azon kérdésére, hogy miért hasonlította Krisztus a gazdagot egy tevéhez, Origenes így felelt: »Mert a teve ronda, tisztátalan állat« — Szent Máté VI-ik és szent Lukács XII-ik fejezetei ezt mondják: »A pogányok csak az enyémre és tiedre gondolnak, ti pedig ne gondoljatok ezekre. Az ég madarai nem vetnek és nem aratnak és isten még is eltartja őket. A mező liliomai nem fonnak és nem szőnek és még is felruhazza őket az isten sat., és egy másik egyházi atya ezt mondja: »Omnis dives fur aut furis filius« (minden gazdag tolvaj, vagy tolvajnak fia.) Arañyszáju szent János ezt mondja: A jeruzsálemi egyház soha sem ismerte a tulajdont és homiliájában szent Pelus eme szavai fölött: »Oportet enim hareses esse,« így

nyilatkozik: »Midőn a jeruzsálemi egyház a tulajdont meg semmisítette, ezzel ki-
téppte minden rosznak a gyökerét.« Kül-
önösen világosak és határozottak szent Ciprian
szavai és ha e szent ember jelen lett volna a berni
congressuson, bizonyára a collectivistákkal szavazott
volna. (Általános derültség.) Ő ezt mondja: »A
nap, levegő és eső nem közösek-e, nem mindenki szá-
mára vannak-e teremtvé? Épen így kell hogy legye-
nek a társadalom jótéteményei is, minden ember kö-
zött egy formán kell hogy megosztva legyenek« És
szent Gergely ezt mondja: »A ki pénze után
legcsekélyebb kamatot vesz is, hasonlít az utonálló-
hoz és rablóhoz.«

Nos uraim, ha azok a könyvek, melyekből önök
moráljokat meritik, így beszélnek, hogyan akarják
kárhóztatni az Internationalet? Akkor előbb csak
égessék meg az evangéliumot és az egyházi atyákat!
De én részrehajlatlan, igazságos vagyok, nem aka-
rom tulbecsülni érveimet. Ha az evangélium az uto-
piákba esett és megtagadta a tulajdont, ez azért
történt, mert mulhatlanul szükséges volt, hogy az új
hit számára egy szellemi reactio támasztassék ama-
durva érzéki irányzatok ellenében, melyek követke-
ztében az akkori római társadalom a folytonos orgiák
posványában fetrengett, míg föllépett a magasztos
vértanu, kinek ajkai csak azért nyiltak meg, hogy
áldjon, kinek élete egy eszmének volt szentelve, mely-
ért meg is halt s a modern társadalom fölébe a ke-

resztet emelé, melyről a szabadság, egyenlőség és testvériség elvei szállnak le, melyek, ha megvalósítatnak, bolygónkat a mindenség tükrévé, a társadalmat testvérek családjává s szellemünket az isteni szellem visszfényévé alakítják. (Tetszés.) És ha én megengedem azt, hogy a kereszténységnek szüksége volt akkori társadalmi céljai végett utopiáira, miért nem akarják önök megengedni, hogy egy oly nagy társadalmi felforgatás mellett, minő a jelenkori, más utopia is fölléphessen? Nem voltak-e az utopiák mindig ujonnan feltünetező eszmék hajnal pirjai?

Végül uraim, ha ellenkező értelemben határoznak, határozataik eredménytelenek lesznek. Önök megtámadnak valamit, a mi nem halhat meg, a mi minden időt tulél s a mi minden társadalomban ismétlődött. Az utopia lehet egy csalkép, de azért elenyészhetlen. Az egész világ tudja, hogy a drámai művészet csalékony, hogy a festmény alakjai liliomokból és szinekből állanak, de azért a világ még sem mond le e két művészetről. Épen így van ez az utopiákkal is; hasonlítanak azok a reményhez a szerencsétlenség közepette s valamint a föld két sark között, úgy forog a társadalom a múlt és a jövő utopiái között; ezt önök meg nem gátolhatják, meg nem akadályozhatják, ép oly kevésbé, mint az időnek háromfelé osztását, mint a kosmos három erejét. — Tekintsenek minden népet, minden időt, vajjon nem sarjazott-e föl mindenütt az utopia? A Messiásban való hit minden csapásnak, bajnak elválaszthat-

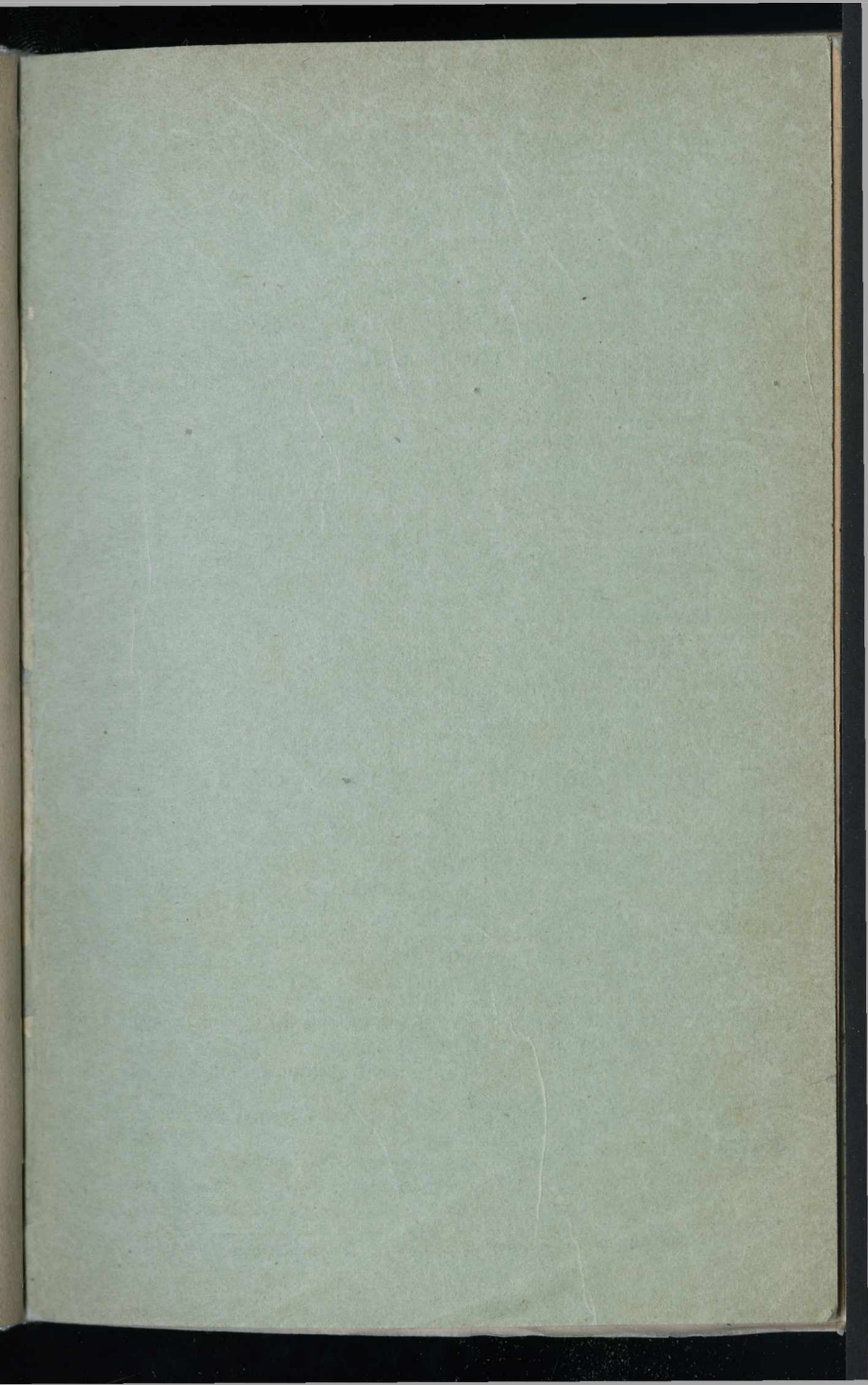
lan szövetségese. A fogoly a szabadságról álmodik, a szegény nélkülözéseinek végéről, minden szenvedés mellett felcsirázik a vigasz, mintha azt akarná jelenteni, hogy a rossz nem abszolút, s nem tarthat örökké. Mindaz, a mi az utopiában hamis, el fogenyészni s tovább él az, a mi benne igaz. Valamint a test különböző anyagokat, úgy a társadalom különböző eszméket assimilál; de az utopiák mindig megmaradnak; fennállnak keleten az esseniek és therapeutáknál; fennálltak a régi görögöknél Pythagorasban és Platóban, ama társadalom bölcsője és sirja fölött e két legragyogóbb csillagban, — fennállottak a kereszténység első korszakában ama társulatokban, melyek elvetették magoktól az egyéni vagyont, hogy közelebb hozzák az eget a földhöz, — fennállottak szakadatlanul az egész középkoron keresztül ama szakadárságokban, melyek a nicaei zsinattól kezdve a trienti-ig huzodtak el — valamennyi arra lévén irányozva, hogy a tulajdont az emberiség nagy, osztatlan közös birtokává tegyék, — fennállottak a világ individualisztikus mozgalmában, a reformációban, a münsteri és leydeni testületekben, a hollandi és svájcz anabaptisztáknál, Moore Tamásnál VIII. Henrik oldala mellett és Campanellánál II. Fülöp oldala mellett, a 17., 18. és a mi századunkban mint föl- és lemerülő tüneményei a nagy, forrongó eszméknek, melyek közül némelyek eltűnnek, mások ellenben örökké élnek.

Oly eszméket, mint az utóbbi, nem lehet megsemmisíteni; Campanella több mint husz évig volt fogoly, fogoly II. Fülöp vas kezei alatt, és még is a fogoly által írott utopia keresztül hatolt börtöne falain és sértetlenül származott át reánk; egy gondolkozónak hamvait, kit a lángok közé dobtak, elszórták a szelek, de eszméi felül emelkedtek a máglyán és gunyolják a hóhérokat, mert élnek az emberi öntudatban.

Én az önök eszélyéhez, e kamara gyakorlati érzékéhez fordulok. Mit használna az, uraim, ha önök megszavaznának egy törvényt? Mi itt (a köztársasági baloldalra mutatva) megszavazzuk a békét, az önök szavazata e társulat ellen titkossá tenné azt s e titkos társulatba egy új forradalom gyúanyagát dobná. Isten áldja meg a mi törekvéseinket és ne büntesse érdem szerint az önök nagy, talán helyrehozhatlan tévedéseit! (Viharos, hosszas tetszés.)

Tartalom jegyzék.

	Lap szám:
I. A vallás szabadságáról	3.
II. A lelkiismereti szabadságról	29.
III. Az elidegeníthetlen emberi jogokról	68.
IV. A Bourbonok ellen	207.
V. A rabszolgaság ellen	122.
VI. Az Internationaleról	140.

Az Athenaeum könyvkiadó-hivatalában

(Budapesten, barátok-tere Athenaeum-épület)

s általa Magyarország minden könyvkereskedésében kapható:

- JÓKAI Mór. Jövő század regénye.** Kilencz kötetben. Első rész.
 Az örök harcz. Regény öt kötetben 5 frt.
 Második rész. Az örök béke. Regény négy kötetben. 4 frt.
 — **Enyim, tied, övé.** Regény hat kötetben 6 frt.
 — **Eppur si muove.** És mégis mozog a föld. Regény. 6 kötet. 6 frt.
 — **Az arany ember.** Regény. Öt kötet 5 frt.
 — **Fekete gyémántok.** Regény. Öt kötet 5 frt.
 — **A szerelem bolondjai.** Regény. 2-ik kiadás. 4 kötet 4 frt.
 — **Föld felett és víz alatt.** Regények 1 frt 40 kr.
 — **A fránya hadnagy.** — Még sem lesz belőle tekintetes asszony. — Hol leszünk két év múlva. — Báró Jósika Miklós. — Egy szónok, a ki »el nem áll!« 1 frt.
 — **A feketesereg.** — A sajtó és a censura Magyarországon 1 frt.
 — **Chinchilla herczeg.** — Kerüld a szépet. — Baróthy Ilona. — A rútak rútja. 1 frt.
 — **Egy ember a ki mindent tud.** Regény. 1 frt.
 — **A szegénység utja** 1 frt.
 — **A véres kenyér.** Egy ifju hős naplója 60 kr.
 — **Forradalom alatt irt művei.** Aranyozott kötésben, arany metszéssel 5 frt.
 — **Elbeszélő költeményei és satyrái.** Füzve 2 frt.
 diszkötésben 3 frt.
 — **Kakas Márton politikai költeményei.** Kiadta Jókai Mór Füzve 1 frt 50 kr.
 Csinos angol vászon kötésben 2 » — »
 Aranyozott kötésben, arany metszéssel 2 » 50 »
- ABONYI Lajos. Kenyér és becsület.** Regény. Három kötet 3 frt.
BENICZKY-BAJZA Lenke. Két szív harcza. Regény. Két kötet. 2 frt 50 kr.
- DUMAS Sándor ifj. Clémenceau története.** Egy vádlott emlékirata. Regény. Francziából fordította V. J. 1 frt 20 kr.
- EÖTVÖS József báró. A falu jegyzője.** Második kiadás. Három kötet 3 frt.
- FEYDEAU Ernest. Chalis grófnő,** vagy az élet napjainkban. Regény. Francziából fordította R. J. 1 frt 60 kr.
- GABORIAU E. Egy uri társaság.** Regény. Francziából. Három kötet. 4 frt.
- HACKLAENDER F. W. Európai rabszolgáélet.** Regény. Fordította Szabó Richárd. Öt kötet 5 frt.
- HORVÁTH B. Miklós. A kik sorsunkat vezérlik.** Regény 1 frt.
- HOUSSAYE Arzén. Éva leányai.** Francia regény. Magyarítá Ujkéri. 1 frt 20 kr.

